

В.С.КАЛАШНИК
Ж.В.КОЛОЇЗ

СЛОВНИК
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ
АНТОНІМІВ
української
МОВИ

СЛОВНИКИ

УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В. Н. КАРАЗІНА
УКРАЇНСЬКИЙ
МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ФОНД

В. С. КАЛАШНИК
Ж. В. КОЛОЇЗ

**СЛОВНИК
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ
АНТОНІМІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Видання третє, доповнене

Київ
Видавництво «Довіра»
2006

СЛОВНИК
УКРАЇНИ

ББК 81.2 УКР-4
К17

Це ґрунтовне третє видання відображає малодосліджену сторінку сучасної української мови — фразеологічну антонімію. У словникових статтях представлені не лише фразеологізми-антоніми, але й тлумачиться їх значення, наводяться синоніми кожного фразеологічного антоніма. Ідіоми проілюстровані влучними цитатами з творів українських письменників.

Розрахований на широке коло користувачів: науковців, учителів, працівників видавництва, студентів, учнів, усіх, хто цікавиться рідною мовою.

Рецензенти:

доктор філологічних наук *Л. А. Лисиченко*,
доктор філологічних наук *В. Д. Ужченко*

Рекомендовано вченою радою
філологічного факультету
Харківського національного університету
ім. В. Н. Каразіна

ISBN 966-507-191-2

© Калашник В. С., Колоїз Ж. В., 2006
© Видавництво «Довіра», 2006
© Ідея та назва серії «Словники
України». Гуменюк Т. П.,
Широков В. А., 2006

ЯВИЩЕ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ АНТОНІМІЇ

Проблема протиставлення є предметом широкого зацікавлення у філософії*, логіці**, лінгвістиці***.

Природно, що для з'ясування сутності протилежності найбільш придатними є номінативні одиниці, а тому в лінгвістиці досить ґрунтовно розроблено питання лексичної антонімії. Слова-антоніми засвідчені спеціальним словником****.

Природа фразеологічної антонімії до сьогодні залишається малодослідженою, зокрема в україністиці.

Причини, через які явище фразеологічної антонімії залишається поза увагою мовознавців, закладені у властивостях самих фразеологізмів: по-перше, фразеологічні одиниці, на відміну від лексем, не тільки називають предмети об'єктивної дійсності, а й дають

* *Аверьянов А. Н.* Динамика противоречий // Вопросы языкознания. — 1976. — №5. — С. 79–89.

** *Исаев А. В.* К вопросу о соотношении лингвистического и логического в учении об антонимах // Филологические науки. — 1972. — №1. — С. 49–56.

*** *Бобух Н. М.* Антоніми та фразеологізми з семантично протилежними компонентами // Мовознавство. — 1992. — №4. — С. 62–67.

Иванова В. А. Антонимия в системе языка. — Кишинев, 1982.

Миллер Е. Н. Природа лексической фразеологической антонимии. — Саратов, 1990.

Новиков Л. А. Антонимия в русском языке. — М., 1973.

**** *Полюга Л. М.* Словник антонімів української мови. — К., 1987, 1999.

їм суб'єктивну оцінку; фразеологічне значення усталених конструкцій передбачає наявність конотативних одиниць, а відтак немає чітких критеріїв виявлення антонімічності фразеологізмів.

Відсутність комплексних досліджень фразеологічної антонімії зумовлена й тим, що «безпосереднє протиставлення фразеологічних одиниць — явище досить рідкісне», а на непродуктивність їх використання у межах мінімального контексту впливає експресивне забарвлення та образність значення (Є. М. Міллер).

Проте фразеологічна антонімія, хоч і вужча за лексичну, не є спорадичним явищем. Менша поширеність фразеологічних антонімів закономірна, оскільки лексичний склад мови значно ємніший за фразеологічний.

Фразеологічні одиниці є антонімами, якщо: а) усталені словесні комплекси диференціюються протилежною, контрастною семантикою; б) семантично-цілісне фразеологічне значення усталених конструкцій знаходиться в опозиції «фразеологізм — фразеологізм»; в) усталені конструкції є мовними знаками однієї логічної сутності: *поставити на ноги — звалити з ніг, гладити за шерстю — гладити проти шерсті, вийти на дорогу — збитися з дороги, розпускати губу — замкнути рота, до біса — на заячий скік, дешевий від грибів — не по кишені* тощо.

Фразеологічна опозиція «фразеологізм — фразеологізм» виникає на основі контрастної семантики, протиставлення значень фразеологічних одиниць виявляється у співвідносних поняттях, які перебувають у взаємній залежності і характеризують явища одного плану.

Під фразеологічною антонімією слід розуміти фразеологічну опозицію, що передбачає контрастне протиставлення семантики і відзначається єдністю смис-

лової, логічної сутності, повною чи частковою нетотожністю компонентного складу.

Антонімію на фразеологічному рівні можна диференціювати як власне фразеологічну (передбачає опозицію «фразеологізм – фразеологізм») і внутрішню (передбачається опозиція «фразеологізм – слово», де «слово» – один із компонентів фразеологізму).

Явище власне фразеологічної антонімії охоплює як структурно однотипні, так і структурно неоднотипні усталені словесні комплекси.

Структурно однотипні фразеологічні антоніми організовані за однаковими фразеологічними моделями, передбачають наявність компонента, який експліцитно виражає антонімію: *розрядити атмосферу – розжарити атмосферу, розпустити язика – прикусити язика, діставати відсіч – давати відсіч, розв'язати язик – скувати язик, виходити з берегів – входити в береги, легкий хліб – тяжкий хліб, легкий на підйом – важкий на підйом*. Протиставлення таких фразеологізмів забезпечується частковою нетотожністю компонентного складу. Нетотожні компоненти генетично пов'язуються із лексичними антонімами.

Структурно однотипні фразеологічні антоніми передбачають і поєднання компонентів, опозиція яких зовсім не пов'язується з лексичною антонімією, а диктується загальною контрастною семантикою усталених конструкцій: *вратися в силу – сидіти на шії, вибілювати зуби – умиватися сльозами, вибитися з мочі – набратися сил, вибивати з сідла – садовити на покуті, виграти бій – промазати справу*. Опозиція подібних конструкцій виявляється через цілісне їх зіставлення, формальні засоби протиставлення відсутні.

Структурно неоднотипні фразеологічні антоніми організовані за різними фразеологічними моделями. Фразеологічна опозиція понять однієї сутності забез-

печується повною нетотожністю компонентного складу: *ані телень — подати голос, без сьомої клепки у тім ї — з головою, бистрий на розум — туман вісімнадцятий, брати близько до серця — хоч трава не рости, голки не підточиш — тяп-ляп, два чоботи пара — не з нашої парафії, дірка від бублика — мати за щось тощо.*

Особливістю фразеологічної опозиції може виступати контрадикторна протилежність, яка утворюється за допомогою заперечних формантів: *бачити далеко — не бачити далі свого носа, буде толк — не буде пуття, витикати носа — не показувати очей, мати за щось — не мати і за боже пошиття, дати волю — не давати ходу* тощо. Антонімія таких фразеологічних одиниць встановлюється шляхом семантичного аналізу.

Із семантичним аналізом пов'язується явище внутрішньої антонімії фразеологічного звороту, яке передбачає опозицію: «фразеологізм — слово», де семантика усталеної конструкції контрастно протилежна семантиці слова-компонента, що є формально опорним: *треба, як лисому гребінь; потрібен, як сироті тряся; гарно, як собаці в ярмарок; треба, як сліпому дзеркало; потрібен, як болячка на лоб; треба, як собаці чоботи влітку* тощо. У подібних конструкціях реалізується протиставлення між реальними властивостями денотативного (*треба, потрібен, гарно*) і сигніфікативного значення (*не треба, не потрібен, погано*).

Явище внутрішньої антонімії є особливістю компаративних фразеологічних одиниць, що виникли унаслідок деформації порівняльних зворотів, в основі яких, як відомо, лежить факт відкритого зіставлення і які передбачають три компоненти: основу — те, що порівнюється; ознаку — те, на основі чого порівнюється; образ — те, з чим порівнюється. Внутрішня антонімія спричиняється тим, що ознака, вибрана для порівняння, не властива образу, який виникає на основі зіставлення. Здебільшого про якусь особу чи

явище говориться в позитивному плані, а розуміється цілком протилежно: *правий, як кочерга; правий, як вуж у калачику; спритний, як ведмідь до горобців; жвавий, як рак на греблі; швидкий, як віл у плузі; красивий, як кабан сивий; тихий, як поросятко в мішку; хороший, як свиня у болоті* (пор.: *кривий, повільний, поганий, шумний*).

Внутрішня антонімія пов'язана з буквальним значенням, що вступає в опозицію з асоціаціями, які викликані переносним фразеологічним значенням.

Досить часто відношення протиставлення, що закладені у підтексті, засвідчуються суб'єктивно — оцінною модальністю заперечного характеру: *скуцати, як собака за києм; триматися, як пісок на вилах; знатися, як цап зі скрипкою; пристати, як горбатий до стіни; квапитися, як свекор до пелюшок; набратися, як борщу на шило; бачити, як сова вночі; заробив, як Хома на вовні; любить, як собака редьку; любить, як порох в оці* тощо. Подібні конструкції засвідчують відношення до дійсності не прямо, а опосередковано, тобто сказано щось поза формальним його висловленням. Внутрішня протилежність змісту і смислу зумовлюється семантичним аналізом.

Завдання «Словника фразеологічних антонімів української мови» полягає в тому, щоб подати лексикографічну характеристику власне фразеологічної антонімії, що охоплює як структурно однотипні, так і структурно різнотипні конструкції, які диференціюються протилежною семантикою і є знаками однієї логічної сутності.

У процесі роботи автори послуговувалися даними «Фразеологічного словника української мови» (К., 1993), «Словника фразеологічних синонімів» М. П. Коломійця та Є. С. Регушевського (К., 1988), «Словника антонімів української мови» Л. М. Полюги (К., 1987, 1999).

Будова словника

Структура словникової статті включає:

- 1) порядковий номер кожної словникової статті;
- 2) назва словникової статті (фразеологічні антоніми);
- 3) тлумачення кожного фразеологічного антоніма;
- 4) синонім чи синоніми (за наявності) кожного із фразеологічних антонімів;
- 5) ілюстрації, які засвідчують опозицію фразеологізмів і те, що вони є знаками однієї логічної сутності.

Наприклад:

107. ВОДОЮ НЕ РОЗЛІТИ // ЯК КІШКА З СОБАКОЮ

жити у злагоді, дружно **жити без злагоди, ворогуючи**

Про Валю та діда Маркіяна люди казали: «Злигався старий з малим, що їх і водою не розіллеш, скрізь удвох».
(С. Васильченко)

Ви тільки, бува, нічого не скажіть Давиду Онопрійовичу, бо ми й так живемо з ним, як кішка з собакою.
(С. Добровольський)

Значок // (паралельні риски) у наведеному прикладі вказує на те, що фразеологізм *водою не розлити* вступає в антонімічні відношення із фразеологізмом *як кішка з собакою* і навпаки. Кожен із фразеологізмів (це стосується передусім багатозначних конструкцій) тлумачиться лише тим значенням, у якому вони здатні вступати в антонімічні відношення, причому тлумачення передбачає наявність компонента, який експліцитно виражає антонімію (пор.: «у злагоді — без злагоди», «дружно — ворогуючи»).

Якщо фразеологізми, що вступають у антонімічні

відношення, мають синоніми, то словникова стаття має такий вигляд:

292. КУРЧА ПУХНАСТЕ // СТАРИЙ ВОВК

про недосвідчену людину

про досвідчену людину

жовтодзьобе горобеня
жовтороте пташеня

битий жук
битий жак
стріляний горобець
стріляна птиця

Миколі ще можна вибачити його промах, він у нас ще **пухнасте курча**, а ти... ти ж уже битий жук.
(*І. Брагінець*)

Абдулаєв був **старий вовк**, він знав — «язика» взяти нелегко.
(*Г. Тютюнник*)

Кожному із наведених вище синонімів присвячена окрема словникова стаття, а фразеологізми, що були у реєстрі статті 292 і засвідчували фразеологічну опозицію, переходять до групи синонімів.

Наприклад:

202. ЖОВТОДЗЬОБЕ ГОРОБЕНЯ // БИТИЙ ЖУК

про недосвідчену людину

про досвідчену людину

жовтороте пташеня
курча пухнасте

битий жак
старий вовк
стріляний горобець
стріляна птиця

Щож ти їй скажеш, коли воно ще курча пухнасте, **горобеня жовтодзьобе**.

(*О. Левада*)

Одразу ж після зборів [Копельський] підійшов, міцно потиснув руку Андрієві. Заглянув в очі. — А ти **битий жук**.

(*Ю. Збанацький*)

Оскільки синонімічний ряд фразеологізму *курча пухнасте* складає лише дві одиниці, а фразеологізму *старий вовк* — чотири, то подальший аналіз здійснюється так:

25. БИТИЙ ЖАК // ЖОВТОДЗЬОБЕ ГОРОБЕНЯ*

про досвідчену людину про недосвідчену людину

битий жук
старий вовк
стріляний горобець
стріляна птиця

Шовкун, битий жак! Недаром він посивів, сидючи над бумагами.

(Панас Мирний)

Знак * (зірочка) означає, що фразеологічна одиниця *жовтодзьобе горобеня* винесена до реєстру й відомості про її синонімічні конструкції, які можуть вступати в антонімічні відношення з фразеологізмом *битий жук*, а також ілюстрацію, що засвідчує протилежну семантику, можна знайти у названій словниковій статті.

Такий принцип, на нашу думку, є цілком виправданим, оскільки значення кожного фразеологізму, що вступає в антонімічні відношення, і значення синонімів підтверджується цитатою-ілюстрацією, яка в свою чергу засвідчує той факт, що фразеологізми-антоніми є мовними знаками однієї логічної сутності.

У кінці словника вміщено «Покажчик фразеологічних антонімів», де фразеологізми наведені в алфавітному порядку з номером словникової статті, в якій подано їх лексикографічну характеристику.

Наприклад:

наварити пива	334
навертати на розум	335

надягти машкару	· 343
на макове зерно	593
на схилі літ	551

Якщо фразеологічна одиниця вступає в антонімічні відношення в кількох значеннях, то вона подається в різних словникових статтях.

Наприклад:

284. КРИВІТИ ДУШЕЮ // ЯК НА ДОЛОНІ

бути невідвертим, нещирим бути відвертим, щирим

Я хотів з тобою давно поговорити відверто. Якщо буду різкий — пробач. Не вмію кривити душею.

(Ю. Бедзик)

Він не стримався і, як на долоні, поклав усього себе передо мною... — йому ні з ким було поділитися своїми думками і своїм життям.

(Л. Первомайський)

602. ЯК НА ДОЛОНІ // ТЕМНИЙ ЛІС*

про щось зрозуміле, ясне про щось незрозуміле, заплутане
сліпому видно

Навіть Тимошак, котрий завжди кепкував з доморошених стратегів, раптом загорівся пристрастю пророкування. — Тут же все, як на долоні!.. Ось побачиш, знімемось ще цієї ночі.

(Н. Тихий)

603. ЯК НА ДОЛОНІ // ЯК У ТУМАНІ

дуже добре, чітко, виразно

дуже погано, нечітко, невиразно

Вийшовши на гору, я озирнувся: далеко в низині, за Артилярщиною, **мов на долоні**, мріло в мареві моє село.
(Г. Тютюнник)

Мигається мені та Орлиха, **мов у тумані**, — висока, у червоному очіпку, все чорні брови здвигає.
(Марко Вовчок)

У «Покажчику фразеологічних антонімів» відповідні одиниці подаються так:

через пень-колоду
як на долоні

572, 573
284, 602, 603

Обрана структура, на нашу думку, дозволяє показати особливості фразеологічної антонімії й робить пропонований словник зручним для користування.

А

1. АБИ ДЕНЬ ДО ВЕЧОРА // НЕ ПОКЛАДАТИ РУК

недбало, без великого за-
взяття

Робітники дивляться на тебе, як на якогось спеца двадцятих років, котрий пращое **аби день до вечора**.
(П. Автомонов)

сумлінно, з великим завзят-
тям

Ніхто її не побачить нігде і ні з ким, усе за роботою та по господарству, цілий день **рук не покладає**.
(Г. Квітка-Основ'яненко)

2. АБСОЛЮТНИЙ НУЛЬ // НА ВАГУ ЗОЛОТА

нікчемний і непотрібний

Я — ніщо. Розумієте, **абсолютний нуль**. Навіть не перекотиполе. Те, котячись по ріллі, бодай розсіває своє насіння і вірить, що проросте десятками нових пагінців. А я — вакуум, порожнеча.
(Л. Дмитерко)

надзвичайно значущий, дуже потрібний

Майстром у нас Фрідрік Іванович і ... це майстер **на вагу золота**, майстер-голова, такого майстра я рік шукав, такі майстри не часто родяться. (Ю. Яновський)

3. АЖ ВАГА З ГРУДЕЙ СПАЛА // НАЧЕ ХТО КАМІНЬ НА ДУШУ НАВЕРНУВ

про душевне заспокоєн-
ня, полегшення

про душевний неспокій, тя-
гар

гора звалилася з плечей
камінь скотився з душі
зняти камінь з душі

камінь давить душу
камінь ліг на душу
носить камінь за пазухою

Серце моє, я так втішив-
ся, коли дістав від тебе
листа, аж легше дихати,
аж вага з грудей спала.
(М. Коцюбинський)

Мовчїть, не говорїть про
старе! — урвав його мову
Кравцов. — І так наче хто
камінь на душу навернув.
(Ю. Бедзик)

4. АЖ ГОРІТЬ ПІД РУКАМИ // ЯК МЕРЗЛЕ ГОРІТЬ швидко щось робити

повільно щось робити

аж кипить у руках

як мокре горить

Музиканти грали в на-
ростаючому темпі, мо-
талися все моторніше,
робота **аж горїла** під
їхніми **руками.**
(О. Гончар)

В тому ж темпі, **як мерзле
горить**, — взялися завдруге
лагодити риштування.
(О. Гончар)

5. АЖ ДО НІГ // АЖ ДО НЕБА

дуже низько

дуже високо

аж до хмар

Аж до ніг йому вклони-
лись липи й клени в
сквері.
(С. Воскресенко)

Якось хлопця в час гулян-
ня думка осінила. Що
піднятися на службі можна
аж до неба.
(С. Воскресенко)

6. АЖ ДО ХМАР // АЖ ДО НІГ*

дуже високо

дуже низько

Літак зробив ще одне коло, а потім швидко почав підніматися все вище і вище, аж до хмар.
(А. Дімаров)

7. АЖ ДУША ВГОРУ РОСТЕ // АЖ ЖАЛЬ БЕРЕ

відчувати задоволення,
піднесеннявідчувати незадоволення,
пригнічення

аж душа радіє

душа ятриться

Та як у їх воюють, коли б тільки ви знали! Як зачне розказувати мій побро [побратим], то аж душа вгору росте.
(П. Куліш)

Словом — у мене так часто пропадає вечір, що аж жаль бере.
(М. Коцюбинський)

8. АЖ ДУША РАДІЄ // ДУША ЯТРИТЬСЯ

відчувати задоволення,
піднесеннявідчувати незадоволення,
пригнічення

аж душа вгору росте

аж жаль бере

Як стрінуся з просвіченим чоловіком, то в мене аж душа радіє.
(І. Нечуй-Левицький)

Різні клопоти є. Від одних розцвіта, а від інших ятриться душа, ніби рана.
(О. Левада)

9. АЖ КИПІТЬ У РУКАХ // ЯК МÓКРЕ ГОРІТЬ

швидко щось робити

повільно щось робити

аж горить під руками

як мерзле горить

У неспокійного діда
завжди знайдеться якась
робота, усе він знає, усе
аж кипить в його руках.
(М. Стельмах)

Настуся вчилась дома по-
волі, не хапаючись, вчи-
лась, як мокре горить.
(І. Нечуй-Левицький)

10. АЖ КИШІТЬ // НЕ ДУЖЕ ГУСТО

дуже багато

дуже мало

хоч греблю гати
хоч лопатою горни
і свині не їдять
до біса
як за гріш маку
як піску морського
ні проїхати ні пройти
на волівій шкурі не
списати
кури не клюють
як бджіл у вулику

як у kota сліз
котові на сльози нема
кіт наплакав
із заячий хвіст
на заячий скік
на макове зерно
крапля в морі
на волосину
з горобину душу
з наперсток

На галявині попід дуба-
ми безліч слуг, аж ки-
шить.

(І. Нечуй-Левицький)

Пан вибрав других козаків,
а Середу й Суходолою на
старості літ одпустив на во-
лю, дав їм до живоття — по
хаті й по ґрунту, бо тоді
землі було доволі, а людей
не дуже густо.

(І. Нечуй-Левицький)

11. АЖ ТАНЦЮЄ // ЯК ЧОРНА ХМАРА

дуже веселий, задоволенний, радісний

дуже похмурий, пригнічений, сумний

на сьомому небі
наче на світ народився
землі не чує під собою

як водою облитий
як у воді намочений
мов у воду опушений
сам не свій

А Тимоха ж то аж танцює, що звів Левка, і вже господарює усім.

(Г. Квітка-Основ'яненко)

Учора в них із князем Святославом була мова. Пресвящений із неї вийшов, як чорна хмара.

(В. Шевчук)

12. АКЦІЇ ПАДАЮТЬ // АКЦІЇ ПІДВИЩУЮТЬСЯ

значення, вплив кого-, чого-небудь зменшується

значення, вплив кого-, чого-небудь зростає

Акції деяких кандидатів почали різко падати.
(З газет)

В тебе [Антонеску] голова пуста, недарма на твоє місце Гітлер призначив генерала Ліста, хоч, правда, від цієї операції не підвищились його акції.

(В. Кучер)

13. АНІ ПРИСТУПУ // НА ВСІ БОКИ ПРИСТУПНИЙ*

про когось, до кого важко
знайти підхід

про когось, до кого легко
знайти підхід

і не приставайся

Оце вже Роман так зану-
рюється в своїй хатині з
книжками, що до його
ані приступу! — говорила
Соломія до матері.

(І. Нечуй-Левицький)

14. АНІ ТЕЛЕНЬ // ПОДАТИ ГОЛОС*

змовчати, не видати ні-
яких звуків

сказати щось, видати певні
звуки

ні слова з вуст
ні пари з вуст
мов у рот води набрати
мовчати, як риба під
крижиною

А от про що вона [упра-
ва] ще дбає... Прохати
не шмагати різками то-
го, хто школу покін-
чить... Мовчить весь
з'їзд, ані телень! Немов
води у рот набрали.

(Панас Мирний)

Б

15. БАЧИТИ ВІДИ // НЕ БАЧИТИ СВІТУ

багато вже чого знати,
звідати в житті

зуби з'їсти
собаку з'їсти
побувати в бувальцях
пройти крізь вогонь і воду
пройти крізь сито й решето
пройти Крим, і Рим, і
мідні труби

А в бою він брав таким
натиском, несподіваним,
що навіть хлопці, які ба-
чили види, дивувалися і
з опаскою косилися на
начальника розвідки.
(М. Стельмах)

мало що ще знати, звідати в
житті

молоко на губах не обсохло
молоде та зелене
мало каші з'їсти
мало квасу випити
мало пасок з'їсти
не бачити смаленого вовка
не бачити смаленої сови

Вона [Маруся] тільки що
на ноги знялася... Світу ще
не бачила.
(Панас Мирний)

16. БАЧИТИ ДАЛЁКО // НЕ БАЧИТИ
ДАЛІ СВОГО НОСА

бути далекоглядним

бути недалекоглядним

не бачити далі свого живота

Не скорила сила людей
руських, і Київ діждався
волі!.. **Далеко бачить** геть-
ман Хмельницький, —
проказав схвально муро-
мський намісник Ал-
фьоров.
(*Н. Рибак*)

Вона [Катря], мені зда-
ється, **далі свого носа не ба-
чить**. Аби їй було добре та
тепло.
(*В. Кучер*)

17. БЕЗ ВОГНИКА // З ВОГНИКОМ

неенергійно, без підне-
сення

енергійно, з піднесенням

як заведений
як на пружині

Любі Соколові здава-
лося, ніби в театрі все
робиться повагом, **без
вогника**.
(*В. Собко*)

З трибуни дедалі частіше
звучать слова похвали, за-
клики рівнятися... на мо-
лодого, перспективного
спеціаліста-інженера, що
працює **з вогником**, —
Надію Очеретну.
(*В. Козаченко*)

18. БЕЗ ДІЛА // ДО ДІЛА

без будь-якої потреби,
недоречно

Усе без діла, усе дарма,
Для Вас роботи ніде не-
ма. Кому ті казки по-
трібні?

*(М. Лукаш. Переклад
із Дж. Родарі)*

відповідно до конкретної си-
туації, доречно

Коли приказка до діла,
Санчо, я ж не кажу, що це
погано, а як сипати ними
на галай-балай, то мова
стає незугарною, гірше то-
го, вульгарною.

*(М. Лукаш. Переклад із
М. де Сервантеса)*

19. БЕЗ СЕРЦЯ // З СЕРЦЕМ

не сердито, без гніву, без
злості

Скажи, хлопе, — без серця
звернулася вона до Іваси-
кового батька, — ти
навіщо паскудиш мій ліс?
(Д. Бедзик)

сердито, із гнівом, зі злістю

І все-таки ваша челядь на-
віть не мріє про такі житла,
в яких живуть вівці. — Бо
ковбаса не для пса! — рап-
том з серцем вихоплюється
у Стадницького.

(М. Стельмах)

20. БЕЗ СЬОМОЇ КЛЄПКИ У ТІМ'І // З ГОЛОВОЮ*

дурний

розумний

голова не в порядку
 з дуринкою
 не всі вдома
 несповна розуму
 не вистачає клепки
 наче мішком з-за рогу
 вдарений
 прибитий на цвіту
 у голові й на зяб не орано

Досить, що він [Денис]
 став якийсь, мов без
 сьомої клепки у тім'ї,
 змарнів геть і зробився
 гаком.

(П. Козланюк)

21. БЕЗ ТÓЛКУ // З ТÓЛКОМ*

так, що неможна зрозу- так, що можна зрозуміти
 міти

ні в тин ні в ворота

Батько плете без толку,
 а вона слухає, якби що
 доброго.

(Леся Українка)

22. БИК НА ВУХО РАТИЦЕЮ НАСТУПІВ // МАТИ СЛУХ*

про відсутність музикаль-
ного слуху

про наявність музикального
слуху

ведмідь на вухо насту-
пив
слон на вухо наступив

Хіба з ним можна співа-
ти, коли він тягне, як ца-
па за хвіст... — Та хіба в
звукові діло? Бик тобі на
вухо ратицею наступив.
(Г. Тютюнник)

23. БІСТРИЙ НА НОГУ // ЯК ЧЕРЕПАХА

рухливий, швидкий у
ходьбі

повільний, нешвидкий у
ходьбі

як слимак

Крім парубоцької стату-
ри, розкішного волосся,
Юхим був бистрий на но-
гу і аж ніяк не видавав
на свої роки.
(А. Хижняк)

Він, як та черепаха, був по-
вільний і незграбний у сво-
їй ходьбі.
(З газети)

24. БІСТРИЙ НА РОЗУМ // ТУМАН ВІСІМНАДЦЯТИЙ

**про кмітливу, розумну
людину**

мати розум в голові
мати голову на плечах
мати лій у голові
розуму не позичати
не в тім'я битий
наче всі розуми поїв
розуму як накладено
голова варить

Бистра на розум, вона
розмовляла так жваво та
дотепно, що слухати її
не можна було без задо-
волення і теплої по-
смішки.

(Я. Гримайло)

**про некмітливу, нерозумну
людину**

дурний аж світиться
на розум небагатий
без царя в голові
дурний, хоч об дорогу вдар
голова напхана половою
дурний піп хрестив
святий дурень
мати порожню макітру

Блискучі надії батька на
Грицеву будущину давно
розвіялись. Професор прос-
то сказав йому, що Гриць
«туман вісімнадцятий», що
ліпше зробить, коли відбе-
ре його додому і назад за-
ставить гуси пасти.

(І. Франко)

25. БИТИЙ ЖАК // ЖОВТОДЗЬОБЕ ГОРОБЕНЯ*

про досвідчену людину

старий вовк
стріляна птиця
стріляний горобець
битий жук

Шовкун, битий жак! Не-
даром він посивів, сидя-
чи над бумагами.

(Панас Мирний)

про недосвідчену людину

26. БІТИ/УДАРИТИ ЛИХОМ ОБ ЗЕМЛЮ //
ОПУСКАТИ/ОПУСТИТИ ВУХА

зберігати (зберегти) по-
чуття оптимізму

втрачати (втратити) почут-
тя оптимізму

держати хвіст бубликом
тримати хвіст трубою
піднятися духом

опустити крила
опустити руки
занепадати духом

А чого його журитися?
Бий лихом об землю!
Топчи його ногами, та й
годі.
(Панас Мирний)

— Так і сказав..., неначе ви-
стрелив, а я питаю, жар-
туюче: «Це так, як в казці
казали гуси Івасеві-Теле-
сикові... «А він каже: «Еге!»
Я й вуха опустив, — сказав
Добровольський.
(І. Нечуй-Левицький)

27. БРАТИ/УЗЯТИ БЛІЗЬКО ДО СЕРЦЯ //
ХОЧ ТРАВА НЕ РОСТІ

не бути байдужим до чо-
гось, переживати за щось

бути байдужим до чогось, не
переживати ні за що

хоч вовк траву їж
не гріє і не знобить

Не слід брати це так
близько до серця. Не за-
будьте, що лебеді — пта-
хи. Чисті, красиві, оспі-
вані всіма поетами, але
тільки птахи.
(О. Гончар)

Шкода тільки, що він [ко-
нюх] лише за свій колгосп
думає, а далі — хоч трава не
рости.
(Я. Мамонтов)

28. БРАТИ/УЗЯТИ В ОБМОЛОТ //
 ДІСТАВАТИ/ДІСТАТИ НАГІНКИ*

гостро критикувати (по-
критикувати) кого-не-
будь

бути гостро критикованим
(покритикованим) ким-не-
будь

задавати гарту
 давати перцю
 давати чортів
 давати березової каші
 брати в роботу
 брати в шори

Артільні трударі, галас-
 ливе жіноцтво, яке не
 раз **брало** Оксена в та-
 кий **обмолот**, що він не
 знав, куди подітися.

(Г. Тютюнник)

29. БРАТИ/УЗЯТИ В РОБОТУ //
 ДІСТАВАТИ/ДІСТАТИ НАГІНКИ*

гостро критикувати (по-
критикувати) кого-не-
будь

бути гостро критикованим
(покритикованим) ким-не-
будь

задавати гарту
 давати перцю
 давати чортів
 давати березової каші
 брати в обмолот
 брати в шори

Його [Рубіна] **брали в ро-
 боту**, і кожного разу після
 прочуханки він обіцяв,
 що більше не буде.

(І. Сенченко)

30. БРАТИ/УЗЯТИ НА БУКСИР //
УСТРОМЛЯТИ/УСТРОМИТИ ПАЛКИ В КОЛЕСА

допомагати (допомогти)
кому-небудь у досягненні
мети

перешкоджати (перешкоди-
ти) кому-небудь у досяг-
ненні мети

ставити підніжку

З'явилася солідарність
— солідарність відчаю:
сильніші підтримували
слабших, брали їх на
буксир, допомагали.
(І. Багрянний)

Інші, розізлившись на вас,
почнуть інтригувати, **встром-**
ляти вам палки в колеса —
постараються зробити все,
щоб ваше перебування тут
стало нестерпним.
(Ю. Шовкопляс)

31. БУДЕ ТОЛК // НЕ БУДЕ ПУТТЯ

слід сподіватися на пози-
тивні результати

марно сподіватися на пози-
тивні результати

будуть люди

не буде добра

Я говорив так довго й
широ, що воєнком мені
повірів, сказав, що **буде**
з мене **толк**, і до себе в
полк узяв.
(В. Сосюра)

Озиме увосени через засу-
ху не сходило... Видно, все
дуже видно було, що коли
не помилує Господь ми-
лостивий, то **не буде** з
нього **пуття**.
(Г. Квітка-Основ'яненко)

32. БУТИ В КУРСІ СПРАВИ // ЯК З МІСЯЦЯ ВПАСТИ*

знати те, що відоме усім не знати про загальновідомі
речі

бути в курсі

Келембет знову став та-
кий, як і був, припинив-
ши цим співчутливі ба-
лачки й порадувавши
тих, які не були в курсі
справи.

(Ю. Яновський)

33. БУТИ ЗА БОРТОМ // СТОЯТИ БІЛЯ КЕРМА

стояти осторонь від яко- очолювати, керувати яко-
їсь справи юсь справою

Всі працюватимуть —
сталевари, ливарники,
пресувальники, а от
Сахно, як він сам про
себе казав, опиниться за
бортом.

(В. Собко)

Ї жінка звільнена — не
«слабша половина»! Біля
державного стоїть вона
керма

(М. Рильський)

34. БУТИ ПІД КОНЕМ // БУТИ НА КОНІ

бути у невидному стано-
вищі

бути у вирашному стано-
вищі

кум королю

Побачивши... не тільки
смалених зайців, а й
смалених сов, нахапав-
шись усіляких стусанів
долі не тільки в спину, а
й в зуби, побувавши на
коні й під конем, пізнав-
ши по чім ківш лиха...
(Є. Гуцало)

Хоч не без підстав почував
себе на коні.
(Я. Баш)

35. БУДУТЬ ЛЮДИ // НЕ БУДЕ ДОБРА

слід сподіватися на пози-
тивні результати

марно сподіватися на пози-
тивні результати

буде толк

не буде пуття

Дружба, браття, велике
діло... А як же інакше?
Вся рота хоче, щоб із те-
бе люди були.
(О. Гончар)

Ой казали мені люди, що
добра з тебе не буде.
(М. Номис)

В

36. ВАЖКИЙ НА ПІДЙОМ (НА ПОЧИН) //
ЛЕГКИЙ НА ПІДЙОМ

неохоче береться за що-
небудь

охоче береться за що-не-
будь

Дядька Яшу слава не
турбує. Він **важкий** в
промовах на почин.
(Б. Олійник)

Хоч я і легкий на підйом,
однак ніде правди діти: не
до душі мені ця справа.
(Я. Мельник)

37. В БАЗАРНИЙ ДЕНЬ КРАСНА ЦІНА — П'ЯТАК //
НЕ ПО КИШЕНІ*

дуже дешевий

дуже дорогий

дешевший від грибів
дешевший від дірки з
бублика
копійка ціна

— По гривенику? —
...Твоєму богатирю в ба-
зарний день красна ціна
— п'ятак.
(О. Ковінька)

**38. ВБИРАТИСЯ/УВІБРАТИСЯ В СИЛУ // СИДІТИ
НА ШІІ***

**бути самостійним, мате-
ріально незалежним**

**бути несамостійним, мате-
ріально залежним**

стати на ноги

Трохи та потроху об-
жився він, почав підні-
матись на ноги, у силу
вбиратись.

(Панас Мирний)

39. ВЕЛІКА РІБА // НЕВЕЛІКЕ ЦАБЕ*

**про поважну особу, що
має велику вагу**

**про особу, що не має вели-
кої ваги**

велике цабе
велика цяця
велика пані
важлива птиця
знатна птиця
птах високого польоту

Отець її — дуже велика
риба, один з перших ба-
гачів у Бориславі і Дро-
бичі.

(І. Франко)

40. ВЕЛИКИЙ АЖ ДО НЕБА //
ВІД ГОРШКА ДВА ВЕРШКА*

про дуже високу на зріст людину про дуже низьку на зріст людину

верства келебердянська
саженного росту
через хату перехилиться
і моркву вирве

Великий аж до неба,
а дурний, як не треба
(Нар. творчість)

41. ВЕРШКОВОГО ЗРІСТУ // САЖЕННОГО РОСТУ

про дуже низьку на зріст людину про дуже високу на зріст людину

від горшка два вершка верства келебердянська
великий аж до неба
через хату перехилиться
і моркву вирве

Вершкового зросту людина на високих милицях.
(С. Єфремов) **Один з них, саженного росту** сибіряк-вусач, обернувся.
(Г. Тютюнник)

42. ВЗЯТИ/БРАТИ ГОЛИМИ РУКАМИ // НЕ ЖАРТИ

про нескладну, посильну справу про складну, непосильну справу

як горіхи лущити

не іграшки
горішок не по зубах

Треба витратити на це будівництво всю радянську владу, і потім... **голими руками** скинути комісарів.

(Іван Ле)

Василя Назаровича Боженка любили всі. В 54 роки починати з хлопчачками революцію та ще командувати полком, не знаючи навіть карти, — **це не жарти**.

(О. Довженко)

43. ВЗЯТИ/БРАТИ ШЛЮБ // РОЗБІГТИСЯ В РІЗНІ СТОРОНИ*

одружитися

розлучитися

повести до вінця
стати на рушничок

Стара Лисевичка дуже любила мене й мою маму, вона завжди наставляла, щоб він [Іван] із нею **взяв шлюб**.

(В. Самійленко)

44. ВІБИТИ/ВИБИВАТИ З ГОЛОВИ //
ВБІТИ/ВБИВАТИ В ГОЛОВУ

позбутися нав'язливої думки мати нав'язливу думку

викинути з голови не йти з думки

Правда, вже **вибив** собі з **голови**, що вона з нього кепкує перед чоловіком, та зате набрав переконання, що вона забавлялась Славком із нудьги.
(Л. Мартович)

Ви, пане Франко, таки справді чудний чоловік! Написати мені листа, приїхати до Коломиї, а потім **вбити** собі **в голову**, пробачте на слові, якусь дурницю.
(П. Колесник)

45. ВІБИТИ/ВИБИВАТИ З СІДЛА //
САДОВІТИ/ПОСАДОВІТИ НА ПОКУТІ

позбавляти кого-небудь чинних прав надавати кому-небудь чинних прав

Недовго, дуже недовго правив селом Мушатешті примар Меліжару. Невпинна хвиля народного гніву **вибила** його з **сідла**.
(М. Чабанівський)

Вдалася [Мартоха] з біса спритна і з чорта розумна — таку навіть **на покуті** не **садови**.
(Є. Гуцало)

46. **ВІБИТИСЯ/ВИБИВАЇТИСЯ З КОЛІЇ //**
УВІЙТИ/ВХОДИТИ В КОЛІЮ

вийти (виходити) за межі
звичайного

набути (набувати) меж зви-
чайного

виходити з берегів

входити в береги
 входити в русло
 входити в норму

Письменник ніби **ви-**
бився з колії, йшов
 своєю, відмінною від...
 народу стежкою.
 (В. Собко)

Проходили повз [містеч-
 ко]... білі, червоні, махнов-
 ці, петлюрівці... Виліплю-
 вали накази, оповішали
 мобілізацію, конфіскації,
 реквізиції... А потім знову
 все **входило в колію**.
 (В. Блакитний)

47. **ВІБИТИСЯ/ВИБИВАЇТИСЯ З МОЧІ //**
НАБРАЇТИСЯ/НАБИРАЇТИСЯ СИЛ*

відчути фізичне і духовне
спустошення

відчути піднесення, фізичне
і духовне змужіння

вибитися з сил

Від Йосипа все такі не-
 радісні листи приходять
 – то занедужав, з **мочі**
вбився, життя йому ос-
 тогидло.

(Панас Мирний)

48. **ВИБІЛЮВАТИ ЗУБИ // УМИВАТИСЯ/
УМІТИСЯ СЛЬОЗАМИ**

сміятися

плакати

хихоньки та хахоньки
заводити
смішки справляти
заходитися сміхом
скалити зуби
сушити зуби
продавати зуби
шкірити зуби

Ти чого **вибілюєш зуби?**
— здивувався батько. —
Бо є що вибілювати, —
ще більше розбирав ме-
не сміх.
(*М. Стельмах*)

49. **ВІВЕСТИ/ВІВІДИТИ КІНЦІ //
СХОВАТИ/ХОВАТИ КІНЦІ В ВОДУ**

з'ясувати суть справи

приховати суть справи

Наш засідатель Марко
Побийніс не **виведе кін-
ців**.
(*Г. Квітка-Основ'яненко*)

Бачите, я цілком одверто
говорю з вами. Зрештою,
коли б навіть тепер подох
один-два, — можна було би
поховати кінці в воду.
(*Г. Хоткевич*)

50. ВИВОДИТИ/ВИВЕСТИ З РІВНОВАГИ //
ДАВАТИ/ДАТИ СПОКІЙ

позбавляти кого-небудь
душевного спокою

забезпечувати кому-небудь
душевний спокій

Катерині було досить
однієї згадки про
Генріха, щоб вивести її з
рівноваги.

(С. Чорнобривець)

В неосудного трохи відляг-
ло від серця. Він уже гадав,
що хлопець заспокоївся і
нарешті дасть спокій йому.

(І. Микитенко)

51. ВИГРАТИ/ВИГРАВАТИ БІЙ // ПРОМАЗАТИ/
ПРОМАЗУВАТИ СПРАВУ

досягти успіхів

зазнати невдачі

виграти справу
виграти козиря

програти справу
програти парі

Ганна тужить. А ти га-
дав, що **виграв бій**,
нікчемний переможче,
не ти, Захар їй дорогий,
Захар їй найдорожчий.

(П. Дорошенко)

По-моєму, не гаразд
відкладати твою «Світову
річ» на Великдень, — тепер
кращий сезон, а тоді дехто
роз'їдеться, дехто з люби-
телів замотається, то ще й
знов **промажуть справу**.

(Леся Українка)

52. ВІГРАТИ/ВИГРАВАТИ КОЗИРЯ //
ПРОГРАТИ/ПРОГРАВАТИ ПАРІ

досягти успіхів

зазнати невдачі

виграти бій
виграти справу

промазати справу
програти справу

Але хто справді є ці «індуси»? Кого можна докладно про це розпитати? До того ж йому раптом закортіло в цій справі **виграти козиря**.
(Іван Ле)

— Здається, генерал Кнобельсдорф **програв парі**. — Я не збирався сперечатися з вами, мій генерале, — відрубав той.
(Ю. Бедзик)

53. ВІГРАТИ/ВИГРАВАТИ СПРАВУ/ДІЛО //
ПРОГРАТИ/ПРОГРАВАТИ СПРАВУ/ДІЛО

досягти успіхів

зазнати невдачі

виграти козиря
виграти бій

програти парі
промазати справу

Що більші мури постали проміж інтелігенцією та народом, то більшої праці треба, щоб їх розваляти, бо тільки тоді, як їх не буде, — тільки тоді ми **виграємо справу**.
(Б. Грінченко)

На третій день Колісник вернувся сердитий та хмурий, діло за спаш він **програв**.
(Панас Мирний)

54. ВІДЕРТИ/ВИДИРА́ТИ З МОГІЛИ //
СПРОВА́ДИТИ/СПРОВАДЖА́ТИ НА ШИ́БЕНИЦЮ

перешкодити загибелі

сприяти загибелі

відправити на той світ
відправити чортам на сні-
данок
спровадити до пекла

Привела тата Вірунці —
від вітру валився той
нужденний скелет у об-
мотках... одхаяла, відво-
лодала його мати, під-
лікувала, із **могили ви-
дерла**.

(О. Гончар)

І наче зовсім це він [стано-
вий] не погрожував, а
просто байдуже повідом-
ляв, щоб знали, — коли
хвалився, що кожному п'я-
тому «шкуру спустить», що
кожного десятого «**на ши-
беницю спровадить**».

(А. Головка)

55. ВІЙТИ/ВИХО́ДИТИ В ЛЮДИ //
СКОТІ́ТИСЯ/ПОКОТІ́ТИСЯ УНІЗ

набути авторитету

втратити авторитет

Його постійною мрією
було: швидше **вийти в**
люди і зажити само-
стійним життям.

(М. Тарновський)

Мене прорвало, що якийсь
Вовчик робить нову погоду
на всю «Розсипну», а я **по-
котився униз**.

(М. Рудь)

56. ВІЙТИ/ВИХОДИТИ НА ДОРОГУ //
ЗБИТИСЯ/ЗБИВАЇТЬСЯ З ДОРОГИ

обрати правильний на-
прям у діяльності

втратити правильний на-
прям у діяльності

збитися з путі
збитися на манівці

Батьківський обов'язок
кликав. Хто ж, як не він,
допоможе його любій
донечці стати на ноги,
вийти на широку дорогу.
(З газет)

Не штука **збитися з дороги,**
а от надібати правильну
стежку — ох як важко.
(В. Винниченко)

57. ВІЙТИ/ВИХОДИТИ СУХІМ ІЗ ВОДИ //
ПОПАСТИ/ПОПАДАТИ ЧОРТУ В ЗУБИ

знайти (знаходити) вихід
із складної ситуації,
уникнути покарання

потрапити (потрапляти) у
безвихідну ситуацію

вискочити на сухе

попасти у павутину
попасти в капкан
попасти у тенета
опинитися в лабетах

Не раз доводилося бува-
ти в таких бувальцях,
що, може, кому й не
снилось. Але нічого, **ви-**
ходили, як мовиться, **су-**
хими із води.
(Ю. Збанацький)

Уже вертався у Паволоч,
думав, що ти **попавсь**
навіки **чорту в зуби,** так їхав
рятувати.
(П. Куліш)

58. ВІКИНУТИ/ВИКИДАТИ З ГОЛОВИ //
НЕ ЙТИ З ДУМКИ

позбутися нав'язливої мати нав'язливу думку
думки

вибити з голови

вбити в голову

І як хворий не намагався забутись, **викинути з голови** спогади, вони просочували мозок, як нудний чад.

(С. Добровольський)

Веселим, з гостинцями, з жартівливими приспівками — таким зараз пригадався Данько і, пригадавшись, все чомусь **не йшов з думки**.

(О. Гончар)

59. ВІКИНУТИ/ВИКИДАТИ З ГОЛОВИ //
ЗАРУБАТИ НА НОСІ

назавжди забути

добре запам'ятати

записати на лобі
намотати на вус

Колонізаторам давно треба було **викинути з голови** мрії про кораблі із сріблом та шовком і назавжди відмовитися від безплідних спроб винайти машину часу, яка б відкинула світ на сотні років назад.

(П. Загребельний)

Передусім ти от що **зарубай на носі**, Сергію: яка щаслива в шлюбі жінка — активно зичить такого ж щастя усім своїм подругам та чоловіковим друзям.

(Ю. Шовкопляс)

60. ВИКЛАДАТИ/ВИКЛАСТИ КАРТИ //
ХОДІТИ ДОВКОЛА

розказувати, нічого не
приховуючи

розказувати, приховуючи
щось

А ви ж як хотіли? Щоб до командира партизанського загону прийшла якась дівчина, від якогось лікаря і щоб він їй одразу і карти виклав.
(Я. Баш)

Ти зразу так би й сказав. А то крутить усе, ходить довкола, а середини не показує.
(О. Донченко)

61. ВИКРУТИТИСЯ/ВИКРУЧУВАТИСЯ
З ХАЛЕПИ // ВСКОЧИТИ В ХАЛЕПУ

позбутися неприємностей

набратися неприємностей

попасти на слизьке
убратися по самісінькі
халяви
вскочити вище халяв
ускочити по самі вуха
вскочити в нікуди
влипнути в історію
попався, як муха в окріп
влипнув, як муха в мед
попасти з вогню та в полум'я

Близнята глянули на батька. Він кивнув їм головою: — Ідіть, хлопці, коли пан кличе, — пильно-пильно подививсь на Левка, мовляв, зумій, парубче, **викрутитись з халепи.**

(М. Стельмах)

Отак і повинні ми відчувати твердість влади, — глибокодумно прорік Кошіль, тільки зараз збагнувши, в яку халепу він **ускочив** через свою дурість.

(М. Стельмах)

62. ВІЛЕТІТИ / ВИЛІТАТИ З ГОЛОВІ // ВЛІЗАТИ /
ВЛІЗТИ В ГОЛОВУ

хто-небудь починає забувати про кого-, що-небудь

хто-небудь починає думати про кого-, що-небудь

випадати з думки

спадати на думку

Швидко ж у тебе з голови вилетіло, що ти сьогодні до ранньої служби тяжко скривдив свого ближнього.

(М. Лукаш. Переклад із Дж. Боккаччо)

— Дозвольте, я гляну в його кімнаті на столі. Я йому давав один документ, проект розширення цеху, — випалив Масло першу фразу, яка влізла в голову.

(А. Хижняк)

63. ВИЛЬНУТИ НАВЕРХ ДЕНЦЕМ //
З'ЯВИТИСЯ НА СВІТ*

померти

народитися

віддати чортові душу
відкинути ноги
заснути навіки
втягнутися вздовж лави
віддати Богові душу
переставитися на той світ
винесуть вперед ногами
спочити в Бозі

Фарона першого погладив По тім'ю гострим кладенцем І добре так його уладив, що сей вильнув наверх денцем.

(І. Котляревський)

64. ВИНОСИТИ/ВІНЕСТИ СМІТТЯ З ХАТИ // ТРИМАТИ ЯЗІК ЗА ЗУБАМИ

розголошувати таємниці не розголошувати таємниць

Вона й справді сама нікого не обмовляла, не **виносила з хати сміття**, але була не від того, щоб послухати всячину десь біля магазину.
(І. Муратов)

Чи певні ви.., що серед двох десятків людей, присутніх зараз на засіданні, не знайдеться хоч би один, що не **вміє тримати язик за зубами?** Аділо таке, що вимагає найсуворішої таємниці.
(А. Головка)

65. ВИПАДАТИ / ВИПАСТИ З ДУМКИ // СПАДАТИ / СПАСТИ НА ДУМКУ

хто-небудь починає забувати про кого-, що-небудь хто-небудь починає думати про кого-, що-небудь

вилетіти з голови

влізти в голову

Їдемо ми не базар, а в мене ті слова з думки **не випадають**.
(І. Нечуй-Левицький)

Він [Шарль] чекав до шостої години вечора, потім не зміг більше всидіти на місці; йому **спало на думку**, що Емма поїхала.
(М. Лукаш. Переклад із Г. Флобера)

66. ВИПУСКАТИ/ВИПУСТИТИ З ПОЛЯ ЗОРУ //
ТРИМАТИ В ПОЛІ ЗОРУ

не брати до уваги чогось брати щось до уваги

Нарощуючи темпи робіт на пускових будовах року, будівельники не повинні **випускати з поля зору** і задільні компенсаційні об'єкти.

(З газет)

Жінки весь час **тримають у полі зору** той свій орієнтир, засльозеними від вітру очима окидають далеч та рештки станції, де, за їхнім припущенням, має бути польовий госпіталь.

(О. Гончар)

67. ВИРВАТИСЯ/ВИРИВАТИСЯ З КІГТІВ //
ПІЙМАТИСЯ В ЛАБЕТИ

звільнитися від когось, чогось потрапити у залежність від когось, чогось

вирватися з лап

пійматися у лапи

Дивлячись на працююче людське муравище, віриш, що китайський народ, **вирвавшись з кігтів** феодалізму та імперіалістичного рабства, все зробить для свого добра.

(П. Козланюк)

Одного ірода здихалася, другому [жандармові] **в лабета** **піймалася**.

(Панас Мирний)

68. ВІРВАТИСЯ/ВИРИВА́ТИСЯ З ЛАП //
ПІЙМА́ТИСЯ У ЛАПИ

звільнитися від когось, чогось потрапити у залежність від когось, чогось

вирватися з кігтів пійматися в лабети

Усі вони [шинкарі] добрі, як сплять, а тільки розплющить очі, то так і норовить.., як би тебе так заборсати, щоб з його лап не вирватися.

(Панас Мирний)

Мартин... горілки не вживав, а як піймався у лапи глитаєві, розпився і звівся ні на що.

(М. Кропивницький)

69. ВІСКОЧИТИ НА СУХЕ //
ПОПА́СТИ У ПАВУТИ́НУ

знайти вихід із складної ситуації, уникнути покарання потрапити в безвихідну ситуацію

вийти сухим із води потрапити в капкан
попасти в тенета
попасти чорту в зуби

Образ Василини Вакулєнко — це моя святиня і вона ж врятувала мене, — почав довго просторікувати Поцілуйко, не надіючись вискочити на сухе.

(М. Стельмах)

Василина попалась у ту павутину несподівано.

(І. Нечуй-Левицький)

70. ВИСОКОЇ ПРОБИ // НИЗЬКОЇ ПРОБИ

про щось (когось) доско-
нале, довершене

про щось (когось) недоско-
нале, недовершене

Франко — лірик високої
проби, і його ліричні
вірші просяться часто в
музику.

(М. Коцюбинський)

Він переконався, що моло-
дий граф Едвін — чоловік
дуже низької проби, картяр
і розпусник.

(І. Франко)

71. ВИСОКО ЛІТАТИ // НИЗЬКО СІСТИ

посідати значне суспільне
становище

втратити колишнє високе
становище

Наші доморослі Плато-
ни з Ньютонами високо
літали, та низько, дуже
низько, сіли.

(С. Ефремов)

Ти з кого так смієшся і за
що? З такого смійся, що
розганявся до неба. А низь-
ко сів, пошився сам в ніщо.

(П. Грабовський)

72. ВИСОКО НЕСТІ ГОЛОВУ //
ВАЛЯТИСЯ В НОГАХ

триматися гордовито

принижувати власну гідність

піднімати носа
дерти кирпу
задирати голову
відставляти губу
нести в гору
напустити пихи

ламати шапку
гнути коліна
гнути спину
лизати руки
скакати на задніх лапах
гнути шию

Біля воріт фабрики тов-
чуться люди... Вони ла-
гідно зазирають у вічі
всім, хто впевнено хо-
дить, хто твердо ставить
ногу і високо несе голову.

(Ю. Яновський)

Видючої смерті він бояв-
ся, Енея у ногах валявся.
Просив живцем в неволю
взять.

(І. Котляревський)

73. ВИСОХЛИЙ НА ТАРАНЮ //
НІ ОБІЙТИ НІ ОБ'ЇХАТИ*

про дуже худу людину

про дуже товсту людину

шкіра та кості
живіт присох до спини
аж ребра знати
ходячий мрець
аж ребра світяться
самі кістки стирчать
мов жердина

Навернувшись думками
до матері, Гнат поруч
побачив висохлу на та-
раню свою Марію.
(Петро Панч)

74. ВИТАТИ В ЕМПІРЕЯХ //
СПУСТИТИСЯ/СПУСКАТИСЯ З НЕБА НА ЗЕМЛЮ*

сприймати дійсність не-
реально

сприймати дійсність ре-
ально

витати в небесах
відірватися від землі

І консисторія бере хаба-
рі? — Ви просто дитина!
І досі в емпіреях витаєте!
— крутнув рукою навко-
ло чола і розсміявся.
(М. Стельмах)

75. ВИТАТИ В НЕБЕСАХ //
СПУСТИТИСЯ/СПУСКАТИСЯ
З НЕБА НА ЗЕМЛЮ*

сприймати дійсність не-
реально

сприймати дійсність ре-
ально

витати в емпіреях
відірватися від землі

Треба бути практичним,
а не **витати в небесах**,
треба просто рятувати-
ся, перебути якийсь час
у підпіллі.

(М. Тарновський)

76. ВИТИКАТИ НОСА // НЕ ПОКАЗУВАТИ ОЧЕЙ

з'являтися де-небудь

не з'являтися де-небудь

не сунути носа
наче ногу вломити
і у хату не плюне

Що буде, як на поліцію
або на фашистів натра-
пите? — А Юрко, а Вовка,
дід Захарко? Йому сто
років, і не боїться, а мені
не можна й **носа** нікуди
виткнути — страшно.

(В. Лисенко)

Цілий тиждень Казанцев
не показував очей, — цілий
тиждень Олеся не бачила
його.

(І. Нечуй-Левицький)

77. ВИТРИШКИ КУПУВАТИ //
ВИТРИШКИ ПРОДАВАТИ

без мети роздивлятися без мети бути предметом
когось, щось чиєсь уваги

Навіщо нам туди йти?
Витрішки купувати я не
хочу.
(В. Кучер)

А я більше не піду до їх си-
діти в кутку та витрішки
продавати.
(І. Нечуй-Левицький)

78. ВИТЯГТИ/ВИТЯГУВАТИ З БОЛОТА //
ВТОПТАТИ/ВТОПТУВАТИ В БОЛОТО

посприяти уникненню принизити
приниження

Так ось знайте, що... я
отим самим «лібералізі-
мом» витягнув Горець-
кого з болота, і він став
справжнім інженером.
(М. Тарновський)

Спочатку образили люди-
ну, наплювали їй в душу,
втоптали в болото, а потім
по голівці гладите?
(С. Мартинюк)

79. ВІТЯГТИСЯ ВЗДОВЖ ЛАВИ //
З'ЯВИТИСЯ НА СВІТ*

померти

народитися

віддати Богові душу
переставитися на той
світ
заснути навіки
відкинути ноги
віддати чортові душу
вильнути наверх денцем
винесуть вперед ногами
спочити в Бозі

Але я колись таки спи-
шу твою шкіру вздовж і
впоперек! — У жовтих
очах густішає злоба. —
То й сам **вздовж лави ви-
тягнешся.**

(М. Стельмах)

80. ВИХОДЕЦЬ З ТОГО СВІТУ //
КРОВ З МОЛОКОМ*

про людину, яка має хво-
робливий вигляд

про людину, яка має здоро-
вий вигляд

лантух з маслаками
од вігру валиться
одна тінь залишилася
тільки душа в тілі
мов з хреста знятий

То не мати, то не жива
людина, то — **виходець з
того світу.**

(Панас Мирний)

81. ВИХОДИТИ/ВИЙТИ З БЕРЕГІВ //
ВХОДИТИ/УВИЙТИ В БЕРЕГІ

виходити за межі звичайного набувати меж звичайного

вибитися з колії

входити в колію
входити в русло
входити в норму

На сірому небі показалося блакитне озерце. Остра полонинська трава сильніше запахла. Озерце в небі **виступає з берегів** і вже широко розлило води.
(М. Коцюбинський)

Скільки ще куль із-за рогу просвистить, поки все **ввійде в береги** і життя потече, як широка течія Дніпрова.
(О. Гончар)

82. ВИХОДИТИ/ВИЙТИ З РІВНОВАГИ //
БЕРЕГТИ СВОЇ НЕРВИ

втрачати витримку і терпіння мати витримку й терпіння

виходити з себе

тримати себе

Кидати роботу треба! — **виходили** вони з **рівноваги**. — Роботу знайти де завгодно можна.
(Іван Ле)

Поспішив утішити, заспокоїти. — **Бережіть свої нерви**, на старість пригодяться.
(О. Десняк)

83. ВИХОДИТИ/ВИЙТИ З СЕБЕ // ТРИМАТИ СЕБЕ

втрачати витримку і терпіння

мати витримку й терпіння

виходити з рівноваги

берегти свої нерви

Я розумію Галю, що вона було завжди металась і **виходила з себе** в такі часи [весною].

(Леся Українка)

Руденко аж мінівся на обличчі, а коли хтось кашляв або шерехтів, тим перешкоджаючи оповідати й слухати, Руденко метав на нього смертоносні блискавки з очей... не **тримаю себе**.

(І. Багряний)

84. ВІДВЕРТАТИ ВІД СЕБЕ // ПРИВЕРТАТИ ДО СЕБЕ

не подобатися

подобатися

Оця Марта така некрасива, що, здається, кожного б повинна **одвертати від себе**, а проте вона не те що не одвертала, а завжди кожному кидалася в очі.

(Панас Мирний)

Завжди кожному кидалася в очі, **привертала до себе** й найбільш усього білими та рівними, наче жорновики, зубами.

(Панас Мирний)

85. ВІДВЕСТИ/ВІДВОДИТИ ДУШУ //
ЗАКРИТИСЯ/ЗАКРИВАТИСЯ В СОБІ

довіритися кому-небудь,
не заглиблюватися у
власні переживання

не довіряти нікому, заглиби-
тися у власні переживання

відкрити душу

сховатися у шкаралуцу

Людина завжди потре-
бує когось, кому б могла
вилити своє горе і
відвести душу.
(В. Козаченко)

Арсен закрився в собі, мов
слимак у мушлі.
(Л. Дмитренко)

86. ВІДВОДИТИ/ВІДВЕСТИ ЗІР // ПРЯСТИ ОЧИМА

перестати стежити за ки-
мось, чимось

пильно стежити за кимось,
чимось

відводити погляд
відводити очі
відривати очі

пасти очима
впиватися очима
лупити очі

Говори, Галино, що ма-
еш, — попередив її. І
тоді дружина почер-
воніла, відвела від нього
зір: — Даниле, хтось із
нас має піти до Гри-
горія.
(М. Стельмах)

Стояли мовчки, понуро й
байдуже, лише **пряли очи-**
ма, стежачи за кожним ру-
хом присутніх.
(І. Багрянний)

87. ВІДВОДИТИ/ВІДВЕСТИ ОЧІ //
ВПИВАТИСЯ/ВПИТИСЯ ОЧИМА

перестати стежити за кимось, чимось

пильно стежити за кимось, чимось

відводити зір
відводити погляд
відривати очі

прясти очима
пасти очима
лупити очі

Галка розглядала по кімнаті; її таки щось непокоїло. Ярослав уловив її погляд і **відвів очі**.
(Ю. Мушкетик)

Сафрон темними, без блиску, **очима впивається** в Тимофія і говорить якомога спокійніше і голосно.
(М. Стельмах)

88. ВІДВОДИТИ/ВІДВЕСТИ ПОГЛЯД //
ПАСТИ ОЧИМА

припиняти стежити за кимось, чимось

пильно стежити за кимось, чимось

відводити очі
відводити зір
відривати очі

впиватися очима
прясти очима
лупити очі

Погиба подивився на скривлене болем і ненавистю обличчя Бараболі... і **одвів** од нього погляд.
(М. Стельмах)

Коли машина рушила, автоматники, що були в машині, опустили заслону за своїми спинами й засвітили ліхтар із свічкою, піднесли той ліхтар до горішньої перекладини, там його причепили і почали пильно **пасти очима** всіх, а зокрема тих, що стояли найближче.
(І. Багрянний)

89. ВІД ГОРШКА — ДВА ВЕРШКА //
 ВЕРСТВА КЕЛЕБЕРДЯНСЬКА

про дуже низьку людину про дуже високу на зріст
 людину

вершкового зросту

саженого росту
 великий аж до неба
 через хату перехилився
 і моркву вирве

Тобі вже одинадцять ро-
 ків, а ти від горшка — два
 вершка, — продовжував
 знущатися Маслюк.
 (І. Багмут)

Він був чи не в два рази ви-
 ший од неї, верства келе-
 бердянська.
 (О. Ільченко)

90. ВІДДАТИ БОГОВІ ДУШУ //
 З'ЯВИТИСЯ НА СВІТ*

померти

народитися

переставитися на той світ
 витягтися вздовж лави
 заснути навіки
 відкинути ноги
 віддати чортові душу
 вильнути наверх денцем
 винесуть вперед ногами
 спочити у Бозі

Дивись в обід розгоріло-
 ся [дитя], розпалилося,
 на горлянку жаліється, а
 на другий день і Богові
 душу віддає.
 (Панас Мирний)

91. ВІДДАТИ ЧОРТОВІ ДУШУ //
З'ЯВИТИСЯ НА СВІТ*

померти

народитися

віддати Богові душу
переставитися на той світ
витагтися вздовж лави
заснути навіки
відкинути ноги
вильнути наверх денцем
винесуть вперед ногами
спочити в Бозі

Наше діло, брат, таке: то
на коні, то під конем. Я
сам торік ледве **чорту ду-**
шу не віддав під Білою
Церквою.

(О. Гончар)

92. ВІДКІНУТИ (ВИТЯГТИ) НОГИ // З'ЯВИТИСЯ
НА СВІТ*

померти

народитися

віддати чортові душу
віддати Богові душу
переставитися на той
світ
витагнути вздовж ла-
ви
заснути навіки
вильнути наверх денцем
винесуть вперед ногами
спочити в Бозі

Подекуди вже й **ноги ви-**
тягують з голоду.
(Ю. Збанацький)

93. ВІДКРИВАТИ/ВІДКРИТИ ДУШУ //
ХОВАТИСЯ/СХОВАТИСЯ У ШКАРАЛУЦЮ

довірятися (довіритися)
кому-небудь, не загли-
блюватися у власні пере-
живання

не довіряти нікому, заглиби-
тися у власні переживання

відвести душу

закритися в собі

Йдемо, значить, поти-
хеньку стежиною обабіч
асфальту і говоримо...
Зіна геть чисто **відкриває**
душу мені.

(В. Логвиненко)

Говорити вона стала ще
менше... Вона ніби **схова-**
лась у тверду шкаралуцу
мовчання й боязко визири-
ла звідти, спостерігаючи
чужий і ворожий їй світ.

(О. Слісаренко)

94. ВІДКРИВАТИ/ВІДКРИТИ ОЧІ //
ЗАМІЛЮВАТИ/ЗАМІЛИТИ ОЧІ

показувати (показати)
істинну сутність чого-не-
будь

приховувати (приховати)
істинну сутність чого-не-
будь

дурити голову
замазати очі
заговорити зуби
пустити в очі туману

Іноді просто аж кортить
відкрити очі тому дурневі
і показати йому, який
він тяжкий ідіот.

(Ірина Вільде)

А то так. Бо такі, як наш
Ласій, хіба правду скажуть?
— Еге, гляди, щоб не ска-
зав. Він тобі так **очі зами-**
лить, такого наговорить.

(Ю. Збанацький)

95. ВІДПРАВИТИ НА ТОЙ СВІТ //
ВІДЕРТИ З МОГІЛИ*

спричинити загибель перешкодити загибелі

спровадити на шибени-
цю
спровадити до пекла
відправити чортам на
сніданок

На голові в його шрам
великий був, дець він
здобувся... Хтось хотів
на той світ його відпра-
вити, та не добре вдарив.
(Б. Грінченко)

96. ВІДПРАВИТИ ЧОРТАМ НА СНІДАНОК //
ВІДЕРТИ З МОГІЛИ*

сприяти загибелі перешкодити загибелі

відправити на той світ
спровадити на шибени-
цю
спровадити до пекла

— Смійтесь, смійтесь, —
сказав Мина, — а мені не
до сміху... Я ще декого з
них відправляю чортам на
сніданок.
(О. Гончар)

97. ВІДРИВА́ТИ/ВІДІРВА́ТИ О́ЧІ // ЛУПІ́ТИ О́ЧІ

перестати стежити за кимось, чимось

пильно стежити за кимось, чимось

відводити очі
відводити погляд
відводити зірвпиватися очима
пасти очима
прясти очимаЧерниш зморщився і, з
зусиллям **відірвавши очі**
від картини, суворо по-
дивився на Блаженка.
(О. Гончар)І **лупить** Чіпка свої **очі** в
темну темноту.
(Панас Мирний)98. ВІДСТАВЛЯ́ТИ/ВІДСТАВІ́ТИ ГУ́БУ //
ГНУ́ТИ ШІ́Ю

триматися гордовито

принижувати власну гідність

піднімати носа
дерти кирпу
задирати голову
нестися вгору
напустити пихи
високо нести головугнути спину
валятися в ногах
ламати шапку
гнути коліна
лизати руки
скакати на задніх лапахДивіться, скільки пошани має в селі голова Петрюк!.. А директор товариш Журяк!.. Але ж вони не **відставляють** губу.
(В. Бабляк)Невже так і треба **шию** перед боярами **гнути**, хіба ми не люди.
(А. Хижняк)

99. ВІДХОДИТИ/ВІДІЙТИ ВІД ГРІХА //
БРАТИ/ВЗЯТИ ГРІХ НА ДУШУ

запобігати (запобігти) яко-
мусь осудливому вчинку

сприяти (посприяти) яко-
мусь осудливому вчинку

Роман чує, як буйний гнів кидається йому в руки і голову, і, щоб відійти від гріха, швидко обертається і вилітає з нечистої, тісної од всякого добра кімнати.
(М. Стельмах)

Лежать вони десь отам порубані, в лантухах на дно річки пішли. І це все Ганна? Такого гріха не побоялася взяти на душу.
(О. Гончар)

100. ВКІНУТИ В РОТ //
РІСОЧКИ В РОТІ НЕ БУЛО

з'їсти щось

не з'їсти нічого

кинути на зуб

крихти в роті не мати

І працювала ж, не розгинаючись, — бо п'ятеро ж у неї, і всім давай, і всім треба настачити — тому штанці, а найперше, щоб усім було що в рот укинути.
(В. Речмедін)

Їй-право, аж душа болить — так їсти хочеться. З самого ранку рісочки в роті не було.
(О. Сизоненко)

101. ВКРУТИТИ / ВКРУЧУВАТИ РОГИ //
РОЗВ'ЯЗАТИ / РОЗВ'ЯЗУВАТИ РУКИ*

обмежити кому-небудь звільнити кого-небудь від
свободу дій будь-яких обмежень

утнути хвоста
зв'язати руки
спутати руки й ноги
зв'язати руки й ноги

Вкрути своїй жінці роги.
Тоді, може, й з неї люди
будуть.
(З газети)

102. ВЛАСНИМИ РУКАМИ //
ЧУЖИМИ РУКАМИ

завдяки своїм зусиллям використовувати чужі зу-
силля

Це ж треба зовсім розу- Усе то була ватага, вигоду-
му позбутися, щоб узяти вана чужою працею, обу-
та власною рукою пусти й зодягнена чужими рука-
ти на вітер усе своє добро ми.
ро, загорьоване довгою, (Панас Мирний)
тяжкою працею.
(Д. Бузько)

103. ВЛИПНУТИ, ЯК МУХА В МЕД //
ВИКРУТИТИСЯ З ХАЛÉПИ*

набратися неприємностей позбутися неприємностей

попастися, як муха в окріп
вскочити в халепу
вскочити в нікуди
вскочити вище халяв
убратися по самісінькі
халяви
ускочити по самі вуха
попасти на слизьке
влипнути в історію

— Ну що ж, стрілай! —
сам собі сказав Дер-
міцель і повів стволом
автомата, спрямовуючи
його в напрямку варто-
вого. Отак **влипнути, як
муха в мед.**

(П. Гуріненко)

104. ВЛИПНУТИ В ІСТОРІЮ // ВІКРУТИТИСЯ З ХАЛÉПИ*

набратися неприємностей позбутися неприємностей

влипнути, як муха в мед
попастися, як муха в окріп
вскочити в халепу
вскочити в нікуди
вскочити вище халяв
убратися по самісінькі
халяви
ускочити по самі вуха
попасти на слизьке

Язик мій заплітався, я
нічого не міг до ладу по-
яснити їй і вже сердився
сам на себе, що взагалі
влип у цю історію.
(Є. Гуцало)

105. ВЛУЧИТИ У САМЕ ОКО // ДАТИ МАХУ*

зробити щось до ладу, не зробити щось невлад, поми-
помилитися литися

влучити в саму точку
потрапити у ціль
попасти у масть

Підсусідки, замість бути
нашими холопами й
орати нам землю, — пра-
цюють на хлопських
отаманів. — Правильно,
— загули голоси. — Мо-
лодець Кособудський.
Влучив у саме око.
(Зінаїда Тулуб)

106. ВОДІТИ ЗА НІС //
РОЗКРИВАТИ/РОЗКРИТИ КАРТИ

бути неширим, приховувати певні плани, наміри

бути ширим, не приховувати певних планів, намірів

Якщо регулярно, перекинуту звідкись частину банди тижнями могли водити за носа, то з цими, своїми, було зовсім інакше.
(*О. Гончар*)

Зі своїми все ще боїться говорити щиро, все ще не хоче розкрити карт.
(*Б. Ленкий*)

107. ВОДОЮ НЕ РОЗЛІТИ // ЯК КІШКА
З СОБАКОЮ

жити у злагоді, дружно

жити без злагоди, ворогуючи

Про Валю та діда Маркіяна люди казали: «Злигався старий з малим, що їх і водою не розіллеш, скрізь удвох».
(*С. Васильченко*)

Ви тільки, бува, нічого не кажіть Давиду Онопрійовичу, бо ми й так живемо з ним, як кішка з собакою.
(*С. Добровольський*)

108. ВОЛОС У ВОЛОС // ЯК СВИНЯ НА КОНЯ*

дуже подібний, схожий

зовсім неподібний, несхожий

як дві краплі води
як з ока випав
як викапаний
крапля в краплю

І вродилися ті дев'ять синів, як дев'ять соколів, один в одного: голос у голос, волос у волос.
(*Марко Вовчок*)

109. **ВОРОЧАЄ МІЛЬЙОНАМИ //**
БІДНИЙ, ЯК МАК НАЧЕТВЕРО

дуже багатий

не порожня кишеня
повний гаманець
розвів мільйони
у кишені бряжчить

дуже бідний

бідний, як церковна миша
голий, як бубон
голий, як турецький святий
голий, як пень
ні за плечима ні перед очима
і в скрині пусто і в кишені
не густо
з голими руками
вітер у кишенях свистить
за душею ні шеляга нема

На тому світ стоїть: одні
копійки рахують, інші —
мільйонами вору́чають.
(З газет)

Гивині батьки дуже хотіли
бути багатими, але так,
щоб усім людям здавалося,
що вони **бідні, як мак на-
четверо.**
(М. Стельмах)

110. **ВПАСТИ/ВПАДАТИ В ПАМ'ЯТЬ //**
ЗАПАСТИ/ЗАПАДАТИ В НЕПАМ'ЯТЬ

запам'ятати
(запам'ятовувати)

Добре йому **впали у па-
м'ять** і той вечір весни
молодої, і навіть та
квіточка бузкова, що,
пахуча, розгорталася в
темному вечорі.
(Марко Вовчок)

забути
(забувати)

Вже й імення царські по-
чали **западати в непам'ять.**
(Леся Українка)

111. ВПЕРЕД НОГАМИ ВІНЕСТИ //
З'ЯВИТИСЯ НА СВІТ*

померти

народитися

віддати Богові душу
віддати чортові душу
переставитися на той світ
втягтися вздовж лави
заснути навіки
відкинути ноги
вильнути наверх денцем
спочити в Бозі

Якщо живим не можна
вийти звідси — **вперед
ногами винесуть** мене.
(Л. Костенко)

112. В СВОЮ ШКІРУ (ШКУРУ) НЕ ПОТОВПІТЬСЯ //
ОДНІ КІСТКИ СТИРЧАТЬ

про дуже товсту людину

про дуже худу людину

і конем не об'їдеш
ні обійти ні об'їхати
як барило
як бодня
трохи не лусне

живіт присох до спини
шкіра та кості
аж ребра знати
аж ребра світяться
ходячий мрець
висохлий на тараню
мов жердина

Я б радніший мовчати,
але ми пухнемо з голоду,
а він [Бжозовський] та-
кий гладкий, що в свою
шкуру не потовпиться.
(І. Нечуй-Левицький)

Як же ти перепався, **одні
кістки всюди стирчать.**
(М. Стельмах)

113. ВСКОЧИТИ ВІЩЕ ХАЛЯВ //
ВІКРУТИТИСЯ З ХАЛІПИ*

набратися неприємностей позбавитися неприємностей

вскочити в халепу
вскочити в нікуди
убратися по самісінькі
 халяви
ускочити по самі вуха
попасти на слизьке
попасти, як муха в окріп
влипнути, як муха в мед
влипнути в історію

—Треба тікати звідси! —
говорив Остап Соломїї,
оповідаючи їй свої спо-
стереження, — а то ще
вскочиш вище халяв.
(*М. Коцюбинський*)

114. ВСКОЧИТИ В НІКУДИ //
ВІКРУТИТИСЯ З ХАЛЄПИ*

набратися неприємностей позбавитися неприємностей

вскочити вище халяв
вскочити в халепу
убратися по самісінькі
халяви
ускочити по самі вуха
попасти на слизке
попастися, як муха в окріп
влипнути, як муха в мед
влипнути в історію

А ото на тім тижневі, у
середу, уночі, трохи-
трохи було не **вскочив**,
як кажуть, **у нікуди!**
(*М. Кропивницький*)

115. ВТЄРТИ/ВТИРАТИ НОСА // НАБІТИ ПІХУ*

позбавляти можливості давати можливість ще біль-
бути зарозумілим ше зарозумітися

збити пиху
поставити на місце

Ну ж, юнаки! Орда б вас
полонила, татарва б вас
подавила!.. — Та невже ж
нема такого, котрий
втре носа хвалькові?
(*М. Кропивницький*)

116. ВТОПТАТИ/ВТОПТУВАТИ В БАГНО //
ВІТЯГТИ/ВІТЯГУВАТИ З БОЛОТА*

принизити

посприяти уникненню при-
ниження

втоптати в болото

Воно [минуле] зібгало
Ярину Валох на роздо-
ріжжі, **втоптало в bagno**,
але вона вже піднялася.
(*В. Кучер*)

117. ВУХА НАСТОРОЖІ // В ОДНЄ ВУХО
ВПУСТИТИ – В ДРУГЕ ВІПУСТИТИ

уважно слухати щось,
прислухатися до сказа-
ного

неуважно слухати щось, не
прислухатися до сказаного

пропускати мимо вух

Риндичка зовні вигля-
дала так: маленька,
кругленька, дуже метка,
рухалась швидкими ку-
ценькими кроками, а
вухо завжди насторожі.
(*О. Мисик*)

Що ж, як ти далі і все по-
забуваєш? — А про ту за-
морську нісенітницю, то я
**в одно ухо випускала, а в дру-
ге випускала**.
(*Марко Вовчок*)

118. ВХОДИТИ/УВІЙТИ В ДОВІР'Я //
ВТРАЧАТИ/ВТРАТИТИ ДОВІРУ

домагатися (домогтися)
прихильності

позбуватися (позбутися)
прихильності

Яремченко поцікавив-
ся, як Біляєв зумів
увійти в довір'я переяс-
лавських верховодів.
(*Д. Бедзик*)

Покласти відповідальність
за проведення посівної на
Петра Артемовича не по-
годжувалися: він уже давно
втратив довіру односельців.
(*З газет*)

119. ВХОДИТИ/УВІЙТИ В НОРМУ //
ВИХОДИТИ/ВИЙТИ З БЕРЕГІВ*

набувати меж звичайного виходити за межі звичайного

входити в береги
входити в колію
входити в русло

Скінчилася громадянська війна. Життя поступово **входило в норму**.
(Г. Григор'єв)

120. ВХОДИТИ/УВІЙТИ В РОЛЬ //
ВИХОДИТИ/ВИЙТИ З РОЛІ

освоюватися, захоплюватися чимось відходити від чогось

Ви залишили її [зенітку] в занедбаному стані, а самі пішли лясати точити. Ось бачите — іржа! — Єсть іржа. Та боцманові Смолі цього не досить. Він потроху розпалюється, **входить у роль**.
(Д. Ткач)

Чому ти так думаєш? — зацікавився Прудивус та й зовсім **вийшов з ролі**, забувши про всі німецькі штучки, які йому варто було б викидати в такому скрутнім становищі.
(О. Ільченко)

121. ВХОДИТИ/УВІЙТИ В РУСЛО //
ВИХОДИТИ/ВІЙТИ З БЕРЕГІВ*

набувати меж звичайного виходити за межі звичайного

входити в береги
входити в колію
входити в норму

Мало-помалу все ставало на свої місця, поти-хеньку **входило** в своє звичайне **русло**.

(З газет)

122. ВХОДИТИ/УВІЙТИ У ФОРМУ //
ВТРАЧАТИ/ВТРАТИТИ ФОРМУ

набувати здатності най-краще виявляти свої можливості позбавлятися здатності най-краще виявляти свої можливості

Тільки прибадьорився старий, **ввійшов у форму** — і раптом така смерть.
(І. Драч)

Спортом, спортом треба займатися, — одразу ж зауважив професор. — Передчасно **втрачаєте форму**, ще дівчата подумують, що лінтюх, а ви ж трудяга, я певен.

(О. Гончар)

Г

123. ГАНЯТИ ВІТЕР ПО СВІТУ // ОБЛИВАЇТСЯ
ПІТОМ*

ледарювати

працювати

годувати баглаї
 бити байди
 бити гандри
 ганяти собак
 м'яти ханьки
 клеїти дурня
 ловити гав
 давати горобцям дулі
 справляти посиденьки
 справляти сім неділь на
 тиждень
 не братися ні за холодну
 воду

А що можна сказати про
 волоцюг і пройдисвітів,
 які ганяють по світу ві-
 тер... витирають чужі
 кутки.

(П. Загребельний)

124. ГЛАДИТИ ЗА ШЕРСТЮ // ГЛАДИТИ ПРОТИ ШЕРСТІ

догоджати кому-небудь перечити кому-небудь

Утремо ми запорожцям
носа, як колись візьме
наша, а тепер поки що
треба гладити за шерстю.
(П. Куліш)

До нас [у ЧЕКА] щодня
звертаються десятки горо-
дян за порадою і поміччю.
Одним допомагаємо, ін-
ших доводиться і проти
шерсті гладити.
(П. Кочура)

125. ГЛАДИТИ ПО ГОЛОВІ // ТРИМАТИ В ЧОРНОМУ ТІЛІ*

потурати кому-небудь, не потурати кому-небудь,
бути невимогливим до бути вимогливим до когось
когось

носити на руках

Батьки, які синів не
вчили, А гладили по го-
ловах, І тільки знай, що
їх хвалили, Кипіли в
пеклі в казанах.
(І. Котляревський)

126. ГЛЯНУТИ ГИДКО // НІ В КАЗЦІ СКАЗАТИ
НІ ПЕРОМ ОПИСАТИ/НАПИСАТИ

**про дуже погану, огидну
людину**

дивитися б не захотів
з душі верне

Коли б вона була гарна,
то мені не так було б
жаль, а то ж така погана,
що й глянути гидко.
(І. Нечуй-Левицький)

**про дуже гарну, привабливу
людину**

хоч з лица воду пий
хоч картину малюй
хоч у рамку вправ
любо оком глянути
очей не одведеш
як намальований
як лялечка

Ястшембський похвалився
їм, що знайшов собі таку
дівчину-красуню, за яку ні
в казці не сказати, ні пером
написати.
(І. Нечуй-Левицький)

127. ГНУТИ ГОРБА // КЛЕЇТИ ДУРНЯ

працювати

гнути спину
гріти лоба
гріти чуба
ламати хребта
мозолити руки
набивати мозолі
обливатися потом

Він [Охрім] гне натру-
джено горба, в поту со-
рочка: жарко.
(А. Малишко)

ледарювати

м'яти ханьки
бити байди
бити гандри
ганяти собак
годувати баглаї
ловити гав
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на
тиждень
не братися ні за холодну воду
ганяти вітер по світу

Іди до печей на завод. Там
дурня не будеш клеїти.
(М. Рудь)

128. ГНУТИ СПІНУ // М'ЯТИ ХАНЬКІ

працювати

гнути горба
 гріти лоба
 гріти чуба
 ламати хребта
 мозолити руки
 набивати мозолі
 обливатися потом

Увесь світ збунтувався, а
 я гну спину.
 (І. Цюпа)

ледарювати

клеїти дурня
 бити байди
 бити гандри
 ганяти собак
 годувати баглаї
 ловити гав
 давати горобцям дулі
 справляти посиденьки
 справляти сім неділь на
 тиждень
 не братися ні за холодну воду
 ганяти вітер по світу

Схаменись лишень, блаз-
 ню! Треба діло робити, а не
 ханьки м'яти.
 (Г. Квітка-Основ'яненко)

129. ГОЛИЙ, ЯК БУБОН //
ВОРОЧАЄ МІЛЬЙОНАМИ*

дуже бідний

дуже багатий

бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
голий, як бубон
голий, як турецький свя-
тий
голий, як пень
ні за плечима ні перед
очима
і в скрині пусто і в кишені
не густо
з голими руками
вітер у кишенях свистить
за душею ні шеляга нема

З діда-прадіда був я **голий**,
як бубон. Польової землі
ані геть не мав і не маю.
(Є. Кротевич)

130. ГОЛИЙ, ЯК ПЕНЬ //
ВОРОЧАЄ МІЛЬЙОНАМИ*

дуже бідний

дуже багатий

голий, як бубон
бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
голий, як турецький
святий
ні за плечима ні перед
очима
і в скрині пусто і в ки-
шені не густо
з голими руками
вітер у кишенях свистить
за душею ні шеляга нема

Пшепшинський — го-
лий, як пень.
(І. Нечуй-Левицький)

131. ГОЛИЙ, ЯК ТУРЕЦЬКИЙ СВЯТИЙ //
ВОРОЧАЄ МІЛЬЙОНАМИ*

дуже бідний

дуже багатий

голий, як пень
голий, як бубон
бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
ні за плечима ні перед
очима
і в скрині пусто і в ки-
шені не густо
з голими руками
вітер у кишенях свис-
тить
за душею ні шеляга нема

Де там! Такі стали голі,
як турецькі святі.
(Марко Вовчок)

132. ГОЛКИ НЕ ПІДТОЧИШ // ТЯП-ЛЯП

робити щось дуже якісно

робити щось неякісно

комар носа не підточить

стук-грюк аби з рук
на галай-балай
через пень-колоду

Мінери — народ сприт-
ний та меткий, зроблять
— голки не підточиш.
(А. Головка)

— Ну що, зняти кулемет з
розбитого танка? — запи-
тав їх Пузанов насмішку-
вато. — Ви думали тут так
— **тяп-ляп?**
(О. Гончар)

133. ГОЛОВА ВАРИТЬ // МАТИ ПОРОЖНЮ МАКІТРУ

про кмітливу, розумну
людину

розуму як накладено
бистрий на розум
мати розум у голові
мати голову на плечах
розуму не позичати
мати лій у голові
не в тім'я битий
наче всі розуми поїв

І як ти міг дати такого
маху?.. Ти ж не в поти-
лицю битий, у тебе ж го-
лова варить.
(З газет)

про некмітливу, нерозумну
людину

святий дурень
дурний піп хрестив
туман вісімнадцятий
дурний аж світиться
на розум небагатий
без царя в голові
дурний, хоч об дорогу вдар
голова напхана половою

Як маєш **порожню макітру**
на плечах, стріляй! — бун-
тувався професор. — На
твоєму [бандитовому] боці
сила, на моєму — правда.
Сила розвіється, а правда
ніколи.
(О. Гончар)

134. ГОЛОВА З ВУХАМИ // МЕТИКОВАНА ГОЛОВА

про некмітливу людину,
не здатну тверезо мисли-
ти

дубова голова
капустяна голова

Голово з вухами! Хоч
при людях кажи на мене
ти! — сказала Онися,
торкнувши його по руці.
(І. Нечуй-Левицький)

про кмітливу людину, здат-
ну тверезо мислити

світла голова
твереза голова

Таки він, цей комбриг Ан-
тоненко, видно, комбри-
гом народився — **метикова-**
на голова.
(Ю. Збанацький)

135. ГОПКИ СТАВАТИ/СТАТИ //
СВІЧКИ МОЖНА СУКАТИ

проявляти непокірність

ставати цапки
скакати цапа
ставати на диби
як на пню стати

Коли що робиться не по-вашому, то ви зараз стаєте гопки й вередуєте, мов дитина.

(І. Нечуй-Левицький)

проявляти покірність

тихший від води, нижчий від трави
і води не замутиль хоч у вухо бгай
хоч свічки ліпи
похиле дерево
як шовковий

Поцілуйко... сам з приємністю відчував, як перед ним міниться господар оселі. — Тепер із нього можна й свічки сукати, а то бач, як спочатку дер носа.

(М. Стельмах)

136. ГОРА ЗВАЛЮЄТЬСЯ/ЗВАЛИТЬСЯ З ПЛЕЧЕЙ //
НАЧЕ КАМІНЬ ДАВИТЬ/ПРИДАВИТЬ ДУШУ

про душевне заспокоєння, полегшення

камінь скотився з душі
аж вага з грудей спала
зняти камінь з душі

— Ху, — полегшено зіхнув Кисіль, — прямо гора звалилася з моїх плечей.

(М. Стельмах)

про душевний неспокій, тягар

як камінь ліг на душу
наче хто камінь на душу
навернув
носити камінь за пазухою

Ах, хто ж то так тужно, хто так ніжно грає на роялі?! Аж наче камінь давить на душу.

(І. Багрянний)

137. ГОРШКА НЕ ЗЛІПИШ //
ЗНАЙТИ СПІЛЬНУ МОВУ

не досягти домовленості,
не порозумітися

досягти домовленості, поро-
зумітися

каші не звариш

доходити згоди
доходити ладу

Максим чомусь від-
штовхував від себе. Йо-
го мішанство, його ли-
сяча натура давали ро-
зуміти: з таким **горшка**
не зліпиш і каші в ньому
не звариш.

(С. Мартинюк)

Яка вона була щаслива, ко-
ли між двома сварками,
хоч на хвилину, їй вда-
валось **знайти спільну** з Ан-
тоном **мову**.

(М. Коцюбинський)

138. ГРАТИ В ОДНУ ДУДКУ //
ХТО КУДИ

діяти однаково, згуртова-
но

діяти по-різному, незгурто-
вано

співати в один голос

хто в луг, а хто в плуг
один в ліс, один по дрова

Ми тільки тоді дося-
гаємо певних резуль-
татів, коли будемо діяти
дружно, **в одну дудку**
грати і в один голос
співати.

(С. Мартинюк)

На паровозі бійка. На
страшному льоті посипа-
лись солдати з вагонів, **хто**
куди.

(О. Довженко)

139. ГРА́ТИ ПЕ́РШУ СКРІ́ПКУ //
ПЛУ́ТАТИСЯ У ХВОСТІ*

бути лідером у якійсь відставати у чомусь справі

вести перед
тримати першість

В чесності Комаренка сумніватися неможливо. Адже за плечима багато років великої і високо оціненої народом спільної роботи. Правда, першу скрипку завжди грав Коваль.
(В. Собко)

140. ГРА́ТИ У ВІДКРІ́ТІ КА́РТИ // ГРА́ТИ
У ЗАКРІ́ТІ КА́РТИ

діяти без маскування, діяти, маскуючи, приховування своїх планів, задумів, приховуючи свої плани, задуми

Тепер жовквівці попустили носи, бо їх протектор вертав на Велику Україну... Він грав у відкриті карти.
(Б. Лепкий)

141. ГРАТИ У ВЛАСНУ ДУДКУ // ТАНЦЮВАТИ
ПІД ЧУЖУ ДУДКУ

мати свої, незалежні від
когось думки, погляди,
робити по-своєму

пе мати своїх, незалежних
від когось думок, поглядів,
виконувати чужу волю

Диктора немає. То й
кожний з них у власну
дудку грає, і має кожний
з них свою програму.
(С. Олійник)

д. Щеголів уміло танцював
під чужу дудку.
(С. Єфремов)

142. ГРІТИ ЛОБА // ГОДУВАТИ БАГЛАЇ

працювати

ледарювати

гріти чуба
гнути горба
гнути спину
ламати хребта
мозолити руки
набивати мозолі
обливатися потом

бити байди
бити гандри
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити гав
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на
тиждень
не братися ні за холодну
воду

Тож Олег та Степанко, а
особливо сам від'їжджа-
ючий, **нагріли лоби**, по-
ки втиснули все те до
тісного купе та закинули
на верхню полицю, зай-
нявши її геть усю.
(Ю. Збанацький)

Замість праці ти **баглаї го-
дував** та завидував всім,
всіх ганьбив і пестив дурну
думку: чи не можна б до
своїх рук прибрати все те,
що другі гіркою працею
здобувають.
(М. Кропивницький)

143. ГРІТИ ЧУБА // БИТИ БАЙДИ

працювати

гріти лоба
гнути горба
гнути спину
ламати хребта
мозолити руки
набивати мозолі
обливатися потом

ледарювати

годувати баглаї
бити гандри
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити гав
давати горобцям дулі
справляти сиденьки
справляти сім неділь на
тиждень
не братися ні за холодну
воду

Він [Мар'ян] заліз у чагарник і півдня довбав гору, вивертав каміння й пускав у долину, а дрібні камінці вигортав лопатою... І **грів чуба** над омшаником, шо, можливо, буде зовсім непотрібний.
(С. Чорнобривець)

Глянеш, скільки тих старшокласників – парубки ж, траси могли б будувати, а вони ціле літо **байди б'ють**.
(О. Гончар)

Д

144. ДАВАТИ/ДАТИ БЕРЕЗОВОЇ КАШІ // ДІСТАВАТИ/ДІСТАТИ НАГІНКИ*

гостро критикувати, ляяти кого-небудь

бути гостро критикованим ким-небудь

брати в обмолот
брати в роботу
задавати гарту
давати перцю
давати чортів
узяти в шори

А ми свого командира...
привезли... Поранений.
Хотіли вдома лікувати,
та генерал Петренко
дізнався. Дав мені березової каші.
(В. Кучер)

145. ДАВАТИ/ДАТИ ВОЛЮ // НЕ ДАВАТИ/НЕ ДАТИ ХОДУ

не обмежувати (обмежити) кого-небудь у певних діях

обмежувати (обмежити) кого-небудь у певних діях

Марина стояла серед хати, даючи волю подрузі подивитися на себе.
(Панас Мирний)

А ходу мені не дають через дружину. Вона, бачите, в мене попівна...
(Ю. Збанацький)

146. ДАВА́ТИ/ДА́ТИ ВО́ЛЮ ЯЗИКО́ВІ // ТРИМА́ТИ ЯЗЫ́К ЗА ЗУБАМИ

не виявляти стриманості
в розмовах, не змушувати
себе промовчати

виявляти стриманість у роз-
мовах, змусити себе про-
мовчати

розпускати язика
розпускати губу

прикусити язика
замкнути рота

Не дуже лишень давай
волю язикові, бо як почує
Яремко, то й за це посма-
жить нас на вишкварки,
— обіззався Лисенко.
(І. Нечуй-Левицький)

Так... Мамка наказала мені
тримати язик за зубами.
(П. Гуріненко)

147. ДАВА́ТИ ГОРОБЦЯ́М ДУ́ЛІ // ЛАМА́ТИ ХРЕБТА́*

ледарювати

працювати

бити байди
бити гандри
ловити гав
клеїти дурня
м'яти ханьки
ганяти собак
годувати баглаї
справляти посиденьки
справляти сім неділь на
тиждень
не братися ні за холодну
воду

Будь-яка робота свою
ціну має. Давати гороб-
цям дулі — це одне, а но-
сити колоди за ту ж саму
ціну ніхто не буде.
(М. Циба)

148. ДАВАТИ/ДАТИ ЗЕЛЕНУ ВУЛИЦЮ //
ЗЖИВАТИ/ЗЖИТИ ЗІ СВІТУ*

створювати сприятливі створювати несприятливі
умови для існування умови для існування

давати стежку
відкривати дорогу

От ми заберемо його [го-
лову колгоспу] од вас, —
сказав Сагайдак, — і по-
ведемо його туди, де його
ніхто не спинятиме, а ще
й дорогу йому дадуть. Зе-
лену вулицю.

(В. Кучер)

149. ДАВАТИ/ДАТИ НАГІНКУ // СПІВАТИ
ДИФІРАМБИ*

критикувати кого-небудь вихваляти кого-небудь

вичитувати мораль
давати прочухана
змішати з болотом
знімати стружку
накручувати хвоста
протирати з пісочком
читати проповідь
милити шию

Якщо ж ми вчора, ска-
жімо, були з директором
на третій фермі і Пахон
Хрисанотович давав там
комусь нагінку, то треба
ж його везти туди й сьо-
годні.

(О. Гончар)

150. ДАВАТИ/ДАТИ ПЕРЦЮ // ДІСТАВАТИ/ДІСТАТИ
НАГІНКИ*

гостро критикувати когонебудь бути гостро критикованим
небудь ким-небудь

брати в обмолот
брати в роботу
задавати гарту
давати березової каші
давати чортів
узяти в шори

І йому [Шаповалу] й Денису Панасовичу я давав перцю, не зважаючи ні на ордени, ні на роки.
(П. Автомонов)

151. ДАВАТИ ПО РУКАХ // ДІСТАВАТИ/ДІСТАТИ
ВІДСІЧ*

протидіяти комунебудь зазнати протидії з чийогонебудь боку

Нам треба бути дуже пильними, треба дати по руках тим, хто веде шкідливу роботу на мовному фронті.
(О. Корнійчук)

152. ДАВАТИ/ДАТИ ПОТАЧКУ //
НЕ ДАВАТИ/НЕ ДАТИ СПУСКУ*

бути невимогливим, по-бажливим **бути надто вимогливим**

давати поблажку

Це як дати їм таку потачку, то вони мені із саду все з пеньками виносять.

(С. Васильченко)

153. ДАВАТИ/ДАТИ ПРОЧУХАНА //
СПІВАТИ ДИФІРАМБИ*

критикувати кого-небудь **вихваляти кого-небудь**

вичитувати мораль
давати нагінку
змішати з болотом
знімати стружку
накручувати хвоста
протирати з пісочком
читати проповідь
милити шию

Перед начальником стояв не хто інший, як по-сильний з канцелярії, отой похмурий червоноармієць, якому щодня доводилось давати прочухана.

(Ю. Збанацький)

154. ДАВА́ТИ/ДА́ТИ ХРОПАКА́ //
НЕ ЗМИКА́ТИ ОЧЕ́Й

спати

не спати

не змикати повік

Вони впали майже разом. Остап зразу дав хропака.

(*О. Довженко*)

Уже й за північ перейшло, вже й світання у вікно заглядає, а Марія ще й очей не змикала, все біля матері.

(*І. Цюпа*)

155. ДАВА́ТИ/ДА́ТИ ЧОРТІ́В // ДІСТАВА́ТИ/ДІСТА́ТИ
НА́ГІНКИ*

гостро критикувати когонебудь

бути гостро критикованим ким-небудь

брати в обмолот
брати в роботу
задавати гарту
давати перцю
давати березової каші
узяти в шори

Ну, та й давали ж йому дяльки на цих зборах чортів, але насіння таки одержав.

(*М. Стельмах*)

156. ДАСТЬ БОГ // НЕ ДОВЕДИ́ ГО́СПОДИ

уживається для вираження чогось бажаного

уживається для вираження чогось небажаного

Дасть Бог, вродить хліб, то й заплатимо [подушне].

(*І. Нечуй-Левицький*)

Дядьку Лесю, що нам з худобою робити, не доведи Господи.

(*М. Стельмах*)

157. ДАТИ МАХУ // ВЛУЧИТИ В САМУ ТОЧКУ

зробити щось невлад, помилитися

зробити щось до ладу, не помилитися

попасти пальцем у небо

влучити у саме око
попасти у масть
потрапити у ціль

Скульптор зрозумів, що дав маху, що це безтактно і не треба... про це питати.

(О. Гончар)

Бачура обернувся, наче його вкололи голкою... Тепер Ковалів влучив у саму точку, вдарив дошкульно.

(М. Чабанівський)

158. ДАВАТИСЯ/ДАТИСЯ В РУКИ // ВИСЛИЗАТИ/ВИСЛИЗНУТИ З РУК

давати (дати) себе зловити

не давати (не дати) себе зловити

Чайка, видно, виголодалась, бо далеко не втікала, відразу далася в руки.

(Ю. Збанацький)

Так, досі йому щастило, вислизав з їхніх рук, не боявся смерті.

(Ю. Бедзик)

159. ДВА ЧОБОТИ НА ОДНУ НОГУ //
НЕ З НАШОЇ ПАРАФІЇ*

які схожі між собою ко-
лом занять, світоглядом

які відрізняються між собою
колом занять, світоглядом

два чоботи пара
з одного тіста книш
на один копил
однієї масті
одного поля ягода
одним миром мазані
одним ликом шиті
пташка їхнього польоту

Фред зник за дверима. В
квартирі відразу посвітлі-
шало і попросторішало.
Згадався Конопельський.
От звести б їх з Фредом,
от би компанія була, два
чоботи на одну ногу.
(Ю. Збанацький)

160. ДВА ЧОБОТИ — ПАРА //
НЕ З НАШОЇ ПАРАФІЇ*

які схожі між собою ко-
лом занять, світоглядом

які відрізняються між собою
колом занять, світоглядом

два чоботи на одну ногу
з одного тіста книш
на один копил
однієї масті
одного поля ягода
одним миром мазані
одним ликом шиті
пташка їхнього польоту

Але й Льонці Галя ска-
зала, що вони з Юликом
«два чоботи — пара», а її
власне серце не огірок і
не яблуко, й ділити вона
не дозволить, і щоб він
взагалі не ошивався біля
неї в клубі.

(Ю. Мушкетик)

161. ДВЕРІ ВІДЧИНЯТИ //
ДВЕРІ ЗАЧИНЯТИ

давати комусь змогу ко-
ристуватися чимось

не давати комусь змоги ко-
ристуватися чимось

Линуть птичі зграї, ше-
лестять гаї, школа відчи-
няє двері нам свої.

(О. Іваненко)

Неприступний, гордий уні-
верситет вдруге зачинив пе-
ред Сергієм свої високі двері.

(О. Гуреїв)

162. ДЕРЖАТИСЯ БЕРЕГА // ПУСТИТИСЯ/
ПУСКАТИСЯ БЕРЕГА

бути обачним, розважли-
вим, поміркованим у сво-
їх діях, учинках

втрачати розважливість, по-
міркованість у своїх діях,
учинках

Він був обачним, роз-
важливим, поміркова-
ним у своїх діях. Словом,
завжди держався
берега.
(Розм.)

Якщо перші три дні юнак
іще гамував у собі жадан-
ня, то на четвертий уже
пустився берега і освідчив-
ся Камілли так пристрасно
й бурхливо, що вона підве-
лася з місця, вражена й
збентежена, і пішла до сво-
го покою, не зронивши ні
слова на відповідь.
(М. Лукаш. Переклад із
М. де Сервантеса)

163. ДЕРЖАТИ ХВІСТ БУБЛИКОМ //
ОПУСТИТИ КРИЛА

зберігати почуття опти-
мізму

втрачати почуття оптимізму

бити лихом об землю
підвестися духом
тримати хвіст трубою

опустити вуха
занепадати духом
опустити руки

Головне, Романе, **держи
хвоста бубликом!** — міцно
потиснув руку і подався з
подвір'я Шмалія.
(М. Стельмах)

А ти був **крила опустив:** не
журися, козаче, отаманом
будеш.
(Ю. Збанацький)

164. ДЕРТИ КІРПУ // ГНУТИ СПІНУ

триматися гордовито

принижувати власну гідність

високо нести голову
 піднімати носа
 задирати голову
 відставляти губу
 нестися вгору
 напустити пихи

валятися в ногах
 ламати шапку
 гнути коліна
 лизати руки
 скакати на задніх лапах
 гнути шию

Хай собі пан **дере кирпу**,
 — втішав себе Скорода,
 — аби тільки не ліз
 у мої справи.
 (Л. Ляшенко)

Не люблю я покорятись та
гнути перед усяким дідьком
спину.
 (І. Нечуй-Левицький)

165. ДЕШЕВШИЙ ВІД ГРИБІВ // НЕ ПО КИШЕНІ*

дуже дешевий

дуже дорогий

в базарний день красна
 ціна — пятак
 копійка ціна
 дешевший від дірки з
 бублика

Там землі неміряно, а
 людей жменя. А де лю-
 дей мало, там земля де-
 шевша **від грибів**.
 (М. Стельмах)

166. ДИВІТИСЯ Б НЕ ЗАХОТІВ //
ОЧЕЙ НЕ ОДВЕДЕШ

про дуже погану, огидну
людину

про дуже гарну, привабливу
людину

глянути гидко
з душі верне

ні в казці сказати ні пером
описати [написати]
любо оком глянути
хоч з лица воду пий
хоч картину малюй
хоч у рамку вправ
як намальований
як лялечка

Та я тобі правду кажу:
дружина в нього — дивитися б не захотів.
(Розм.)

Він [син] у неї красень, що брови, а що личко гоже, від такого очей не одведеш.
(Ю. Збанацький)

167. ДИВІТИСЯ В СТО ОЧЕЙ //
ДИВІТИСЯ КРІЗЬ ПАЛЬЦІ

контролювати чіє дії,
вчинки, старанно пильнувати

не контролювати чієхось дії, вчинків, навмисне не помічати чогось

За таким треба було в сто очей дивитися... от і догрались.
(О. Гончар)

Минув рік, тільки і того, що Василь узиму вивіз дерево з лісу. Знайомий лісник не поскупився, та й Йосипенко дивився крізь пальці.
(Панас Мирний)

168. ДИВІТИСЯ У КОРІНЬ // ДОВОДИТИ, ЩО МОЄ
СОНЦЕ КРУГОМ МЕНЕ ХОДИТЬ

доходити до суті справи не доходити до суті справи

Аргументи були пере-
конливі, автор, як ка-
жуть, дивився прямо в
корінь.

(З газет)

Ми, безперечно, можемо ли-
шити усяким «астрономам»...
з усієї сили доводити, що їхнє
сонце кругом їх ходить.

(С. Єфремов)

169. ДІРКА ВІД БУБЛИКА // МАТИ ЗА ЩОСЬ*

не поважати, не цінува- поважати, цінувати, зважа-
ти, не зважати на когось ти на когось

мати за ніщо
не мати і за Боже по-
шиття
не мати за людину
хвіст собачий

Ви тут не герой і навіть
не людина, а всього ли-
ше дірка від бублика.

(І. Багрянний)

170. ДІСТАВАТИ/ДІСТАТИ ВІДСІЧ // ДАВАТИ/ДАТИ
ВІДСІЧ

ззнати протидії з чийо- протидіяти кому-небудь
го-небудь боку

давати по руках

Твердо переконаний у
своїй правоті, шукав за-
хисту у сильних світу
цього, йшов від кабінету
до кабінету, їздив по
різних інстанціях, але
всюди діставав відсіч.

(З газет)

Чому вона після Брянсько-
го, стількох обминувши,
стільком давши відсіч, зу-
пинилася саме на ньому.

(О. Гончар)

171. ДІСТАВАТИ/ДІСТАТИ НАГІНКИ //
ЗАДАВАТИ/ЗАДАТИ ГАРТУ

бути гостро критикованим ким-небудь

гостро критикувати когонебудь

брати в роботу
брати в обмолот
давати березової каші
давати перцю
давати чортів
взяти в шори

Чесно трудиться Порфир.., не дає лінуватися і своєму підручному.., і найменша спроба ухилитися від чесноі праці не минається йому без того, щоб він не **дістав нагінки** від комишанця.
(*О. Гончар*)

Бач, спробував би їй хто два місяці не писати, **задала б гарту!**..
(*Леся Українка*)

172. ДО БІСА // НА ЗАЯЧИЙ СКІК

дуже багато

дуже мало

аж кишить
хоч греблю гати
хоч лопатою горни
кури не клюють
і свині не їдять
як за гріш маку
як піску морського
ні проїхати ні пройти
на волівій шкірі
не списати
як бджіл у вулику

не дуже густо
як у kota сліз
котові на сльози нема
кіт наплакав
із заячий хвіст
на макове зерно
крапля в морі
на волосину
з горобину душу

Та й до біса ж у цього паші всякого надбання!
Якби підпалити — днів зо три горіло б.
(*Марія Пригара*)

На новий рік прибавилось дня **на заячий скік**.
(*Нар. творчість*)

173. ДОГОРІ ДРИГОМ // ЧИН ЧИНОМ*

не так, як слід, як повин-
но бути

так, як слід, як повинно
бути

догори дном
догори ногами

Хтось через плече зазир-
нув йому [Мисакові] в
книжку і знов — в регіт.
— В його й книжка дого-
ри дригом.

(С. Васильченко)

174. ДОГОРІ НОГАМИ // ЧИН ЧИНОМ*

не так, як слід, як повин-
но бути

так, як слід, як повинно
бути

догори дном
догори дригом

А ще тому, що пронесли-
ся жахливі бурі, які з усіх
поробили старців та по-
ставили весь соціальний
уклад догори ногами.

(І. Багрянний)

175. ДО ГРОБОВОЇ ДОШКИ // НА ПЕРШИХ ПОРАХ*

про кінець існування ко-
гось, чогось

про початок існування ко-
гось, чогось

до останнього подиху
до домовини

Мати ще й донині пла-
че, а в мене й до гробо-
вої дошки не перестане
боліти.

(І. Франко)

176. ДО ДОМОВИНИ // НА ПЕРШИХ ПОРАХ*

про кінець існування ко-
гось, чогось

про початок існування ко-
гось, чогось

до останнього подиху
до гробової дошки

Нічого з того не вийде,
все буде, як було; довіку
буде убогий на чужім
марнувати свою силу, до
домовини не зазнає Ма-
ланка крашої долі.

(М. Коцюбинський)

177. ДОКИНУТИ/ДОКИДАТИ ХМІЗУ В ЖАР //
ЗАГЛАДЖУВАТИ ГІСТРИ КУТІ*

ускладнювати ситуацію спрощувати ситуацію

до печеного вогню
прикладати
піддавати жару у вогонь
підливати масла у во-
гонь

І вона [Марія Африка-
нівна], вислухавши роз-
повідь Лукії Овдіївни,
теж докинула хмизу в
жар.

(Ю. Збанацький)

178. ДО ЛИЦЯ // ЯК КОРОВІ СІДЛО

підходить, личить, пасує не підходить, не личить, не
що-небудь комусь пасує що-небудь комусь

Ну, опускайтеся, не вий-
тесь без кінця! Але ж по-
водьтеся хоч трохи по-
мирському. Хоча по-
важний вид вам личить
як нікому, Але усміхне-
ний ще краще до лиця.

(М. Лукаш. Переклад із
Й.-В. Гете)

Я переконався, що нам
дворянство... личить, як
корові сідло.

(І. Карпенко-Карий)

179. ДО ОСІКОВОГО КІЛКА // З ПЕЛЮШОК

до смерті

Їхня-бо батьківщина —
то лакейські передпокої
в панських палацах! Там
вони житимуть аж до
осикового кілка.
(*Остан Вишня*)

від народження

Тепер ви з пелюшок знаєте
свої права: давай вам Ар-
тек, гармоніста штатного,
розваги всякі... А коли ж до
праці привчатися, як не
змолоду?
(*О. Гончар*)

180. ДО ПЕЧЕНОГО ВОГНЮ ПРИКЛАДАТИ //
ЗАГЛЯДЖУВАТИ ГІСТРИ КУТИ*

ускладнювати ситуацію

спрощувати ситуацію

докинути хмизу в жар
піддавати жару у вогонь
підливати масла у во-
гонь

До лиха — та ще лихо; до
печеного — та ще вогню
прикладають.
(*Панас Мирний*)

181. ДОРОГОЮ ЦІНОЮ // ДЕШЕВО ВІДБУТИСЯ

домогтися чогось велики-
ми зусиллямидомогтися чогось, не докла-
даючи великих зусиль

Дорогою ціною той
спокій дістався мені:
честі позбулася, лихої
слави набулася.
(*Панас Мирний*)

Ось, — показав фельдфе-
бель безпалу ліву руку, —
бачив, як одчесало? Мов
бритвою! — Скажи спасибі,
що дешево відбувся.
(*П. Загребельний*)

182. ДОХОДИТИ/ДІЙТИ ЛАДУ // КАШІ НЕ ЗВАРИШ*

досягти домовленості, не досягти домовленості, не
порозумітися порозумітися

доходити згоди
знайти спільну мову

З Когеном я ще раз по-
важно перебалакаю, хоч
чи вийде що з цього? З
тим брехуном не дійдеш
до ладу.

(М. Коцюбинський)

183. ДУБОВА ГОЛОВА́ // СВІТЛА ГОЛОВА́

про некмітливу людину, не здатну тверезо мислити про кмітливу людину, здатну тверезо мислити

голова з вухами
капустяна голова

метикована голова
твереза голова

Ну, та й дубова ж у тебе
голова, моє серденько.
(І. Франко)

До чого ж у вас мудра та
світла голова! — Може, ви
трохи переоцінюєте мої
якості, але знаходитеся
близько до істини.
(М. Тарновський)

184. ДУРИТИ/ЗАДУРИТИ ГОЛОВУ //
ВІДКРИВАТИ/ВІДКРИТИ ОЧІ*

приховувати (приховати) показувати (показати) істин-
істинну сутність чого-не- ну сутність чого-небудь
будь

замилювати очі
замазати очі
заговорити зуби
пустити в очі туману

Майже два роки дури
молоденькій Оксані го-
лову нежонатий джигу-
носадник Ромась.
(П. Козланюк)

185. ДУША В ДУШУ // НЕ В ЛАДАХ*

у добрих стосунках, у у поганих стосунках, не в
злагоді злагоді

у ладу

Коли б вони тримались
один одного, коли б во-
ни жили душа в душу,
усе село вклонилося б
їм, визнало б їх своїми
панамі.

(М. Стельмах)

186. ДУША НЕ З ЛОПУЦЬКА //
МОТУЗЯНА ДУША

про сміливу людину

про несміливу людину

кишка тонка
слабка гайка

Люблю я таких людей,
завятих і проклятих,
щоб душа в них була не
з лопуцька, щоб огляда-
ли життя з високої
конструкції.

(Ю. Яновський)

Чи не страшно [в шахті]
кажеш? Може й страшно.
Дивлячись як кому. Коли
ти ледащо й убоїще, душа
в тебе мотузяна... тоді
страшно.

(Ю. Яновський)

187. ДУША СТАЛА НА МІСЦЕ //
ДУША НЕ НА МІСЦІ

заспокоїтися

розхвилюватися

серце не на місці

Тільки тепер, коли він
[з Єгипта] повернувся і
з ним нічого не сталось,
Ліна відчула, що душа її
стала на місце і спатиме
вона спокійно.

(О. Гончар)

А ці двоє, Данько та Утань-
ка, — в кого вони вдалися!..
Матері через їхні невга-
мовні вдачі душа ніколи не
буває на місці.

(О. Гончар)

188. ДУШІ НЕ ЧУТИ // МАТИ ЗУБА

захоплюватися кимось

бути невдоволеним кимось

мати серце

затаїти зло

Дай, Боже, аби той най-
молодший і всі вчилися
так, як той найстарший
Андрусь, що мама за
ним **душі** в собі **не чує**.
(*О. Маковей*)

Гнат і, мабуть, деякі з при-
сутніх, може, отой компо-
зитор або отой поет з
своїми буличниками, — всі
вони **мали** на мене **зуб** за
Вероніку.
(*П. Загребельний*)

Є

189. Є ДЕ РОЗГОРНУТИСЯ // НІДЕ РОЗГОРНУТИСЯ

наявні відповідні умови для якої-небудь діяльності відсутні відповідні умови для якої-небудь діяльності

Село велике. Недавно збудували школу. Двоповерхову. Є Палац культури, бібліотека. Словом, є де розгорнутися.
(З газети)

— Тісно нам стало в ланках. Ніде розгорнутися на тій землі, що для ланки відміряно.
(В. Кучер)

Ж

190. ЖАЛИТИ ЯЗИКОМ // ОБЛИВАТИ РЕЧІ МЕДОМ
 говорити щось неприємне говорить щось приємне

заганяти голки
 пускати шпильки
 пришпилити квітку
 пускати стріли

— Ви їх краше не чіпайте,
 — озався парубійко.
 — Наші гектарниці аж
 язиками жалять, як оси.
 (О. Гончар)

промовити з медом та маком
 мазати медом по губах
 розпускати мед язиком
 мазати речі медом

Є ще такі люди, які примовляють з медом та маком, обливають речі медом, розпускають його язиком, а за пазухою камінь тримають.
 (М. Стельмах)

191. ЖИВОГО УМА // З ДУРИНКОЮ

розумний

з розумом
з головою

Тому панове козаки можуть, не накликавши на себе немилість пана Круля, обрати на гетьмана людину твердої руки, **живого ума**, шляхетності та багатства.
(К. Басенко)

дурний

не сповна розуму
макітра не в порядку
не всі вдома
прибитий на цвіту
наче мішком з-за рогу вдарено
не вистачає клепки
без сьомої клепки у тім'ї
у голові й на зяб не орано

Чи він трохи бува не з **дуринкою**?
(Розм.)

192. ЖИТИ СВОЇМ РОЗУМОМ //
ЖИТИ ЧУЖИМ РОЗУМОМ

діяти на власний розсуд

мати свій розум у голові

Не майте гніву на мене, коли не так щось. Думаєш порадити, допомогти, а кому ті поради потрібні. Кожен **живе своїм розумом**, на чужий не зважає.
(Є. Гуцало)

діяти під чужим впливом

по дудці стрибати
танцювати під дудку

Я хочу вчитися і буду вчитися. Щоб знати все, розумієте, все! Більше за вас, більше за всіх... за всіх отих безмозких нікчем, які **живуть чужим розумом**.
(Л. Дмитерко)

193. ЖИТИ, ЯК БОБЕР У САЛІ //
 ПЕРЕБИВАТИСЯ З ХЛІБА НА ВОДУ

**ЖИТИ в достатках, за-
 МОЖНО**

жити, як сир у маслі
 жити, як вареник у маслі
 жити, як вареник у
 сметані
 жити, як у Бога за пазу-
 хою
 жити, як у Бога за дверима
 купатися в золоті
 купатися в розкошах
 пташиного молока не
 вистачає

Будеш **жити** біля Одар-
 ки, як **бобер** у салі.
 (Є. Гуцало)

ЖИТИ в нестатках, злиднях

битися, наче птах у клітці
 битися, як риба об лід
 битися з нуждою
 годувати злидні
 годувати нужу
 перебиватися з копійки на
 копійку
 перебиватися на чорному
 хлібі
 жити на воді та біді
 трубити в кулак
 сухий хліб їсти

Так і жили Глущуки — з
 хліба на воду перебиваю-
 чись.
 (С. Чорнобривець)

194. ЖИТИ, ЯК ВАРЕНИК У МАСЛІ //
ГОДУВАТИ ЗЛИДНІ

**ЖИТИ В ДОСТАТКАХ, ЗА-
МОЖНО**

жити, як сир у маслі
жити, як бобер у салі
жити, як вареник у сме-
тані
жити, як у Бога за пазу-
хою
жити, як у Бога за дверима
купатися в золоті
купатися в розкошах
пташиного молока не
вистачає

Крав [конвоїр], без-
умовно, мав кілька
штаб-квартир... у кож-
ному селі в молодих
одиноких удів і жив собі,
як вареник у маслі.
(Ю. Збанацький)

ЖИТИ В НЕСТАТКАХ, ЗЛИДНЯХ

битися, наче птах у клітці
битися, як риба об лід
битися з нуждою
перебиватися з хліба на воду
годувати нужу
перебиватися з копійки на
копійку
перебиватися на чорному
хлібі
жити на воді та біді
трубити в кулак
сухий хліб їсти

Хто тут годує злидні, того
вони й там знайдуть.
(І. Карпенко-Карий)

195. ЖИТИ, ЯК ВАРЕНИК У СМЕТАНІ //
БИТИСЯ, НАЧЕ ПТАХ У КЛІТЦІ

**ЖИТИ В ДОСТАТКАХ, ЗА-
МОЖНО**

жити, як сир у маслі
жити, як бобер у салі
жити, як вареник у маслі
жити, як у Бога за пазу-
хою
жити, як у Бога за две-
рима
купатися в золоті
купатися в розкошах
пташиного молока не
вистачає

Вашій Лукії буде за ним,
як вареникові у сметані.
(*І. Нечуй-Левицький*)

ЖИТИ В НЕСТАТКАХ, ЗЛИДНЯХ

годувати злидні
битися, як риба об лід
битися з нуждою
перебиватися з хліба на во-
ду
годувати нужу
перебиватися з копійки
на копійку
перебиватися на чорному
хлібі
жити на воді та біді
трубити в кулак
сухий хліб їсти

**Жайсак б'ється, наче птах
у клітці, а цей нахаба на
ньому багатітиме.**
(*Зінаїда Тулуб*)

196. ЖИТИ, ЯК ГОРОХ ПРИ ДОРІЗІ //
ЖИТИ, ЯК У БОГА ЗА ДВЕРИМА

ПОЧУВАТИСЯ НЕЗАХИЩЕНИМ

Так і жили, Іване, — аби
день до вечора. **Як той
горох при дорозі.**
(*Ю. Бедзик*)

ПОЧУВАТИСЯ ЗАХИЩЕНИМ

жити, як у Христа за пазу-
хою

Оце мені, дочко, за тобою,
як у Бога за дверима: хоч
сядь та й руки згорни! — не
вдержалась Зінька і похва-
лила невістку.
(*І. Нечуй-Левицький*)

197. ЖИТИ, ЯК СИР У МАСЛІ //
 ПЕРЕБИВАТИСЯ З КОПІЙКИ НА КОПІЙКУ

ЖИТИ в достатках, за-
МОЖНО

жити, як вареник у сме-
 тані

жити, як бобер у салі

жити, як вареник у маслі

жити, як у Бога за пазу-
 хою

жити, як у Бога за дверима
 купатися в золоті

купатися в розкошах
 пташиного молока не
 вистачає

До кого ж ласкалася до-
 ля лукава Такий живе,
як сир в маслі, опустив-
 ши рукава.

(І. Котляревський)

ЖИТИ в нестатках, злиднях

годувати злидні
 битися, як риба об лід

битися з нуждою

перебиватися з хліба на воду

годувати нужу

битися, наче птах у клітці

перебиватися на чорному
 хлібі

жити на воді та біді

трубити в кулак

сухий хліб їсти

Так, мій добрий ака, заро-
 бітки нікчемні. **Переби-**
ваєшся, як Аллахові угодно
 — з копійки на копійку.

(Іван Ле)

198. ЖИТИ, ЯК У БОГА ЗА ДВЕРИМА //
БІТИСЯ, ЯК РИБА ОБ ЛІД

жити в достатках, заможню

жити, як бобер у салі
жити, як вареник у маслі
жити, як вареник у сметані
жити, як у Бога за пазухою
купатися в золоті
купатися в розкошах
пташиного молока не
вистачає

Минуло півроку. Староміські жили, мов у Бога за дверима.
(І. Франко)

жити в нестатках, злиднях

перебиватися з хліба на воду
годувати злидні
битися, наче птах у клітці
перебиватися на чорному хлібі
битися з нуждою
годувати нужу
жити на воді та біді
трубити в кулак
сухий хліб їсти

Тепер уже не тією стала волинська земля, на якій бився, як риба об лід, дід Никифор, старенькі батько й мати.
(П. Інгульський)

199. ЖИТИ, ЯК У БОГА ЗА ПАЗУХОЮ //
БИТИСЯ З НУЖДОЮ

**жити в достатках, за-
можно**

жити, як бобер у салі
жити, як вареник у маслі
жити, як вареник у сме-
тані
жити, як у Бога за две-
рима
купатися в золоті
купатися в розкошах
пташиного молока не
вистачає

**Живе Федір у дворі, як у
Бога за пазухою.** Все йо-
му є, чого душа забажає.
(Панас Мирний)

жити в нестатках, злиднях

перебиватися з хліба на воду
годувати злидні
битися, наче птах у клітці
перебиватися на чорному
хлібі
битися, як риба об лід
годувати нужу
жити на воді та біді
трубити в кулак
сухий хліб їсти

Є на світі невезучі люди,
яким ні в чому не таланить.
Отаким був і Тодір Гран-
чак. Все своє життя він
бився з нуждою, все життя
стягався на худобу.
(М. Стельмах)

200. ЖИТИ, ЯК У ХРИСТА ЗА ПАЗУХОЮ //
ЖИТИ, ЯК ГОРОХ ПРИ ДОРОЗІ*

почуватися захищеним

жити, як у Бога за две-
рима

Ти ж чув. Отож є такі
індивіди. А ти думав, уже
в усіх свідомість аж з-під
шапки пре? Є й такі. А
чого йому — живе під
жінчиним керівництвом,
як у Христа за пазухою.
(Ю. Збанацький)

почуватися незахищеним

201. ЖОВТОДЗЬОБЕ ГОРОБЕНЯ // БІТИЙ ЖУК

про недосвідчену людину про досвідчену людину

жовтороте пташеня
курча пухнастебитий жак
старий вовк
стріляний горобець
стріляна птицяЩо ж ти їй скажеш, коли воно ще курча пухнасте, **горобеня жовтодзьобе.***(О. Левада)*Одразу ж після зборів [Коннопельський] підійшов, міцно потиснув руку Андрієві. Заглянув в очі. — А ти **битий жук.***(Ю. Збанацький)*

202. ЖОВТОРОТЕ ПТАШЕНЯ // СТІЛЯНА ПТИЦЯ

про недосвідчену людину про досвідчену людину

жовтодзьобе горобеня
курча пухнастебитий жак
битий жук
стріляний вовк
стріляний горобецьПолюбуйся на цього майбутнього доктора наук, котрому забракло сил впоратися з **жовторотим пташенням.***(Ю. Бедзик)*— Ну, це питання великої політики... І не гарячкуй, Іване Артемовичу, бо обпечешся. Ти ранній птах, а я **стріляна птиця.***(М. Стельмах)*

3

203. ЗАБУВАТИ/ЗАБУТИ ПРО ВСЕ НА СВІТІ // ПАМ'ЯТАТИ ПРО ВСЕ НА СВІТІ

про людину з поганою
пам'яттю

про людину з хорошою
пам'яттю

Коли приходила Олеся,
він [Микола] забував
про все на світі і насоло-
джувався її присутністю.
(А. Іщук)

Навіть у критичні моменти
тримав себе в руках і пам'я-
тав про все на світі до най-
менших дрібниць.
(Д. Міщенко)

204. ЗАВА́РЮВАТИ/ЗАВАРІТИ ХАЛÉПУ // РОЗСЬО́РБУВАТИ КА́ШУ*

створювати (створити)
певні проблеми

вирішувати певні проблеми

заварити кашу
наварити пива

Так чому ж мовчав? –
промовив нарешті той
самий Тур, що заварив
усю халепу.
(С. Скляренко)

205. ЗАВ'ЯЗАТИ/ЗАВ'ЯЗУВАТИ РОТА // ТЯГНУТИ ЗА
ЯЗИК*

примушувати кого-не- примушувати кого-небудь
будь замовкнути, не да- говорити, давати змогу ви-
вати змоги висловитися словитися

загородити пельку
замазати рота
замурувати уста
засупонити пашу
затуляти рота

Такий несподіваний ви-
падок **зав'язав рота**
свекрусі і невістці.
(*І. Нечуй-Левицький*)

206. ЗАГАНЯТИ ГОЛКІ // ПРОМОВЛЯТИ
З МЕДОМ ТА МАКОМ

говорити щось неприємне говорити щось приємне

жалити язиком
пускати шпильки
пришпилити квітку
пускати стріли

обливати речі медом
мазати медом по губах
мазати речі медом
розпускати мед язиком

Не одну, не дві голки за-
гнав він і без того в ура-
жене серце.
(*Панас Мирний*)

...Правда моя, Параско? —
промовила вона наче з ме-
дом та з маком.
(*І. Нечуй-Левицький*)

207. ЗАГЛАДЖУВАТИ/ЗАГЛЯДИТИ ГОСТРІ КУТІ // ПІДЛИВАТИ/ПІДЛИТИ МАСЛА У ВОГОНЬ

спрощувати ситуацію

ускладнювати ситуацію

докинути хмизу в жар
до печеного вогню прикла-
дати
піддавати жару у вогонь

Серйозна сварка завжди на користь, — сказав Остапчук. — Біда тільки, що ми часто уникаємо цього. Не хочемо полаятись, де треба і як треба. Загладжуємо гострі кути.
(Публіцистика)

Товаришу Грак! Я вас попереджую, — сурово глянув на нього Полагутенко. — Не буду більше... Не буду масла в вогонь підливати.
(А. Хижняк)

208. ЗАГЛЯДАТИ В ЧАРКУ // І В РОТ НЕ БРАТИ

вживати спиртне

не вживати спиртного

Після обіду... Корнієва молодиця налила таки [Варі] шкалик, дарма що свого Корнія вона струнчила весь час, щоб не заглядав у чарку.
(О. Гончар)

Висповідаюсь і дам зарік і в рот не брати ні горілки, ні вина.
(І. Нечуй-Левицький)

209. ЗАГОВОРІТИ/ЗАГОВОРІЮВАТИ ЗУБИ //
ВІДКРИТИ/ВІДКРИВАТИ ОЧІ*

приховувати істинну сут-
ність чого-небудь

показувати істинну сутність
чого-небудь

дурити голову
замазати очі
замилювати очі
пустити в очі туману

Ондечки батько знов
чимчикують, балакайте,
балакайте собі тут, а я
піду їм назустріч та й за-
говорю зуби.

(М. Кропивницький)

210. ЗАГОРОДІТИ ПЕЛЬКУ //
ТЯГНУТИ ЗА ЯЗІК*

примушувати кого-не-
будь замовкнути, не да-
вати змоги висловитися

примушувати кого-небудь
говорити, давати змогу ви-
словитися

зав'язати рота
замазати рота
замурувати уста
засупонити пащу
затулити рота

Я тобі, щирозуба, по-
мию ложки! — сичить
Омелян. — Загороди
пельку і щезни, язични-
це, з очей.

(М. Стельмах)

211. ЗАДИРАТИ/ЗАДЕРТИ ГОЛОВУ //
ГНУТИ/ЗІГНУТИ КОЛІНА

триматися гордовито

принижувати власну гідність

дерти кирпу
високо нести голову
піднімати носа
відставляти губу
нестися вгору
напустити пихи

гнути шию
гнути спину
валятися в ногах
ламати шапку
лизати руки
скакати на задніх лапах

Та це знати й по ході, бо як ходить по церкві, то **задирає голову** вгору, мов москаль на муштрі, — сказав келейник.
(*І. Нечуй-Левицький*)

Як гордий соняшник, самого сонця син, Лише до нього вид обертає квітуший, Так і ти обернений до майбуття годин, Ніде й ні перед ким не **гнеш** своїх **колін** І знаєш: вічний ти, а все скороминуще.
(*М. Рильський*)

212. ЗАДУШИТИ В ПУЗІ КОМАРА //
НАПХАТИ ПЕЛЬКУ

зовсім мало з'їсти

дуже багато з'їсти

заморити гробачка
заморити черв'ячка

набити черево
наїстися від пуза
укласти в копи

Хлопець поспішав додому, щоб **задушити в пузі комара** й заспокоїти неню, коли та й досі не спить, дожидаючи сина.
(*О. Ільченко*)

Та знаєш, аби чим-небудь **напхати пельку**.
(*М. Кропивницький*)

213. ЗАМА́ЗУВАТИ/ЗАМА́ЗАТИ О́ЧІ //
 ВІДКРИВА́ТИ/ВІДКРИ́ТИ О́ЧІ*

приховувати (приховати) показувати (показати)
 істинну сутність чого-не- істинну сутність чого-не-
 будь будь

заговорити зуби
 замилювати очі
 дурити голову
 пустити в очі туману

Гнате, не знущайся з тем-
 ного люду! Кого дуриш?
 Кому очі замазуєш?
 (П. Куліш)

214. ЗАМА́ЗАТИ/ЗАМА́ЗУВАТИ РО́ТА // ТЯГНУ́ТИ ЗА
 ЯЗІ́К*

примушувати кого-не- примушувати кого-небудь
 будь замовкнути, не да- говорити, давати змогу ви-
 вати змоги висловитися словитися

загородити пельку
 зав'язати рота
 замурувати уста
 засупонити пашу
 затулити рота

— Коли несила, то кра-
 ще мовчати! — Тоді дав-
 но вже пора замазати ро-
 та!
 (М. Кропивницький)

215. ЗАМАНІТИ/ЗАМАЇНЮВАТИ В СВОЇ СІТІ //
І КАЛАЧЕМ НЕ ЗАМАНІТИ

спокусити, звабити

не спокусити, не звабити

Він [Борис] зовсім ясно почував відразу до тої кокетки і розпусниці, котра, очевидно, всіма способами старалась **заманити** його в свої сіті.
(І. Франко)

Тепер мене на такий обід ніхто **й калачем не заманить!** — думав Леонід Семенович, годуючись димом папіроски.
(І. Нечуй-Левицький)

216. ЗАМОРІТИ ГРОБАЧКА // УКЛАСТИ В КОПИ

зовсім мало з'їсти

дуже багато з'їсти

задушити в пузі комара
заморити черв'ячка

напхати пельку
набити черево
наїстися від пуза

Сідай лиш отут поруч, поговоримо та **гробачка заморимо** та й рушимо далі.
(М. Кропивницький)

Гануш **вклав у копи** з півфунта варення і почав хилити пунші.
(І. Нечуй-Левицький)

217. ЗАМОРІТИ ЧЕРВ'ЯЧКА // НАБІТИ ЧЕРЕВО

зовсім мало з'їсти

дуже багато з'їсти

задушити комара
заморити гробачка

напхати пельку
укласти в копи
наїстися від пуза

Тимко стояв осторонь за дверима. В нього зовсім не було чим **заморити черв'ячка**. А їсти так хотілося.
(І. Цюпа)

Набив черево по саме нікуди, аж набридло.
(О. Гончар)

218. ЗАМУРУВАТИ УСТА // ТЯГНУТИ ЗА ЯЗИК*

примушувати кого-небудь замовкнути, не давати змоги висловитися примушувати кого-небудь говорити, давати змогу висловитися

зав'язати рота
загородити пельку
замазати рота
засупонити пащу
затулити рота

Знову цей сатана, бодай
ти сконав, як віск! Знову
уста мені замурує.
(Я. Галан)

219. ЗАПИСАТИ НА ЛОБІ // ВІКИНУТИ З ГОЛОВІ*

добре запам'ятати назавжди забути

зарубати на носі
намотати на вус

Скажи: «Я їй цього не
забуду!» Хай вона це за-
пише собі на лобі!
(Панас Мирний)

220. ЗАСМІЯТИСЯ/СМІЯТИСЯ НА КУТНІ //
ПОСКАЉИТИ/СКАЉИТИ ЗУБИ

заплакати (плакати)

розсипати кислоти
пускати сльози
умиватися сльозами

посміятися (сміятися)

заходитися сміхом
смішки справляти
заводити хихоньки та ха-
хоньки
шкірити зуби
продавати зуби
сушити зуби
вибілювати зуби

Засмієшся, Лесю, прий-
де час, ще й на кутні. Ще
дочекаюсь я того дня.
(М. Стельмах)

Треба знати, коли жартува-
ти. На все час є. Не все ска-
лити зуби.
(Панас Мирний)

221. ЗАСНУТИ НАВІКИ // З'ЯВИТИСЯ НА СВІТ*

померти

віддати Богові душу
віддати чортові душу
вильнути наверх денцем
відкинути ноги
витягтися вздовж лави
винесуть вперед ногами
переставитися на той світ
спочити у Бозі

родитися

Він здригнувся, легень-
ко зітхнув, усміхнувся і
навіки заснув.
(П. Грабовський)

222. ЗАСУПОНІЮВАТИ/ЗАСУПОНИТИ ПАЩУ //
ТЯГНУТИ/ПОТЯГНУТИ ЗА ЯЗІК*

примушувати (примусити) кого-небудь замовкнути, не давати змоги висловитися
примушувати (примусити) кого-небудь говорити, давати змогу висловитися

загородити пельку
зав'язати рота
замазати рота
замурувати уста
затулити рота

Потрібна ж яка-небудь пригода, якась біда, а то й кров навіть, щоб стулити губу чи, як сказав пан Пампушка, заткати пельку, засупонити пашу всій оцій по-базарному крикущій юрбі.
(О. Ільченко)

223. ЗАТАЇТИ/ЗАТАЇЮВАТИ ЗЛО // ДУШІ НЕ ЧУТИ*

бути невдоволеним кимось
захоплюватися кимось

мати зуба
мати серце

Мала дівчина таку добру душу та лагідне серце, що за ті дрібниці ніколи їй ні на кого довго зла не затаювала.
(В. Козаченко)

224. ЗА ЦАРЯ ГОРОХА, ЯК БУЛО ЛЮДЕЙ
ТРОХИ // БЕЗ РОКУ ТИЖДЕНЬ

про події, які відбулися
дуже давно

за царя Панька, як була
земля тонка
за царя Хмеля, як була
людей жменя

Йому [панові], мабуть,
здавалось, що він і тепер
панує на Україні, як бу-
ло колись за царя Горо-
ха, як людей було трохи.
(І. Нечуй-Левицький)

про події, які відбулися зов-
сім недавно

без року три дні
без тижня день

Матюха посміхнувся. —
Що ж ти [Давиде]? Без ро-
ку тиждень, як на селі, що
ти можеш знати по цьому
ділу?
(А. Головка)

225. ЗА ЦАРЯ ПАНЬКА, ЯК БУЛА ЗЕМЛЯ ТОНКА //
БЕЗ ТИЖНЯ ДЕНЬ

про події, які відбулися
дуже давно

за царя Гороха, як було
людей трохи
за царя Хмеля, як була
людей жменя

Колись, ще «за царя
Панька, як була земля
тонка», приходили до
лиманів бердянських
люди... заривалися в ка-
люжу, лежали під сон-
цем у тій густій багнюці
й вилазили з неї дужими
та кріпкими.
(Остан Вишня)

про події, які відбулися зов-
сім недавно

без року тиждень
без року три дні

Без тижня день живемо, а
він уже із бродячим катор-
жанином зв'язався.
(Г. Тютюнник)

**226. ЗА ЦАРЯ ХМЕЛЯ, ЯК БУЛА ЛЮДЕЙ
ЖМЕНЯ // БЕЗ РОКУ ТРИ ДНІ**

про події, які відбулися
дуже давно

про події, які відбулися зов-
сім недавно

за царя Гороха, як було
людей трохи
за царя Панька, як була
земля тонка

без року тиждень
без тижня день

Давно це, братця, було,
ще за царя Хмеля, як бу-
ла людей жменя.
(М. Кропивницький)

Без року три дні, як
повінчалися, а вже й
розвінчатися встигли.
(З газет)

227. ЗА ШИЮ НЕ ЛЛЄ // ЗА КОМІР ЛЛЄТЬСЯ

нема потреби поспішати з
чимось

є потреба поспішати з чи-
мось

Починається балачка з
приводу прочитаного,
балачка некваплива,
спокійна, що ведеться
тоді, коли, кажуть, за
шию не ллє.
(С. Васильченко)

Де ж ти її зловиш, коли вже
ось за комір ллється.
(Є. Гуцало)

**228. ЗБИТИСЯ/ЗБИВАТИСЯ З ПУТІ // ВИЙТИ
НА ДОРОГУ***

втратити правильний на-
прям у діяльності

обрати правильний напрям у
діяльності

збитися з дороги
збитися на манівці

Я не сама мандрую в світ
широкий... Самій не дов-
го збитися з путі, Та труд-
но з неї збитись у гурті.
(Леся Українка)

229. ЗБИТИСЯ/ЗБИВАТИСЯ НА МАНІВЦІ //
ВІЙТИ/ВИХОДИТИ НА ДОРОГУ*

втратити правильний на-
пря́м у діяльності

обрати правильний напрям у
діяльності

збитися з путі
збитися з дороги

Потроху Батурін почав
усвідомлювати, що він
справді **збився на манів-**
ці. Треба жити якось
інакше.

(О. Гуреїв)

230. З ВАЖКИМ СЕРЦЕМ // З ЛЕГКИМ СЕРЦЕМ

у гнітючому стані, в три-
возі, в переживаннях

не у гнітючому стані, без
тривоги, без переживань

з легкою душею

Так і не діждавшись
Стахи, Бронко з **важким**
серцем повернувся додо-
му.

(Ірина Вільде)

Ви не думайте, що я на лег-
ким хлібу виросла і так собі,
з **легким серцем** на легкий
хліб пустилася.

(І. Франко)

231. ЗВАЛИТИ/ВАЛИТИ З НІГ //
ПОСТАВИТИ/СТАВИТИ НА НОГИ

позбавляти кого-небудь
певних можливостей

надавати кому-небудь певні
можливості

Дедалі туга за рідним
краєм все дужче **валила**
Павла з **ніг**, наче отой
страшний голод у морі.

(В. Кучер)

Але долі своєї й конем не
об'їдеш: як кого схоче, **на**
ноги поставить, а кого з **ніг**
звалить.

(Є. Гуцало)

232. ЗВАЛИТИСЯ НА ПЛІЧІ //
СКИНУТИ З ПЛЕЧЕЙ

здобути щось, когось,
відчуття тягар

позбутися чогось, когось,
відчуття полегшення

На його плечі, крім тещі,
мали звалитись ще чотири
дорослі дівиці, яким
у свою чергу треба буде
дати посаг і повивавати
заміж.

(Грина Вільде)

В тім-то й біда, Степане,
що немолодий уже. А коли
б так років хоч двадцять
скинути з плечей — полетів
би, не те, що побіг.

(М. Тарновський)

233. З ВІБРИКОМ // ЯК ЗА СМЕРТЮ*

робити щось охоче, з
радістю

робити щось неохоче, без
радісті

з високою
з вистрибом

Клим чоловік неабиякий.
За його кожна дівка піде з вибриком.

(І. Нечуй-Левицький)

234. З ВІСТРИБОМ // ЯК ЗА СМЕРТЮ*

робити щось охоче, з
радістю

робити щось неохоче, без
радісті

з вибриком
з високою

— Гляди, вже скоро й заміж віддамо. — О, коли це буде, — махнула рукою [Христина] і почервоніла.

— Тільки старости на поріг, то з вистрибом помчиш, — обізвався Левко.

(М. Стельмах)

235. ЗВ'ЯЗАТИ/ЗВ'ЯЗУВАТИ РУКИ Й НОГИ //
РОЗВ'ЯЗАТИ РУКИ*

обмежити кому-небудь звільнити кого-небудь від
свободу дій будь-яких обмежень

зв'язати руки
вкрутити роги
утнути хвоста

Хто більше любить волю,
хто не зв'язав собі
руки й ноги жінкою та
дітьми — той тікає на Січ
або в Дике Поле.
(Зінаїда Тулуб)

236. З ГОЛИМИ РУКАМИ //
РОЗВІВ МІЛЬЙОНИ*

дуже бідний дуже багатий

бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
голий, як турецький свя-
тий
голий, як бубон
голий, як пень
і в скрині пусто і в ки-
шені
не густо
ні за плечима ні перед
очима
вітер у кишнях свис-
тить
за душею ні шеляга нема

Приймак безродний, з
голими руками! Червиві
злидні з голодним ротом!
(Панас Мирний)

237. З ГОЛОВОЮ // МАКІТРА НЕ В ПОРЯДКУ

розумний

дурний

з розумом
живого ума

з дуринкою
неповна розуму
не всі вдома
прибитий на цвіту
наче мішком з-за рогу вда-
рено
не вистачає клепки
без сьомої клепки у тім'ї
у голові й на зяб не орано

Недавно купили, —
вказавши поглядом на
буфет, з гордістю ска-
зала Мотря. — Хто з го-
ловою, той і зараз живе
— не горює.
(М. Нечай)

Зараз же лікар статтю під-
бирає нащот [щодо] того,
що макітра не в порядку.
Такого не приймають: —
Дурний.
(Остан Вишня)

238. З ГОРЕМ ПОПОЛАМ // ЯК ПО МАСЛУ

з надмірними зусиллями

без надмірних зусиль

В минулому тижні з го-
рем пополам засіяв Ва-
силь свою нивку.
(І. Цюпа)

При моєму досвіді, якщо
знайдеш сюжет, далі все
йде, як по маслу.
(О. Донченко)

239. З ДУШІ ВЕРНЕ // ЯК ЛЯЛЕЧКА

про дуже погану, огидну
людину

глянути гидко
дивитися б не захотів

Підведу очі — аж з душі
верне: обличчя по-
синіле, набрякле, очі
бігають злякано, руки
трусяться дрібно.
(І. Муратов)

про дуже гарну, привабливу
людину

ні в казці сказати ні пером
описати
очей не одведеш
хоч у рамку вправ
хоч з лица воду пий
хоч картину малюй
любо оком глянути
як намальований

Ну й дівчинка ж, як лялеч-
ка.
(М. Кропивницький)

240. ЗЕМЛІ НЕ ЧУЄ ПІД СОБОЮ //
МОВ У ВОДУ ОПУЩЕНИЙ

дуже веселий, задоволе-
ний, радісний

аж танцює
на сьомому небі
наче на світ народився

Як він [Туровець] живе
з Соломією? — Душа в
душу. Соломія тепер
землі не чує під собою.
(М. Стельмах)

дуже похмурий, пригніче-
ний, сумний

як чорна хмара
як водою облитий
як у воді намочений
сам не свій

Чого ти, доню, така неве-
села, мов у воду опущена?
(Г. Квітка-Основ'яненко)

241. ЗЖИВАТИ/ЗЖИТИ ЗІ СВІТУ //
ДАВАТИ/ДАТИ СТЕЖКУ

створювати несприятливі
умови для існування

створювати сприятливі умо-
ви для існування

стати на дорозі

відкрити дорогу
давати зелену вулицю

Поїде Віктор звідси на
радість тим, хто хотів би
зжити його зі світу.
(П. Автомонов)

Трудне діло — позви, — по-
чав [суддя] до нього. — Усе
треба, щоб хтось руку тяг
за тобою, давав стежку
тобі.
(А. Тесленко)

242. ЗІ ЩИТОМ // НА ЩИТІ

про переможців

про переможених

З Другої світової війни
наші бійці поверталися,
як-то кажуть, зі щитом.
(Розм.)

Хтось з пішців градської
варті пробував спинити
лавину щитом і... опинив-
ся на щиті.
(Р. Федорів)

243. ЗЛАЗИТИ/ЗЛІЗТИ ЗІ СВОГО КІНИКА //
СІДАТИ/СІСТИ НА СВОГО КІНИКА

залишати розмову на
улюблену тему

починати розмову на улюб-
лену тему

Е-е, ні! — не хотів злази-
ти зі свого коника Донат
Озерний. — Коли вже
почали, то давайте й
далі говорити відверто.
(Є. Гуцало)

Я, безумовно, не нав'язую
своїх думок... Я в порядку
обговорення, — сів на свого
випробуваного коника.
(Ю. Збанацький)

244. З ЛЕГКОЮ ДУШЕЮ // З ВАЖКИМ СЕРЦЕМ*

не у гнітючому стані, без у гнітючому стані, в тривозі,
 тривоги, без переживань у переживаннях

з легким серцем

Вдовольнивши таким
 чином своє почуття по-
 рядку, Гашке вже, пев-
 не, з легкою душею
 пострілював з парабелу-
 ма по «живих мішенях».
 (В. Козаченко)

245. ЗНАТНА ПТИЦЯ // НЕВЕЛІКА ПТИЦЯ*

про поважну особу, що про особу, що не має вели-
 має велику суспільну вагу кої суспільної ваги

велика пані
 велика риба
 велике цабе
 велика цяця
 важлива птиця
 птах високого польоту

З усіх боків дівчата так і
 пострілювали погляда-
 ми на цю знатну, в кар-
 татому костюмі, птицю,
 що не вмiла навіть
 сидіти до ладу на траві.
 (О. Гончар)

246. ЗНАХОДИТИ/ЗНАЙТИ СПІЛЬНУ МОВУ //
ГОВОРИТИ РІЗНИМИ МОВАМИ

досягати взаємного розу-
міння

Паром, добутий у Києві,
допоміг йому легко зна-
йти спільну мову з керів-
ництвом партизансько-
го загону.

(Ю. Бедзик)

не досягати взаємного розу-
міння

Не хтіла б я тебе вразити,
сестро, та, бачу, при-
йдеться розмову залиши-
ти, бо ми говоримо на
різних мовах.

(Леся Українка)

247. ЗНЯТИ/ЗНІМАТИ КАМІНЬ З ДУШІ //
НОСИТИ КАМІНЬ ЗА ПАЗУХОЮ

про душевне заспокоєн-
ня, полегшення

аж вага з грудей спала
гора звалилася з плечей
камінь скотився з душі

Христі наче хто зняв ка-
мінь з душі: зразу стало і
вільно, і легко.

(Панас Мирний)

про душевний неспокій, тя-
гар

наче хто камінь на душу
навернув
камінь давить душу
камінь ліг на душу

Настя вчора якось сказала,
що раніше з тобою гуляла,
от я й вирішив поговори-
ти... Нащо камінь за пазу-
хою носити.

(М. Тарновський)

248. ЗНЯТИ/ЗНИМАТИ МАСКУ // НАДЯГТИ
МАШКАРУ*

показати свою справжню
сутність

приховати свою справжню
сутність

скинути машкару

О, нарешті ти сувору із-
няла з обличчя маску...

Дякую тобі за ласку, світ
мені піднявся вгору.

(М. Лукаш. Переклад із
Ф. Лопе де Вега)

249. ЗНЯТИСЯ З МІСЦЯ // КІНУТИ ЯКІР

відійти від свого приста-
нища

прийти до свого пристанища

Вільна птаха, вона легко
знімалася з місця і летіла
туди, де була бажана і
жадана.

(С. Плиско)

Де ж кінець цим вічним
мандрам? Де той порт, в
якому кине він свій важкий
життєвий **якір**, де знайде
він свою сім'ю, жінку,
діток?

(Зінаїда Тулуб)

250. З ОГЛЯДКОЮ // БЕЗ ОГЛЯДКИ

обережно, обачно, обду-
mano

без будь-яких вагань, не
роздумуючи

Говорила [Наталка] з ог-
лядкою, зважуючи кожне
слово, боячись, як би не
сказати чогось зайвого.

(С. Добровольський)

Ї хоч знала, що шлюбний
він, без оглядки пішла за
його вродою.

(О. Гончар)

251. З ОДНОГО ТІСТА КНИШ //
НЕ З НАШОЇ ПАРАФІЇ*

які схожі між собою ко-
лом занять, світоглядом

які відрізняються між собою
колом занять, світоглядом

два чоботи на одну ногу
два чоботи пара
на один копил
однієї масті
одного поля ягода
одним миром мазані
одним ликом шиті
пташка їхнього польоту

Всі ви [хлопці] з одного
тіста. Мабуть, помру і не
побачу справжнього ко-
хання.

(О. Корнійчук)

252. ЗРИВАТИ/ЗІРВАТИ ЛИЧИНУ // НОСИТИ ЛИЧИНУ

показувати справжню
сутність

приховувати справжню сут-
ність

зривати маску
зривати машкару

носити маску
надягати машкару

В обох поемах [«Сон»,
«Кавказ»] «батюшки-ца-
рі» — благодійники мос-
ковського люду: це їм
«недобитки православні»
складають свою подяку
та моляться за них, це їх
прославляють «тупорилі
віршомази». Шевченко,
син вільного колись ко-
зацького краю, зриває з
них личину: російські
царі — кати і людоїди, що
розпинали нашу Україну.
(З газет)

Рік служби у почтах По-
тоцького навчив його но-
сити личину.
(Зінаїда Тулуб)

253. ЗРИВАТИ/ЗИРВАТИ МАСКУ // НОСИТИ МАСКУ

показувати сутність	справжню	приховувати справжню сут- ність
------------------------	----------	------------------------------------

зривати личину
зривати машкару

носити личину
надягати машкару

Біда навчить, кому по-
дати руку і від кого
прийняти сіль і хліб, з
брехні зривати маску і
перуку.

(Д. Павличко)

Завше носити маску, завше
себе наказувати — та хіба ж
то мислиме?

(Г. Хоткевич)

254. ЗРИВАТИ/ЗИРВАТИ МАШКАРУ //
НАДЯГАТИ/НАДЯГНУТИ МАШКАРУ

показувати сутність	справжню	приховувати справжню сут- ність
------------------------	----------	------------------------------------

зривати личину
зривати маску

носити личину
носити маску

Князь вважається в по-
міщицьких колах лібе-
ралом, але поет зриває з
нього цю машкару.

(З газет)

Недорогим коштом збувся
делікатної справи і надяг
навіть машкару філантро-
па.

(С. Єфремов)

255. ЗРОБИТИ ГЕНДЕЛЬ // ЗРОБИТИ
З ЛЕМЕША ШВАЙКУ

отримати великі резуль- тати	отримати мізерні результати
---------------------------------	-----------------------------

зробити з лемеша пшик

Не помиляюся! — гнівно
вигукнув Гуляй-День. —
Козаки кров проливали,
живота не шкодували...
хіба для того, щоб ми з
цього гендель зробили?

(Н. Рибак)

Ох, старі голови та ро-
зумні, химерять-химерять
та й зроблять з лемеша
швайку.

(Т. Шевченко)

256. ЗРОБИТИ З ЛЕМЕША ПШИК //
ЗРОБИТИ ГЕНДЕЛЬ*

отримати мізерні результати

отримати великі результати

зробити з лемеша швайку

Тільки й вміє того, що казати: «Та я... та у мене... та мені б...» А толк який? **Зробили з лемеша пшик і тішитесь.**

(З газет)

257. З РОЗУМОМ // НЕСПОВНА РОЗУМУ

розумний

дурний

живого ума
з головою

з дуриною
макітра не в порядку
не всі вдома
прибитий на цвіту
наче мішком з-за рогу
вдарено
не вистачає клепки
без сьомої клепки у тім'ї
у голові й на зяб не орано

Новопризначеному голові троянівці були раді: хлопець молодий, з **розумом**, такий діло поведе.
(Г. Тютюнник)

Казали, що він став **неповна розуму**.
(Л. Смілянський)

258. ЗСЛИЗНУТИ З ОЧЕЙ // ПОТРАПИТИ НА ОЧІ

зникнути з чийогось поля зору потрапити в чиєсь поле зору

Вона була рада, що панночка десь зслизла з її очей.

(І. Нечуй-Левицький)

В казармі Яресько, як і сподівався, одразу потрапив на очі командирові загону Шляховому.

(О. Гончар)

259. З ТОЛКОМ // НІ В ТИН НІ В ВОРОТА

так, що можна зрозуміти так, що не можна зрозуміти
без толку

Докладно, з толком розповів [Білоус], що сьогодні з Білої Церкви на фаетоні приїхав якийсь пан.

(М. Стельмах)

Квятковська хотіла похвастатись вашою пісенькою-«Придиусом»; товкла її, товкла, та ні в тин ні в ворота.

(М. Старицький)

260. ЗУБИ З'ЇСТИ/ПРОЇСТИ //
ГУБИ В МОЛОЦІ

багато вже чого знати,
звідати в житті

мало що ще знати, звідати в
житті

собаку з'їсти
побувати в бувальцях
пройти крізь вогонь і
воду
пройти крізь сито й ре-
шето
пройти Крим, і Рим, і
мідні труби
бачити види

молоко на губах не обсохло
молоде та зелене
мало каші з'їсти
мало квасу випити
мало пасок з'їсти
не бачити смаленого вовка
не бачити смаленої сови
не бачити світу

Молодий агроном не
цурався старих людей,
які **зуби проїли** на тій
землі, все випитував
їхній досвід.
(Ю. Яновський)

А ви, ви звідки, молодці? У
вас ще **губи в молоці**. Щоб
кораблем державним керу-
вати, — Навчіться носа
утирати.
(О. Олесь)

261. З УСІХ НІГ // НОГА ЗА НОГОЮ*

дуже швидко, поспішаючи дуже повільно, не поспішаючи

аж у вухах вітер свистить
 летіти ковбасою
 конем не доженеш
 мов камінь з праші
 на всіх парах
 одна нога тут, друга там
 як на пожежу
 як обпечений
 як пробка
 як стріла
 семимильними кроками
 одним махом

Вона [Марта] крутну-
 лась і, шелестячи спід-
 ницею, зі всіх ніг летить
 у темряву.

(М. Стельмах)

262. З'ЯВИТИСЯ/З'ЯВЛЯТИСЯ НА ГОРИЗОНТІ //
ЗНИКнути/ЗНИКАТИ З ГОРИЗОНТУ

стати помітним де-не- стати непомітним де-не-
 будь, у певному оточенні будь, у певному оточенні

Це була маленька на
 зріст, підстрижена по-
 хлоп'ячому дівчинка,
 яка лише минулого літа
 з'явилася на горизонті.

(В. Земляк)

Спершу прилаштувався в
 сусіднім радгоспі, а звідти
 ще далі кудись зринув,
 зник з горизонту.

(О. Гончар)

263. З'ЯВИТИСЯ/З'ЯВЛЯТИСЯ НА СВІТ //
 ПЕРЕСТАВИТИСЯ/ПЕРЕСТАВЛЯТИСЯ НА ТОЙ СВІТ

народитися

померти

віддати Богові душу
 віддати чортові душу
 вильнути наверх денцем
 витягтися вздовж лави
 винесуть вперед ногами
 заснути навіки
 спочити у Бозі
 відкинути ноги

З тьми «невідомого» з'я-
 вився на світ — і перший
 віддих, і перший рух мій
 — в темряві матернього
 лона.
 (М. Коцюбинський)

На ранок він [Улас] затих,
 а об обідній годині й на той
 світ переставився.
 (Панас Мирний)

I

264. І ВДЕНЬ І ВНОЧІ //
НІВДЕНЬ НІВНОЧІ

завжди

ніколи

І вдень, і вночі перед очима
чорняві хлопчєнєтє, потомлені,
поблїдлї, привиджуютьсє.
(Марко Вовчок)

Не було їй спочинку ні
вдень ні вночі.
(Панас Мирний)

265. І В СКРІНІ ПУСТО І В КИШЕНІ НЕГУСТО //
ВОРОЧАЄ МІЛЬЙОНАМИ*

дуже бідний

дуже багатий

бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
голий, як турецький
святий
голий, як бубон
голий, як пень
з голими руками
вітер у кишєнєх свистить
за душею ні шєлєга нема
ні за плєчєма ні перед
очєма

І в скрині пусто, і в кишєні не густо!
(М. Кропивницький)

266. І В ХАТУ НЕ ПЛЮНУТИ //
ВИТИКАТИ НОСА*

не з'являтися де-небудь з'являтися де-небудь

наче ногу вломити
не показувати очей
не сунути носа

Так уже ж буде з тиж-
день, як він [Грицько]
вернувся, а й у хату не
плюне, очей не покаже.
(М. Старицький)

267. І КОНЕМ НЕ ОБ'ЇДЕШ //
ЖИВІТ ПРИСОХ ДО СПІНИ

про дуже товсту людину про дуже худу людину

в свою шкіру не потов-
питься
ні обійти ні об'їхати
трохи не лусне
як барило
як бодня

одні кістки стирчать
шкіра та кості
аж ребра світяться
аж ребра знати
ходячий мрець
висохлий на тараню
мов жердина

Сам [батько], як гачок,
сухенький. А бабу собі
роздобув — років соро-
ка, огрядну таку, що й
конем за день не об'їдеш.
(Ю. Збанацький)

Оце знайшли пузатого.
Живіт до спини присох! Хо-
дить як з хреста знятий.
(О. Гончар)

268. І ЛАДАНОМ НЕ ВИКУРИТИ //
І КАЛАЧЕМ НЕ ЗАМАНІТИ

про неможливість позбу-
тися кого-небудь

про неможливість привибаби-
ти кого-небудь

і сіркою не викурити

і медом не заманити

Та часом свій брат, за-
порожець, як було вбе-
реться в хату, то й лада-
ном не викуриш.
(Панас Мирний)

Тепер мене на такий обід
ніхто й калачем не зама-
нить! — думав Леонід Семе-
нович, годуючись димом
папіроски.
(І. Нечуй-Левицький)

269. І ПАЛЬЦЕМ НЕ ВОРУХНУТИ //
АЖ ІЗ ШКУРИ ПНУТИСЯ

не докладати ніяких зу-
силь для досягнення мети

докладати всіх зусиль для
досягнення мети

палець об палець не
ударити
махнути рукою

видирати зубами
витрачати порох

До того ж іще одна удача
привалила до рук Гайду-
кові. Сама привалила —
не ворухнув навіть паль-
цем.
(А. Дімаров)

Все разом злютоване стало
незламною стіною на шляху
у німців, що аж із шкури
пнулися і, проте, захлинали-
ся в своїх власних атаках.
(Н. Рибак)

270. І СІРКОЮ НЕ ВІКУРИТИ //
І МЁДОМ НЕ ЗАМАНІТИ

про неможливість позбу-
тися кого-небудь

про неможливість приваби-
ти кого-небудь

і ладаном не викурити

і калачем не заманити

Найздоровіші та най-
спритніші захоплювали
верхні полиці і їх
звідтіля, мабуть, не ви-
курив би й сіркою.
(Ю. Збанацький)

Знелюдів торг, биричам ні-
чого робити, покупців те-
пер і медом не заманиш.
(А. Хижняк)

271. ІТІ В НОГУ // ІТИ В РОЗРІЗ

погоджуватися з ким-,
чим-небудь

суперечити чому-небудь, не
збігатися з чимось

Бажаючи йти в ногу з на-
укою, Шарль передпла-
тив по проспекту новий
журнал «Медичний ву-
лик».
(М. Лукаш. Переклад
із Г. Флобера)

Поведінка сучасної молоді
іде в розріз із загально-
прийнятими нормами, із
усталеними віками тради-
ціями українства.
(З газет)

272. ІТІ ОДНІЄЮ СТЕЖКОЮ //
ХОДИТИ ПО РІЗНИХ СТЕЖКАХ

займатися спільною спра-
вою, мати спільні інтереси

не займатися спільною спра-
вою, не мати спільних інте-
ресів

Її батько не раз і не двічі
нахилив зятя, щоб той
ішов з ним однією стеж-
кою.
(Б. Грінченко)

Життя обох — батька і сина
— склалося так, що вони
весь час ходили по різних
стежках, які майже ніколи
не схрещувалися.
(Г. Тютюнник)

273. ІТИ СВОЄЮ ДОРОГОЮ //
ІТИ ВТОРОВАНОЮ СТЕЖКОЮ

не наслідувати нікого

наслідувати когось

іти слідом

Дівчина знайшла себе. І впевнено утверджується в житті. **Йде своєю дорогою.** Як і радив їй, школярці, мудрий учитель.
(З газет)

Сьогодні четвертий (останній, рішучий) дослід. Або друга фракція буде без шкідливих домішок... або йому, Розенбергу, доведеться ходити слідом за Рувсевичем тими ж **уторованими стежками.**

(Ю. Шовкопляс)

274. ІТИ СЛІДОМ // ІТИ СВОЄЮ ДОРОГОЮ*

наслідувати когось

не наслідувати нікого

іти второваною стежкою

Не хочу **йти слідом** за своїм двоюрідним братом.

(М. Стельмах)

Й

275. Й ЗА ВУХОМ НЕ СВЕРБИТЬ //
ЯК НА ГАРЯЧОМУ ВУГІЛЛІ

поводитися дуже спокійно, не реагувати ні на що

поводитися дуже неспокійно, реагувати на щось

й у вус не дути
ні кує ні меле

як на голках
як на жаринах

Мірошник спить та спить. Вода ж біжить...
Хомі й за вухом не свербить.

(Л. Глібов)

Він [Ремо] сидів, мов на гарячому вугіллі; кожна мить, що її марнували за столом ці правителі, здавалась йому за вічність.

(О. Досвітній)

276. Й У ВУС НЕ ДУТИ // ЯК НА ГОЛКАХ

поводитися дуже спокійно, не реагувати ні на що

поводитися дуже неспокійно, реагувати на щось

й за вухом не свербить
ні кує ні меле

як на гарячому вугіллі
як на жаринах

Сидітиме собі Сава в теплі та добрі й у вус не дутиме.

(С. Чорнобривець)

Орися сиділа, як на голках, а ввечері рішуче поставила перед Тимком вимогу, щоб він спровадив із двору свого друга, інакше вона сама його витурить.

(Г. Тютюнник)

К

277. КАДІТИ ФІМІАМ // ЗНІМАТИ СТРУЖКУ

вихваляти кого-небудь

критикувати кого-небудь

співати дифірамби
співати хвалу
підносити до небес
співати алілуявчитувати мораль
протирати з пісочком
наламувати хвоста
читати проповідь
милити шию
давати прочухана
давати нагінку
змішати з болотомРаби і підніжки всякої
влади кадьть фіміам зем-
ським начальникам.
(М. Коцюбинський)Щойно Плужник стружку з
мене знімав, — пожартував
Тарас.
(Д. Ткач)

278. КАПУСТЯНА ГОЛОВА́ // ТВЕРÉЗА ГОЛОВА́

про некмїтливу людину, не
здатну тверезо мислитипро кмїтливу людину, здат-
ну тверезо мислитиголова з вухами
дубова головасвітла голова
метикована головаЇди, іди, капуста́на голо-
во, гадаєш, що тебе хто
прийме.
(І. Франко)Ні однієї сильної людини з
усього роду, ні однієї тве-
резої голови: чужі вина і
чужі води до краю розрїди-
ли їхні мізки і душі.
(М. Стельмах)

279. КАШІ НЕ ЗВАРИШ //
ДІЙТИ/ДОХОДИТИ ЗГОДИ

не досягти домовленості,
не порозумітися

досягти (досягати) домов-
леності, порозумітися

горшка не зліпиш

знайти спільну мову
доходити ладу

Доведеться вам іншого
порадника шукати, бо з
цим каші не зварите.

(С. Добровольський)

Люди стріпувалися лише
для того, щоб умиць дійти
мовчазної згоди про зупин-
ку й довгий спочинок.

(П. Загребельний)

280. КИДАТИ/КИНУТИ НА ЗУБ // КРИХТИ
В РОТІ НЕ МАТИ

їсти (з'їсти) щось

не їсти нічого

вкинути в рот

рісочки в роті не було

От матінку маю, — скар-
жився Денис, мотузую-
чи торбу. — Де що в ха-
зьяйстві найласіше — за-
раз же кидає собі на зуб.

(Г. Тютюнник)

Посидівши трохи з матір'ю
та земляками, нашвидку пе-
рекусивши, бо з самого ран-
ку крихти в роті не було, Ар-
тем зразу ж пішов додому.

(А. Головка)

281. КИШКА КОРОТКА // ДУША НЕ З ЛОПУЦЬКА*

про несміливу людину

про сміливу людину

мотузяна душа
слабка гайка

У тебе був один наказ:
стояти на смерть! Так і
стій! А ти ворота воро-
гові навстіж і гайда!..

Кишка коротка.

(І. Цюпа)

282. КОМАР НОСА НЕ ПІДТОЧИТЬ //
СТУК-ГРЮК, АБИ З РУК

робити щось дуже якісно робити щось зовсім неякісно

голки не підточиш

тяп-ляп
на галай-балай
через пень-колоду

Треба рятувати людей і
весь тут циркуляр. Ти
тільки благослови, а я з
своїм активом зроблю
все так, що **комар носа
не підточить.**

(В. Речмедін)

Житлобудівельний брак —
явище не лише херсонське.
Стук-грюк, аби з рук — цей
стиль побутує і в комбінаті
«Волиньпромбуд».
(З газет)

283. КОПІЙКА ЦІНА // НЕ ПО КИШЕНІ*

дуже дешевий

дуже дорогий

дешевший від грибів
дешевший від дірки
з бублика
в базарний день красна
ціна — п'ятак

Та, власне, які то речі —
старий костюм —
копійка йому **ціна**,
кілька сорочок і ковдра.
(С. Голованівський)

284. КРИВИТИ ДУШЕЮ // ЯК НА ДОЛОНІ

бути нещирим, невідвертим бути відвертим, щирим

Я хотів з тобою давно поговорити відверто. Якщо буду різкий — пробач. Не вмію кривити душею.

(Ю. Бедзик)

Він не стримався і, як на долоні, поклав усього себе передо мною... — йому ні з ким було поділитися своїми думками і своїм життям.

(Л. Первомайський)

285. КРОВ З МОЛОКОМ // (ЧОРНИЙ) ЛАНТУХ З МАСЛАКАМИ

про людину, яка має здоровий вигляд про людину, яка має хворобливий вигляд

виходець з того світу мов з хреста знятий од вітру валиться одна тінь залишилася тільки душа в тілі

Переді мною постав один з наших автоматників, вологодський хлопець Вася Дедюхін, кров з молоком, зріст під два метри.

(П. Загребельний)

Черевний тиф, туберкульоз і жовтуха перетворили її дужого, вродливого сина на чорний лантух з маслаками, в якому ледве тліла іскра життя.

(Л. Первомайський)

286. КРОВ З НОСА // ЯК БОГ ДАСТЬ

засвідчує впевненість у результативності чогось засвідчує невпевненість у результативності чогось

Коли б ми оце були на Подолі, вже б хоч кров з носа, а добули б хоч по невеликій чарчині.

(М. Кропивницький)

Та у тебе, пане-брате, і тягла ще як дасть Бог?

(І. Манжура)

287. КРОК ЗА КРОКОМ //
ЛЕТІТИ КОВБАСОЮ

дуже повільно, не поспішаючи

наче три дні не їв
нога за ногою
ледве ноги пересуває
як слимак
як черепаха

дуже швидко, поспішаючи

аж у вухах вітер свистить
з усіх ніг
одна нога тут, друга там
як стріла
як пробка
як на пожежу
як обпечений
конем не доженеш
на всіх парах
мов камінь з пращі
семимильними кроками
одним махом

Дно було не рівне, і вони мусили посуватися обережно, **крок за кроком.**

(О. Гончар)

Однеси цього папірця до Федора Семона. Знаєш? Голова комнезаму. Ну! **Лети ковбасою!**

(Я. Мамонтов)

288. КУМ КОРОЛЮ //
БУТИ ПІД КОНЕМ*

бути у виграшному становищі

бути на коні

Це ж сім десятин. Тоді я **кум королю**, — вголос міркує Євдоким Юренко.

(М. Стельмах)

бути у не вигідному становищі

289. КУПАТИСЯ В ЗОЛОТІ // ТРУБИТИ В КУЛАК

жити в достатках, за-
можно

жити, як бобер у салі
жити, як вареник у маслі
жити, як вареник у сме-
тані
жити, як сир у маслі
жити, як у Бога за пазу-
хою
жити, як у Бога за две-
рима
купатися у розкошах
пташиного молока
не вистачає

Купались далі в золоті
князі, А закуті смерди,
як до того, В землі греб-
лись, мов кури у грязі.
(Д. Павличко)

жити в нестатках, злиднях

перебиватися з хліба на во-
ду
годувати злидні
перебиватися на чорному
хлібі
перебиватися з копійки
на копійку
битися, наче птах у клітці
битися, як риба об лід
битися з нуждою
годувати нужу
жити на воді та біді
сухий хліб їсти

Кожухи, свити погубили і
з голоду **в кулак трубили**,
така нам лучилась пеня.
(І. Котляревський)

290. КУПАТИСЯ В РОЗКОШАХ //
ЖИТИ НА ВОДІ ТА БІДІ

**жити в достатках, за-
можно**

жити, як бобер у салі
жити, як вареник у маслі
жити, як вареник у сме-
тані
жити, як сир у маслі
жити, як у Бога за
пазухою
жити, як у Бога за две-
рима
купатися в золоті
пташиного молока не
вистачає

Явдоха [в офіцера] з пів-
року... **в розкошах купа-**
лася.
(Панас Мирний)

жити в нестатках, злиднях

перебиватися з хліба на воду
годувати злидні
перебиватися на чорному
хлібі
перебиватися з копійки
на копійку
битися, наче птах у клітці
битися, як риба об лід
трубити в кулак
битися з нуждою
годувати нужу
сухий хліб їсти

Як же ти завернеш вдову,
адже правду каже. Не для
утіхи рипить клумак у міс-
течко, бо **живе на воді та біді.**
(В. Большак)

291. КУРИ НЕ КЛЮЮТЬ // КІТ НАПЛАКАВ

дуже багато

аж кишить
 хоч греблю гати
 хоч лопатою горни
 до біса
 і свині не їдять
 як за гріш маку
 як піску морського
 на воловій шкурі не
 списати
 ні проїхати ні пройти
 як бджіл у вулику

Божко намовив дівчину
 не бентежитися його
 щедрістю, бо у нього
 оце тепер — несподівано
 й тимчасово — так бага-
 то грошей, що їх і **кури**
не клюють.
(Т. Масенко)

дуже мало

не дуже густо
 як у kota сліз
 котові на сльози нема
 із заячий хвіст
 на заячий скік
 на волосину
 на макове зерно
 крапля в морі
 з горобину душу
 з наперсток

Прохор і справді не вила-
 зив із кузні. Адже йшлося
 до жнив, роботи чимало,
 реманенту в селян — **кіт**
наплакав, та й то — лата-
 ний-перелатаний.
(В. Чумак)

292. КУРЧА ПУХНАСТЕ // СТАРІЙ ВОВК

про недосвідчену людину

жовтодзьобе горобеня
 жовтороте пташеня

Миколі ще можна виба-
 чити його промах, він у
 нас ще **пухнасте курча**, а
 ти... ти ж уже битий жук.
(І. Багрянний)

про досвідчену людину

битий жак
 битий жук
 стріляний горобець
 стріляна птиця

Абдулаєв був **старий вовк**,
 він знав — «язика» взяти
 нелегко.
(Г. Тютюнник)

Л

293. ЛАВРОВИЙ ВІНОК // ТЕРНОВИЙ ВІНОК

слава, почесі

муки, страждання

Хіба ще хто хоче прославитись, крім мене? Хто ж цей, сказати б, мій конкурент на лавровий вінок, мій злий суперник.

(І. Микитенко)

Трагізм особистого життя часто вплітається в **терновий вінок** життя народного. (М. Коцюбинський)

294. ЛАМАТИ/ЗЛАМАТИ СЛОВО // ДЕРЖАТИ / ЗДЕРЖАТИ СЛОВО

відмовлятися від раніше сказаного, відступатися від обіцяного

не відмовлятися від раніше сказаного, не відступатися від обіцяного

Її [Жілеттине] жадання здалося королю зависоким, проте, давши їй **слово**, він не хотів **ламати** його.

(М. Лукаш. Переклад із Дж. Боккаччо)

Дайте мені коня мого і зброю і зачекайте тут: я сам поїду до того кавалера і, живого чи мертвого, примушу його **держати слово**, що він дав такій вродливиці.

(М. Лукаш. Переклад із М. де Сервантеса)

295. ЛАМАТИ ХРЕБТА //ЛОВИТИ ГАВ

працювати

гнути горба
гнути спину
обливатися потом
набивати мозолі
мозолити руки
гріти лоба
гріти чуба

ледарювати

клеїти дурня
м'яти ханьки
не братися ні за холодну воду
бити гандри
годувати баглаї
бити байди
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на
тиждень

— Любить цивілізацію,
— подумав Гуменний, —
то хай хоч раз **наламає**
хребта заради неї. Хіба
мішок з снарядами та-
кий уже важкий ради
цієї високої мети.
(*О. Гончар*)

Вона [дочка] в тебе увесь
день Божий сидить та **гав**
ловить, і за холодну воду не
візьметься.
(*Марко Вовчок*)

296. ЛЕДВЕ НОГИ ПЕРЕСУВАЄ //
 КОНЕМ НЕ ДОЖЕНЕШ

дуже повільно, не поспі-
 шаючи

крок за кроком
 наче три дні не їв
 нога за ногою
 як слимак
 як черепаха

Дошкульний дощ... Січе і
 січе стомлених і голодних
 січовиків, що плетуться,
 ледь пересуваючи ноги.
 (І. Цюпа)

дуже швидко, поспішаючи

летіти ковбасою
 аж у вухах вітер свистить
 з усіх ніг
 як стріла
 як пробка
 як на пожежу
 як обпечений
 одна нога тут, друга там
 на всіх парах
 мов камінь з праші
 семимильними кроками
 одним махом

Тікає [фашист] — конем не
 догнати.
 (О. Гончар)

297. ЛЕЖАНИЙ ХЛІБ // ТЯЖКИЙ ХЛІБ*

щось здобує без великих
 зусиль

легкий хліб

Роботи не боюся: треба
 жити, то треба й роби-
 ти... Нема ніде хліба ле-
 жаного.
 (Марко Вовчок)

щось здобує великими зу-
 силлями

298. ЛЕЖАТИ НА ПОВЕРХНІ // БУТИ ЗА СІМОМА ЗАМКАМИ

бути доступним для розу-
міння, пізнання

бути недоступним для розу-
міння, пізнання

Істина **лежить на повер-**
хні. Однак не впевне-
ний, що ти отримаєш
задоволення від її піз-
нання.

(Б. Харчук)

Правда про УПА була (а по-
декуди й залишається) **за сі-**
мома замками. Національні
герої змушені були мирити-
ся з тавром зрадника.

(Д. Міщенко)

299. ЛІЗТИ В ЯРМО // СКИДАТИ/СКІНУТИ ЯРМО

потрапляти у залежність
від когось

визволятися від чиеїсь за-
лежності

лізти у зашморг
підставляти шию в ярмо

рвати кайдани
висувати шию з ярма

Так, людоньки, так.
Лізьте в ярмо, жніть за
тринадцятий сніп.

(М. Коцюбинський)

Чи може бути, щоб людина
дала над собою знущатися
та й **не скинула** з себе гань-
блячого **ярма**?

(Л. Мартович)

300. ЛІЗТИ НА РОЖЕНІ // ОБМИНАТИ ГІСТРІ КУТІ

не уникати суперечок

уникати суперечок

На **рожен лізти** не слід,
— і далі благодушним
тоном повчав дідок-пе-
рестрибок. — Скрізь тре-
ба з толком та розумом.

(С. Гуцало)

Ти цупко тримаєшся за ря-
тівне коло, на якому на-
чертано: «Не псувати сто-
сунки, дотримуватися зі
всіма згоди. Не псувати
настрій начальству, **обми-**
нати гострі кути».

(Н. Рибак)

301. ЛІЗТИ/ПОЛІЗТИ У ЗАШМОРГ //
РВАТИ/ПОРВАТИ КАЙДАНИ

потрапляти (потрапити) у залежність від когось визволятися (визволитися) від чиєїсь залежності

лізти в ярмо скидати ярмо
підставляти шию в ярмо висувати шию з ярма

Мав [тесть] пристройну хатку, двадцять соток орного поля, а найголовніше — коня, яким міг ґрунт обробляти, не лізучи у зашморґ до ґнобителів.

(І. Муратов)

Отож порви, порви усі кайдани, скинь ярмо, Що так тебе намучило; Насмійся будь щасливим, геть покинь усе, що до землі пригнічує.

(М. Зеров)

302. ЛЮБО ОКОМ ГЛЯНУТИ // ГЛЯНУТИ ГІДКО*

про дуже гарну, привабливу людину про дуже погану, огидну людину

хоч з лица воду пий
хоч картину малюй
хоч у рамці вправ
ні в казці сказати ні пером описати
очей не одведеш
як намальований
як лялечка

Ну й потішна ж у тебе дитина, Марусино, а гарнюня, як лялька —
любо оком глянути.

(З газет)

303. ЛЯПАТИ ЯЗИКОМ // ТРИМАТИ ЯЗІК
НА ЗАЩІПЦІ

розголошувати щось, не тримати в таємниці не розголошувати чогось, тримати в таємниці

Я так не люблю, не терплю тих, що надто язиком лянають.

(О. Корнійчук)

Ну, вже візьмемо тебе до компанії. Та тільки з умовою: по-перше, язик маєш тримати на защіпці.

(Г. Коцюба)

М

304. МА́ЗАТИ МЕ́ДОМ РЕ́ЧІ // ПУСКА́ТИ ШПИЛЬКІЙ

говорити щось приємне

говорити щось неприємне

обливати речі медом
 промовляти з медом та
 маком
 мазати медом по губах
 розпускати мед язиком

жалити язиком
 пускати стріли
 заганяти голки
 пришпилити квітку

Там пан-гаман по сто
 рублів дає Пройдисвіту,
 що речі медом маже.
(Л. Глібов)

Інколи... його просто гедзь
 нападав і тоді він ставав
 нестерпним, пускав Раїсі
 шпильки, глузував з її ек-
 зальтації.
(М. Коцюбинський)

305. МАЄ ГОЛОВУ НА ПЛЕЧАХ //
НА РОЗУМ НЕ БАГАТИЙ

про кмітливу, розумну
людину

про некмітливу, нерозумну
людину

голова варить
розуму як накладено
бистрий на розум
мати розум у голові
розуму не позичати
мати лій у голові
не в тім'я битий
наче всі розуми поїв

мати порожню макітру
святий дурень
дурний піп хрестив
туман вісімнадцятий
дурний аж світиться
без царя в голові
дурний, хоч об дорогу вдар
голова напхана половою

У іншого ніби й голова
на плечах, а придивишся
гарненько...

(Пилип:) Побачиш по-
рожнє місце.

(М. Кропивницький)

До булави треба голови,
Мартине, а ти щось на ро-
зум не багатий, — сказав
роздратовано Кривоніс,
образившись за зневагу
гетьманського маєстату.

(Петро Панч)

306. МАТИ БОГА В ЖИВОТІ // НЕ МАТИ СЕРЦЯ

бути милосердним, чуй-
ним

бути жорстоким, бездушним

мати м'яке серце

мати камінне серце

— Ну що ж, де наше не
пропадало, — махнув
рукою Іван Ярош. — А
тепер гайда спати. — Як
це спати? — перелякав-
ся Плачинда. — **Майте
Бога в животі:** допоможіть
рибу виловити.

(М. Стельмах)

Їх нічим не переконаєш.
Бо такі люди **серця не ма-
ють.** Радіють з чужого горя
і біди.

(Л. Дмитерко)

307. МА́ТИ ДОВГИЙ ЯЗІ́К // ДЕРЖА́ТИ ЯЗІ́К ЗА ЗУБА́МИ

не вміти зберігати таємниці уміти зберігати таємниці

Вона ж лепетлива і сама ж таки рознесе по сусідах недобру славу про мене. — А чорт її матері! Нехай лепече, коли довгий язик має.

(І. Нечуй-Левицький)

Їж борщ з грибами, держи язик за зубами.

(Нар. творчість)

308. МА́ТИ ДУ́МКУ // І В ГА́ДЦІ НЕ МА́ТИ

думати про когось, щось, виношувати якісь плани не думати про когось, щось, не мати ніяких намірів, планів

Вона, ще будучи студенткою, мала думку про блискучу кар'єру. Тепер це відома актриса, знана не лише в Україні, а й за її межами.

(З газет)

Правду кажучи, я зняв не руку, а ратище або ж сулицю і навіть у гадці не мав кривдити священнослужителів чи зневажати святощі церковні.

(М. Лукаш. Переклад із М. де Сервантеса)

309. МАТИ ЗА НІЩО //
МАТИ ЗА ЩОСЬ*

не поважати, не цінувати, не зважати на когось // поважати, цінувати, зважати на когось

дірка від бублика
не мати за людину
не мати і за боже пошиття
хвіст собачий

Якщо хочеш, щоб з тобою рахувалися, щоб на тебе зважали, щоб не мали тебе за ніщо, не зупиняйся на півдорозі: що задумала — здобудь. Шануйся. І тебе шануватимуть люди.
(З газет)

310. МАТИ ЗА ЩОСЬ //
НЕ МАТИ І ЗА БОЖЕ ПОШИТТЯ

поважати, цінувати, зважати на когось // не поважати, не цінувати, не зважати на когось

дірка від бублика
мати за ніщо
не мати за людину
хвіст собачий

Дуже йому було прикро, що люди його мають за щось, коли він у своїй думці не варт був нічого.
(Л. Мартович)

Його ображає згадка про те, що молодший брат, котрого він не мав і за боже пошиття, знищив усі його заміри.
(М. Коцюбинський)

311. МАТИ М'ЯКЕ СЕРЦЕ // МАТИ КАМІННЕ/ КАМ'ЯНЕ СЕРЦЕ

бути милосердним, чуйним бути жорстоким, бездушним

мати Бога в животі

не мати серця

Їм здавалося, що сором'язливість почуттів найкраще прикрити від чужого ока шкаралупиною насмішки чи й масним словом, щоб ніхто не подумав, що парубок має м'яке серце.

(М. Стельмах)

Никанор уже в снах і наяву бачить себе підпанком. І такі стане ним, бо **камінне серце** має чоловік — рідного батька за копійку продав би.

(М. Стельмах)

312. МАТИ ЛІЙ У ГОЛОВІ // ГОЛОВА НАПХАНА ПОЛОВОЮ

про кмітливу, розумну людину про некмітливу, нерозумну людину

мати голову на плечах
голова варить
розуму як накладено
бистрий на розум
мати розум у голові
розуму не позичати
не в тім'я битий
наче всі розуми поїв

на розум не багатий
мати порожню макітру
святий дурень
дурний піп хрестив
туман вісімнадцятий
дурний аж світиться
без царя в голові
дурний, хоч об дорогу вдар

Зоотехнік заздрить, знайдуться й інші, яких візьмуть завидки на чужі пожитки. Дам їм раду, я не отой дурень, що мішком прибитий, **маю лій у голові.**

(Є. Гуцало)

Коли ж оця Ладковська каже.., що в їх [у попів] **голови напхані** тільки дертю та **половою.**

(І. Нечуй-Левицький)

313. МАЄ РОЗУМ У ГОЛОВІ //
ДУРНИЙ АЖ СВІТИТЬСЯ

про кмітливу, розумну
людину

мати лій у голові
мати голову на плечах
голова варить
розуму як накладено
бистрий на розум
розуму не позичати
не в тім'я битий
наче всі розуми поїв

Я не сказав би, — кохати
не заборониш... Але ж
батьки повинні **мати ро-**
зум у голові — то річ
інша.
(Ю. Яновський)

про некмітливу, нерозумну
людину

голова напхана половою
на розум не багатий
мати порожню макітру
святий дурень
дурний піп хрестив
туман вісімнадцятий
без царя в голові
дурний, хоч об дорогу вдар

І **дурний** же ти, Іване, ох
дурний **аж світишся**, — став
він [Староста] перед Щас-
ним у таку позу, ніби ви-
кликав його на двобій.
(Ю. Збанацький)

314. МАТИ СВІЙ РОЗУМ У ГОЛОВІ //
ТАНЦЮВАТИ ПІД ДУДКУ

діяти на власний розсуд

жити своїм розумом

Ти гадаєш, небоже, що
то мала робота — сімсот
овець! Адже то живе,
адже то кожне **свій ро-**
зум має.
(І. Франко)

діяти під впливом когось

жити чужим розумом
по дудці стрибати

А незабаром почав [Юрко]
верховодити всіма паруб-
ками в селі; всі вони **тан-**
цювали під його дудку.
(П. Куліш)

315. МАТИ СЕРЦЕ // ДУШІ НЕ ЧУТИ*

бути невдоволеним ки- захоплюватися кимось
мось

затаїти зло
мати зуба

Згадали тоді на Січі в мо-
ре йти, турків пужати, а
козаки давно вже **серце**
на султана **мали** за татар:
скільки того ясиру пере-
тягали бусурмани.

(Петро Панч)

316. МАТИ СЛУХ // ВЕДМІДЬ НА ВУХО
НАСТУПІВ

про наявність музикаль-
ного слуху

про відсутність музикально-
го слуху

бик на вухо ратицею насту-
пив
слон на вухо наступив

Хоч я й поганенько ро-
зуміюся у всій цій пре-
мудрості, однак можу
запевнити: **слух я маю**.
(О. Слісаренко)

Терезці стало соромно: ад-
же вона іноді глумилася з
Бучка, з його арій, нага-
дуючи майстрові, що йому
на вухо ведмідь наступив.
(М. Томчаній)

317. МАТИ ТЯМУ/ТЯМКУ // НЕ МАТИ ХИСТУ*

розумітися на чомусь не розумітися на чомусь

мати кебету

Треба накласти податі на усей повіт: і на панів, і на хлопів для оборони краю. Хто має тямку в голові, той пристане на це.

(І. Нечуй-Левицький)

318. МАХНУТИ РУКОЮ // ВИТРАЧАТИ ПОРОХ

не докладати ніяких зусиль для досягнення мети докладати всіх зусиль для досягнення мети

і пальцем не ворухнути палець об палець не ударити аж із шкіри пнутися видирати зубами

За її поняттями, до лікарні їде той, хто вже махнув на себе рукою або кому робити нічого.
(М. Тарновський)

Лінія знову замовкла. Маковейчик ще деякий час... кричав у трубку, лаючи свого напарника... Одначе, видно, даремно витрачав Маковей свій порох: напарник таки мовчав.
(О. Гончар)

319. МЕСТІ ДО ВОРІТ // МЕСТІ ВІД ВОРІТ

накопичувати багатство розтринькувати багатство
 лускати на вітер

До воріт мете, про влас-
 ний добробут дбає.
 (З газет)

Він не дорожив нажитим,
 мів, як кажуть, од воріт.
 (Розм.)

320. МІЛИТИ ШІЮ //
СПІВАТИ ДИФІРАМБИ*

критикувати кого-небудь вихваляти кого-небудь

вичитувати мораль
 давати нагінку
 давати прочухана
 змішати з болотом
 знімати стружку
 накручувати хвоста
 протирати з пісочком
 читати проповідь

Павлик спокійно заува-
 жує: — Це він тут поетом
 став, а в нас йому, при-
 гадуєте, скільки разів
 шию милили за грубощі
 в повітрі.
 (О. Гончар)

321. **МОВ ЖЕРДИНА // НІ ОБІЙТИ НІ ОБ'ЇХАТИ***

про дуже худу людину

про дуже товсту людину

висохлий на тараню
аж ребра світяться
аж ребра знати
живіт присох до спини
одні кістки стирчать
ходячий мрець
шкіра та кості

А тим часом придибала
якась дженджуриста ті-
точка — худа, **мов жер-**
дина.

(Є. Гуцало)

322. **МОВ З ХРЕСТА ЗНЯТИЙ // КРОВ З МОЛОКОМ***про людину, яка має хво-
робливий виглядпро людину, яка має здоро-
вий вигляд

виходець з того світу
лантух з маслаками
од вітру валиться
одна тінь залишилася
тільки душа в тілі

Мати сиділа, **мов з хрес-**
та знята, заметавшись
своїм материним сер-
цем і не можучи щось
тут порадить, лиш відчу-
ваючи жах перед чи-
мось.

(І. Багрянний)

323. МОВ КАМІНЬ З ПРАЦІ // ЯК ЧЕРЕПАХА*

дуже швидко, поспіша-
ючи

дуже повільно, не поспіша-
ючи

аж у вухах свистить
летіти ковбасою
на всіх парах
конем не доженеш
одна нога тут, друга там
одним махом
семимильними кроками
як стріла
як пробка
як на пожежу
як обпечений
з усіх ніг

Той вилетів з Яковенко-
вих рук, мов камінь з
праці, одним гігант-
ським скоком перетнув
подвір'я і мчав навстріч
Левенцю.

(П. Загребельний)

324. **МОВ У РОТ ВОДИ НАБРАТИ // ПОДАТИ
ГОЛОС***

змовчати, не видати ні- сказати щось, видати певні
яких звуків звуки

ні слова з вуст
ні пари з вуст не пустити
мовчати, як риба під
крижиною
ані телень

Всі, викликані на допит
уночі, вранці повернули-
ся. А повернувшись, мов-
чали, **мов у рот води пона-**
бирали, лише хмурились
та зітхали раз по раз.
(*І. Багрянний*)

325. **МОВЧАТИ, ЯК РИБА ПІД КРИЖИНОЮ //**
ПОДАВАТИ/ПОДАТИ ГОЛОС*

мовчати, не видавати ні- казати (сказати) щось, ви-
яких звуків давати (видати) певні звуки

мов у рот води набрати
ні слова з вуст
ні пари з вуст не пустити
ані телень

Я вже мусив **мовчати, як**
риба під крижиною, а
Мартоха ж гула, як чо-
тири вітри в лісі.
(*Є. Гуцало*)

326. МОЗОЛИТИ РУКИ // БІТИ ГАНДРИ

працювати

гріти лоба
 гріти чуба
 гнути горба
 ламати хребта
 набивати мозолі
 гнути спину
 обливатися потом

— Наш зоотехнік сам доглядає і доїть корову. — Нехай помозолить свої ніжні ручки, — кепкувала Химка.

(С. Добровольський)

ледарювати

годувати баглаї
 бити байди
 ганяти собак
 м'яти ханьки
 клеїти дурня
 ловити гави
 давати горобцям дулі
 справляти посиденьки
 справляти сім неділь на тиждень
 не взятися ні за холодну воду

Руш, хлопці, до школи, борзо, не поволі! Уже доста гандри бити, прийшла пора, щоб ся вчити.

(О. Федькович)

327. МОРОЗЕЦЬ ПРОБІГ ПО СПІНІ // ЯК КИП'ЯТКОМ ОБДАЛО

заціпеніти від страху

мороз пробіг
 мороз йде поза шкірою

Він стріляв по таких машинах у повітрі, стрічався з ними в лобових атаках, не раз чув, як поряд рвалися снаряди, випущені з їхніх гармат. Морозець пробіг по спині.

(А. Хорунжий)

вийти зі стану заціпеніння

обдало жаром
 як полум'ям огорнуло
 як окропом ошпарило

Слова батькові сплили їй на думку, і наче її кип'ятком обдало.

(Панас Мирний)

328. МОРÓЗ ІДЕ ПО́ЗА ШКІ́РОЮ //
ЯК ПО́ЛУМ'ЯМ ОГОРНУ́ЛО

заціпеніти від страху

вийти зі стану заціпеніння

мороз пробіг
морозець пробіг по спині

обдало жаром
як кип'ятком обдало
як окропом ошпарило

Не раз мені доводилось
проходити повз неї
[тюрму] в мирні дні. З
острахом поглядав я на
неї і **мороз ішов поза
шкірою.**

(Ю. Збанацький)

Мене **мов полум'ям огорну-**
ло, і я витріщив очі. Чи я
був справді такий коротко-
зорий, що не бачив відразу
того, за чим так тужливо
визирав і дожидав.

(М. Коцюбинський)

329. МОРÓЗ ПРОБІГ //
ОБДАЛО ЖАРОМ

заціпеніти від страху

вийти зі стану заціпеніння

мороз іде поза шкірою
морозець пробіг по спині

як полум'ям огорнуло
як кип'ятком обдало
як окропом ошпарило

Мовби сила неземна
підкидала їх обох —
зскакують на сідла один
за другим. Рвонули коні!
Каміння, болото бриз-
нули з-під копит. По
товпі **мороз пробіг.**

(Г. Хоткевич)

По Тодорчиних плечах по-
повз мороз. Стрепенула
плечима, прогнала мороз,
а її **обдало жаром.**

(Б. Харчук)

330. МУХИ НЕ ЗАЧЕПИТЬ //
ПАЛЬЦЯ НА ЗУБИ НЕ КЛАДИ

про спокійну, неагресив-
ну людину

про неспокійну, агресивну
людину

хоч проти шерсті гладь

пальця у рот не клади

За свій вік я навіть мухи
не зачепив мізинцем.
(В. Логвиненко)

Піп у мене — я думав пер-
ше, — так собі пришелеп-
куватий чоловік, коли,
здається, я помилився — не
клади йому пальця на зуби.
(С. Васильченко)

Н

331. НАБИВА́ТИ/НАБИТИ МОЗОЛІ // ГАНЯ́ТИ СОБА́К

працювати

гріти лоба
 гріти чуба
 гнути горба
 ламати хребта
 мозолити руки
 гнути спину
 обливатися потом

Важко людям обробляти свої городи, бо голодному ніяка робота не під силу. Але треба працювати; може, хоч якась картоплина буде. **Набивати мозолі** до полудня.
 (В. Лисенко)

ледарювати

годувати баглаї
 бити байди
 бити гандри
 м'яти ханьки
 клеїти дурня
 ловити гав
 давати горобцям дулі
 справляти посиденьки
 справляти сім неділь на тиждень
 не взятися ні за холодну воду

Геть чисто нагнав з роботи? — Та кажу тобі, що від п'ятнадцятого можу вже **собак ганяти**.
 (Ірина Вільде)

332. НАБИТИ/НАБИВАТИ ПІХУ // ЗБИТИ/ЗБИВАТИ ПІХУ

давати можливість ще більше зарозумітися позбавляти можливості бути зарозумілим

втерти носа
поставити на місце

Не гукай, Дуню, а то ще, справді, подума, що такий нужний. Не **набивай** **пихи** бурсакові — у його її й так чимало.
(Панас Мирний)

Він не від того, щоб Опанас не тільки **збив пиху**, а й витряс цьому гордовитому чубарику.
(Я. Гримайло)

333. НАБРАТИСЯ/НАБИРАТИСЯ СИЛ // ВИБИТИСЯ/ВИБИВАТИСЯ З СИЛ

відчутти піднесення, фізичне і духовне змушнення відчутти фізичне і духовне спустошення

вибитися з мочі

Його змучена, стривожена, чорна од ненависті душа неначе одразу пояснишала, неначе він тільки що лежав недужий і в одну мить одужав, **набрався сили** й здоров'я.
(І. Нечуй-Левицький)

Бачить дядько Мусій, що хлопець із **сил вибивається**, захопив багра, підбіг... й витяг на берег.
(Остан Вишня)

334. НАВАРІТИ ПІВА //
РОЗСЬОРБАТИ/РОЗСЬОРБУВАТИ КАШУ*

створити певні проблеми вирішити (вирішувати) певні проблеми

заварити кашу
заварити халепу

Такого вони мені пива
наварили, що й страви
не хочу.
(Б. Лепкий)

335. НАВЕРТАТИ/НАВЕРНУТИ НА РОЗУМ //
ЗБИТИ/ЗБИВАТИ З РОЗУМУ

наставляти кого-небудь звертати кого-небудь з правильного шляху
на правильний шлях

навести на розум збити з глузду
наставляти на пуття збити з пуття

Чому не видно ніде євшан-зілля, яке наvertsає людину на розум?
(М. Чабанівський)

Хто ж, як не він, отой прославлений, Сю сироту загубив? Хто ж, як не він, стиду, честі позбавлений, Дівчину з розуму збив.
(П. Грабовський)

336. НАВЕСТИ/НАВОДИТИ НА РОЗУМ //
ЗБИТИ/ЗБИВАТИ З ГЛУЗДУ

наставляти кого-небудь звертати кого-небудь з пра-
на правильний шлях вильного шляху

навертати на розум збити з розуму
наставляти на пуття збити з пуття

Ну чого ви в'язнете до мене? — гірко промовив чоловік. — Хто ж як не ви і вигризли її з двору?.. Це дяка така матері, що тебе на розум наводила? (Панас Мирний)

—То спитайте його: чи я йому що роблю? — Буде й того... Обпоїла чимсь, з глузду збила, та ще мало. (Панас Мирний)

337. НАВЕСТИ/НАВОДИТИ НА СЛІД //
СПЛУТАТИ/ПЛУТАТИ СЛІДИ

підказати (підказувати) приховати (приховувати)
розгадку таємниці розгадку таємниці

Двох здохляків, що підчепив він їх у Києві... зоставляти не можна, дуже метиковані та гостроокі — наведуть на наш слід. (П. Загребельний)

Плутати свої сліди й говорити безглузді речі — в цьому Самійло Овсійович був великим майстром. (Ю. Шовкопляс)

338. НА ВОЛОВІЙ ШКУРІ НЕ СПИСАТИ // КРАПЛЯ В МОРІ

дуже багато

аж кишить
хоч греблю гати
хоч лопатою горни
як бджіл у вулику
до біса
кури не клюють
і свині не їдять
як піску морського
як за гріш маку
ні проїхати ні пройти

дуже мало

на заячий скік
із заячий хвіст
котові на сльози нема
не дуже густо
кіт наплакав
з горобину душу
як у ката сліз
на макове зерно
на волосину
з наперсток

Що я тепер знаю про тебе, того **на волівій шкурі не спишеш!** — Але я колись-таки спишу твою шкуру вздовж і впоперек.

(М. Стельмах)

Усе те [культурна робота в народі] **крапля в морі**, та все ж, може, і ся крапля камінь точить.

(Леся Українка)

339. НА ВСІ БОКИ ПРИСТУПНИЙ // І НЕ ПРИСТУПАЙСЯ

про когось, до кого легко
знайти підхід

про когось, до кого важко
знайти підхід

ані приступу

Жвавий, **на всі боки приступний**, він надумався поширити свої комерційні справи виданням... книжок.

(С. Васильченко)

Мотря думала теж про Галю: «Може, там така, що **й не приступайся**».

(Панас Мирний)

340. НА ВСІХ ПАРАХ // ЯК ЧЕРЕПАХА*

дуже швидко, поспішаючи дуже повільно, не поспішаючи

аж у вухах свистить
летіти ковбасою
мов камінь з праші
конем не доженеш
одна нога тут, друга там
одним махом
семимильними кроками
як стріла
як пробка
як на пожежу
як обпечений
з усіх ніг

Побігли **на всіх парах** голова з агрономом, а дід Левко, вичекавши, поки стихнуть їхні голоси, обережно підходить до вікна контори.

(І. Драч)

341. НА ГАЛАЙ-БАЛАЙ // КОМАР НОСА НЕ ПІДТОЧИТЬ*

робити щось зовсім не робити щось дуже якісно
якісно

стук-грюк
через пень-колоду
тяп-ляп

Я не маю й думки гонити вас, але я нічого не роблю **на галай-балай**, не поміркувавши гаразд.
(І. Нечуй-Левицький)

342. НА ГОЛОМУ МІСЦІ //
УБРАТИСЯ НА ВСЕ ГОТОВЕ*

не мати нічого, без попередньої основи

мати попередню основу, невне забезпечення

починати з нуля

Справа це дуже серйозна і до того ж вона... Тут все треба починати спочатку, на голому місці.
(Ю. Збанацький)

343. НАДЯГТИ/НАДЯГАТИ МАШКАРУ // СКІНУТИ/
СКИДАТИ МАШКАРУ

приховати свою справжню сутність

показати свою справжню сутність

зняти маску

Недорогим коштом збувся делікатної справи і надяг навіть машкару філантропа.
(С. Єфремов)

Доведеться скинути машкару з лица. Кому як не мені ліпше знати, що приховується за янгольським голосочком та медоточивими речами.
(С. Єфремов)

344. НА ЗАХОДІ ЛІТ // У ЦВІТІ ЛІТ*

на старості

у молоді роки

на схилі літ
на крайнім порозі життя

Лагідні поети, співайте! В
гніздечку, у листі. До вас
і на заході літ Всміхається
ранок, і кучері сиві в зло-
тисті Зміняє вам Музин
привіт.

(Леся Українка)

345. НАЇСТИСЯ ВІД ПУЗА //
ЗАДУШИТИ В ПУЗІ КОМАРА*

дуже багато з'їсти

зовсім мало з'їсти

набити черево
напхати пельку
укласти в копи

От понаїдались кавунів!
Що називається, од
пуза. Далі їсти вже нема
змоги — нікуди.

(В. Нестайко)

346. НА КИД СТРІЛИ // ЗА ТРИДЕВ'ЯТЬ ЗЕМЕЛЬ

на невеликій відстані від
когось, чогось

недалеко ходити
не за горами
під рукою
під боком
під носом
рукою дістати
як палицею кинути

Аж під'їхавши на кид
стріли, бачу — відділ
озброєних ратників веде
скутих невольників.
(Б. Лепкий)

на великій відстані від ко-
гось, чогось

не близький світ
на краю світу
у чорта на болоті
у ділька в зубах
де козам роги правлять
де Макар телят пасе
де і перець не росте
куди ворон і кісток не
заносить
у тридев'ятому царстві

Очі видючі — за тридев'ять
земель бачать.
(Ю. Яновський)

347. НА КОРОТКІЙ НОЗІ // ЯК НА НОЖАХ

у приятельських стосун-
ках

Він був на короткій нозі
з усіма працівниками
фабрики, міг усіх, без
винятку, пробрати на
зборах.
(М. Тарновський)

у ворожих стосунках

Як же воно так випадає,
що ми ніяк не можемо з
ним вжитися? З першого
дня на ножах.
(О. Гончар)

348. НА КРАЙНІМ ПОРÓЗИ ЖИТТЯ // У ЦВІТІ ЛІТ*
у старості у молоді роки

на заході літ
на схилі літ

На крайнім порозі життя
оддав старий своє літа-
ми та погодами побите
серце малій дитині.
(*Панас Мирний*)

349. НА ЛІХО // НА ЩАСТЯ

уживається для виражен-
ня жалю з якогось при-
воду

Я зразу ж побіг до своєї
Люсинди, і кохання моє
спалахнуло з новою си-
лою (правду кажучи, во-
но ніколи не пригасало
ні на мить, про що я собі
на лихо розповів дону
Фернандо).
(*М. Лукаш. Переклад із*
М. де Сервантеса)

уживається для вираження
задоволення з якогось при-
воду

Чи я шукав тебе, скажи?
Ти ж сам попавсь мені на
щастя.
(*М. Лукаш. Переклад*
із Й.-В. Гете)

350. НАМОТА́ТИ НА ВУС // ВІКИНУТИ З ГОЛОВИ́*

добре запам'ятати

назавжди забути

записати на лобі
зарубати на носі

Якимівна одразу собі на вуса й намотала, хто тут голова. Потім уже подумала: — Петрусь у мене добренький, тихенький, то воно, мабуть, і краще, що Валя за старшу в сім'ї.

(А. Дімаров)

351. НА ОДИ́Н КОПИ́Л // НЕ З НА́ШОЇ ПАРА́ФІЇ*

які схожі між собою колом занять, світоглядом

які відрізняються між собою колом занять, світоглядом

два чоботи на одну ногу
два чоботи пара
з одного тіста книш
однієї масті
одним ликом шиті
одним миром мазані
одного поля ягода
пташка їхнього польоту

Оченята ніби хочуть повистрибувати — всі вони [дівчата] на один копил.
(О. Коломієць)

352. НА ПЕРШИХ ПОРАХ // ДО ОСТАННЬОГО ПОДИХУ

про початок існування
когось, чогось

про кінець існування когось,
чогось

до гробової дошки
до домовини

Тут же свої люди ще ли-
шилися. Допоможуть на
перших порах.
(Я. Мамонтов)

Він до останнього подиху
зберіг вірність присязі, вір-
ність прапорові, вірність
своїй Батьківщині.
(О. Гончар)

353. НАПУСТИТИ ПІХИ // СКАКАТИ НА ЗАДНІХ ЛАПАХ

триматися гордовито

принижувати власну гід-
ність

високо нести голову
дерти кирпу
задирати голову
відставляти губу
нести вгору
піднімати носа

валятися в ногах
гнути коліна
гнути шию
гнути спину
ламати шапку
лизати руки

Цей товстун, видно, про
втечу думає; такого ков-
тюха хоч і підсади, то че-
рез мур не перевалиться.
А ось перед новачками
напустив на себе пихи.
(О. Гончар)

Як виставимо свої драми...
то будуть тоді наші «генії»
перед нами на задніх лапах
скакати.
(Леся Українка)

354. НАРОДІТИСЯ БЕЗ СОРОЧКИ //
НАРОДІТИСЯ В СОРОЧЦІ

бути нещасливим, безталанним, невезучим

бути щасливим, везучим

народився під щасливою зіркою

Не для мене був той пишний цвіт, Обсипались на інших пелюстки... Але не скаржусь, що на білий світ Я народивсь, як кажуть, без сорочки.

(Д. Павличко)

Василь народився в сорочці. Інакше, як пояснити, що з першого й до останнього дня війни провоював у піхоті і відбувся лише легкою контузією?

(О. Підсуха)

355. НАРОДІТИСЯ ПІД ЩАСЛИВОЮ ЗІРКОЮ //
НАРОДІТИСЯ БЕЗ СОРОЧКИ*

бути щасливим, везучим

бути нещасливим, безталанним, невезучим

народитися в сорочці

На прощання сказав пораненому Василеві старший лейтенант: — Під щасливою зорею ти родився.

(К. Гордієнко)

356. НАСТАВЛЯТИ/НАСТАВИТИ НА ПУТТЯ //
ЗБИВАТИ/ЗБИТИ З ПУТТЯ

наставляти (наставити)
кого-небудь на правиль-
ний шлях

звертати (звернути) кого-
небудь з правильного шляху

навертати на розум
навести на розум

збити з розуму
збити з глузду

Усіх хазяїв, усе село,
кожну хату ми повинні
врозумити, **наставити на**
пуття.

(І. Микитенко)

Може, справді, чиїсь со-
лодкі уста **збили з пуття**
отого вбивцю, для якого
вбивство вже навіть не ре-
месло, а звичка?

(Л. Первомайський)

357. НА СЬОМОМУ НЕБІ // ЯК ВОДОЮ ОБЛІТИЙ

дуже веселий, задоволе-
ний, радісний

дуже похмурий, пригніче-
ний, сумний

аж танцює
землі не чує під собою
наче на світ народився

як чорна хмара
мов у воду опущений
як у воді намочений
сам не свій

Приїхав додому, місця
не знаходжу, мама,
правда, радіє, щаслива,
на сьомому небі старуш-
ка.

(О. Гончар)

Денис стояв покірний, **як**
водою облитий, і тільки хо-
лодний погляд очей гово-
рив про те, що він не зби-
рається когось слухати.

(М. Тарновський)

358. НАТИРАТИ/НАТЕРТИ МОЗОЛІ // ВИГРІВАТИСЯ НА ПЕЧІ

працювати

гріти лоба
гріти чуба
гнути горба
гнути спину
мозолити руки
набивати мозолі
ламати хребта
обливатися потом

ледарювати

годувати баглаї
бити байди
бити гандри
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити гав
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь на
тиждень
не взятися ні за холодну
воду

Такого таланту, як у
Павла, ще не було в
нашій роду. Проте не-
хай він не зазнається.
Йому ще **натерти** не од-
ного **мозоля**, доки вид-
ряпається на ту свою
поетичну гору.

(Ю. Мушкетик)

Щось не видно бригадира
в полі. Невже **на печі вигрі-
вається**, Петровичу? —
спитав Андрій, очищаючи
з підборіддя землю.
(А. Хорунжий)

359. НАЧЕ ВСІ РОЗУМИ ПОЇВ // ДУРНИЙ ПІП ХРЕСТИВ

про кмітливу, розумну
людину

бистрий на розум
голова варить
мати розум у голові
мати голову на плечах
мати лій у голові
розуму не позичати
розуму як накладено
не в тім'я битий

Ну, біс, — він [Хапко],
скажемо, на цей бік дур-
ненький, а наші — такі
вже розумні, **наче всі ро-
зуми поїли**, — чи ж тими
цяцечками не хапають-
ся.

(Марко Вовчок)

про некмітливу, нерозумну
людину

туман вісімнадцятий
мати порожню макітру
дурний аж світиться
на розум не багатий
дурний, хоч об дорогу вдар
без царя в голові
олух царя небесного
голова напхана половою

Дурний тебе, Левку, **під
хрестив**, — обурювався
Лесь Якубенко.
(М. Стельмах)

360. НАЧЕ ГЕДЗЬ УКУСИВ // НАЧЕ БАБКА ПОШЕПТАЛА

вивести з рівноваги, роз-
лютити

Мав добрий намір пого-
ворити з нею про ге-
шефти, а стару сьогодні
начеб гедзь укусив.
(Ірина Вільде)

повернути до нормального
стану, заспокоїти

Він то кричить, аж піна з
рота котиться, то **наче баб-
ка пошептала**.
(В. Поліщук)

361. НАЧЕ КАМІНЬ СКОТІВСЯ З ДУШІ //
ЯК КАМІНЬ ЛІГ НА ДУШУ

про душевне заспокоєння,
полегшення

аж вага з грудей спала
гора звалилася з плечей
зняти камінь з душі

Нічого, налагодилось
усе, — мати втомлено
відкинула з чола пасмо
мокрого волосся і пішла
в хату. В Сергія **наче
камінь скотився з душі.**
(Ю. Мушкетик)

про душевний неспокій, тягар

наче хто камінь на душу
навернув
камінь давить душу
носити камінь за пазухою

Як виходила з хати [Христя],
спіткнулася на порозі,
і з того часу **як камінь ліг їй
на душу.**
(Петро Панч)

362. НАЧЕ МІШКОМ З-ЗА РОГУ ВДАРЕНО //
З ГОЛОВОЮ*

дурний

розумний

без сьомої клепки у тім'ї
з дуринкою
не всі вдома
не вистачає клепки
неповна розуму
макітра не в порядку
прибитий на цвїту
у голові й на зяб не ора-
но

Нарешті всі чомусь зі-
йшлися на тій думці, що
його «**мішком з-за рогу
вдарено**», і перестали
вертати на нього увагу.
(Г. Тютюнник)

363. НАЧЕ НА СВІТ НАРОДІВСЯ //
ЯК У ВОДІ НАМОЧЕНИЙ

дуже веселий, задоволе-
ний, радісний

дуже похмурий, пригніче-
ний, сумний

аж танцює
землі не чує під собою
на сьомому небі

як чорна хмара
мов у воду опущений
як водою облитий
сам не свій

Джериха готувалась до
весілля. Нимидора наче
знов на світ народилася.
(І. Нечуй-Левицький)

Мирон був сердитий сам
на себе; цілий тиждень хо-
див, як у воді намочений;
він і в шинку, як зять його
та громаду частував, сидів
сумний та пив мовчки.
(Г. Григоренко)

364. НАЧЕ НОГУ ВЛОМІТИ //ВИТИКАТИ НОСА*

не з'являтися де-небудь

з'являтися де-небудь

і в хату не плюнути
не показувати очей
не сунути носа

Як заміж вийшла — ні
разу в мене не були, наче
ногу вломили!
(Панас Мирний)

365. НАЧЕ ТРИ ДНІ НЕ ЇВ // АЖ У ВУХАХ
ВІТЕР СВИСТІТЬ

дуже повільно, не поспішаючи

дуже швидко, поспішаючи

крок за кроком
ледве ноги пересуває
нога за ногою
як слимак
як черепаха

конем не доженеш
летіти ковбасою
з усіх ніг
мов камінь з пращі
семимильними кроками
на всіх парах
одна нога тут, друга там
одним махом
як стріла
як пробка
як на пожежу
як обпечений

Що це ти переставляєш
ноги, **наче три дні не їв.**
(Розм.)

Зінька бігла, що було сили,
аж у вухах вітер свистів.
(А. Головка)

366. НАШ БРАТ // ВАШ БРАТ

я і до мене подібні; про
людей якоїсь однієї кате-
горії

ви і до вас подібні; такі самі,
як ви

Ловили **нашого брата**
[дітей] переважно в
сільськогосподарських
культурах — в картоплі
або в капусті.
(О. Ковінька)

Багато **вашого брата** туди
[на Амур] пішло; були
люди із достатком, та й ті
знищились, перевелись...
(Панас Мирний)

367. НА ЧОЛІ // У ХВОСТІ

попереду

позаду

На чолі полку мчить Тарас. Його вигляд страшний. Бурхає полум'ям.
(*О. Довженко*)

Голова колони опинилась на подвір'ї військового містечка, а незабаром і вся колона із сконфужено за-мовклим оркестром **у хвості** поволі витягнулась туди, звідкіля щойно вийшла.
(*Ю. Збанацький*)

368. НЕ БАЧИТИ НІЧОГО, КРІМ СВОГО НОСА
І ЖИВОТА // БАЧИТИ ДАЛЄКО*

бути недалекоглядним

бути далекоглядним

не бачити далі свого носа

Ти, Кузку, не ображайся, — вже м'якше сказав Оксен, — але я тобі скажу так, що, **крім свого носа і живота, ти нічого не бачиш.**
(*Г. Тютюнник*)

369. НЕ БАЧИТИ СМАЛЕНОГО ВОВКА //
СОБАКУ З'ЇСТИ*

мало що ще знати, звіда-
ти в житті

багато вже чого знати, зві-
дати в житті

губи в молоці
мало каші з'їв
мало квасу випив
молоко на губах не об-
сохло
мало пасок з'їв
молоде та зелене
не бачити смаленої сови
не бачити світу

Ви ще не бачили смале-
ного вовка, — супиться
Чигирич. — Бач, їм
коржі не вгодили.
(М. Стельмах)

370. НЕ БАЧИТИ СМАЛЕНОЇ СОВІ //
СОБАКУ З'ЇСТИ

мало що ще знати, звідати в житті

багато вже чого знати, звідати в житті

губи в молоці
мало каші з'їв
мало квасу випив
молоко на губах не обсохло
мало пасок з'їв
молоде та зелене
не бачити смаленого
вовка

Що з нього візьмеш?
Скільки літ, стільки й
розуму. Молоде ще, зелене.
Скільки жив, стільки й знає.
Не доводилось ще ні смаленого
вовка зустріти, ні смалену
сову бачити.

(С. Гордієнко)

371. НЕВЕЛИКА ПАЇНІ // ВЕЛИКА ПАЇНІ

про особу, що не має великої суспільної ваги

невелике цабе
невелика цяця
невелика птиця
птах низького польоту

Черевиків таки вона не діждеться, **невелика пані**, — пообіцяв Мирон.
(*М. Стельмах*)

про поважну особу, що має велику суспільну вагу

велике цабе
велика цяця
важлива птиця
птах високого польоту
велика риба
знатна птиця

Дума, як з ражієвської дворні, так і **велика пані**.
(*Панас Мирний*)

372. НЕВЕЛИКА ПТИЦЯ // ВАЖЛИВА ПТИЦЯ

про особу, що не має великої суспільної ваги

невелике цабе
невелика цяця
невелика пані
птах низького польоту

Як ви насмілилися вийти з табору?! — Не галасуйте, пане майстре, **невелика птиця**.
(*Ю. Яновський*)

про поважну особу, що має велику суспільну вагу

велике цабе
велика цяця
велика пані
птах високого польоту
велика риба
знатна птиця

Язик, що привів він з товаришем, виявився **важливою птицею**.
(*Н. Рибак*)

373. НЕВЕЛИКА ЦЯЦЯ // ВЕЛИКА ЦЯЦЯ

про особу, що не має великої суспільної ваги

невелика птиця
невелике цабе
невелика пані
птах низького польоту

І мали [візниці] думку прокотити заїжджого барина на славу, та староста охолоджував: не дуже лиш гнатимеш копей: **невелика цяця** їде.
(Панас Мирний)

про поважну особу, що має велику суспільну вагу

велика птиця
велике цабе
велика пані
птах високого польоту
велика риба
знатна птиця

— Ану, коли ти вчений, скажи мені, де тут на цьому кутку закопані гроші? А ба! От і не скажеш. А я так знаю, хоч і неписьменний. **Велика пак цяця** — письменний чоловік!
(І. Нечуй-Левицький)

374. НЕВЕЛИКЕ ЦАБЕ // ВЕЛИКЕ ЦАБЕ

про особу, що не має великої суспільної ваги

невелика птиця
невелика цяця
невелика пані
птах низького польоту

Ти, мовляв, хоч і з Європи прибуваєш, але **невелике цабе**, всього лиш капітан, а в нас майор.
(П. Загребельний)

про поважну особу, що має велику суспільну вагу

велика птиця
велика цяця
велика пані
птах високого польоту
велика риба
знатна птиця

Беріть Попова, беріть автоматників і вирішуйте, капітане Сміян, — корчачи з себе **велике цабе**, заявив Козурін.
(П. Загребельний)

375. НЕ ВИДАВИШ І СЛОВА // ПРОВОРНИЙ НА ЯЗИК

неговіркий, небалакучий говіркий, балакучий

язик без кісток

Недарма кажуть, що з
Данила Мармури слова
не видавиш.

(С. Чорнобривець)

Хай же друга невістка, що
була тільки на язик провор-
на, кида їх разом із своєю
коровою.

(Г. Григоренко)

376. НЕ ВИСТАЧАЄ КЛІПКИ // З ГОЛОВОЮ*

дурний

розумний

без сьомої клепки у тім'ї
з дуринкою
не всі вдома
наче мішком з-за рогу
вдарено
макітра не в порядку
прибитий на цвіту
у голові й на зяб не ора-
но

— Ми не якісь, — казав
мій дід, — заблуди-при-
шелепки. У тих, хто за-
бува свій рід, не вистачає
клепки.

(Д. Білоус)

377. НЕ В ЛАДАХ // У ЛАДУ

у поганих стосунках, не в злагоді у добрих стосунках, у злагоді

душа в душу

Іван не хотів бути не в ладах із сусідом, а тому мовчки відшкодував збитки за розбите скло.

(З газет)

По-всякому бувало: часом з квасом, а порою й з водою. Але прожили вони своє життя мирно, у ладу.

(І. Нечуй-Левицький)

378. НЕ В СВОЇЙ ТАРІЛЦІ // ЯК У ВЛАСНІЙ КИШЕНІ

почуватися непевнено, почуватися впевнено, зручно незручно

як у себе вдома

А через те він сидів і мовчки дивився на начальника, відзначаючи про себе: не дурний з вигляду, не старий, хоч і сивий трохи, — грубіян і напевно деспот, хоч і чемний, дуже зацікавлений чимсь поза газетою, хоч і заглиблений у неї — філософ, хоч і натяг таку нефілософську уніформу, — не в своїй тарілці, хоч і самовпевнений.

(І. Багрянний)

От філологія!.. Тут д. Щеголів відчувається як у власній кишені.

(С. Єфремов)

379. НЕ ВСІ ВДОМА // З ГОЛОВОЮ*

дурний

розумний

без сьомої клепки у тім'ї
з дуриною
не вистачає клепки
наче мішком з-за рогу
вдарено
макітра не в порядку
прибитий на цвіту
у голові й на зяб не орано

Так, про жінку мою не
скажеш, що шию має з
намистом, а голову зі
свистом, що в неї **не всі
вдома**, бо Хома поїхав
по курай у степ.
(Є. Гуцало)

380. НЕ В ТІМ'Я БІТИЙ //
ДУРНИЙ, ХОЧ ОБ ДОРОГУ ВДАРпро кмітливу, розумну
людинупро некмітливу, нерозумну
людину

бистрий на розум
голова варить
мати розум у голові
мати голову на плечах
мати лій у голові
розуму не позичати
наче всі розуми поїв
розуму як накладено

туман вісімнадцятий
мати порожню макітру
дурний аж світиться
на розум небагатий
голова напхана половою
без царя в голові
дурний піп хрестив
святий дурень

А там — козак **не в тім'я
битий**: щось та природу-
міє.
(Марія Пригара)

Дурний, хоч об дорогу вдар.
(Нар. творчість)

381. НЕ ГРІЄ І НЕ ЗНОБИТЬ //
БРАТИ БЛІЗЬКО ДО СЕРЦЯ*

бути байдужим до чогось, не переживати ні за що не бути байдужим до чогось,
переживати за щось

хоч вовк траву їж
хоч трава не росте

Здрастуй, як не жартуєш, — відповіла стара на привітання таким тоном, неначе дала зрозуміти: що ти є на білім світі чи немає тебе — бабі не гріє і не знобить.
(В. Більшак)

382. НЕ ДАВАТИ/ДАТИ СПУСКУ // ДАВАТИ/ДАТИ
ПОБЛАЖКУ

бути вимогливим, непо- бути невимогливим, по-
блажливим блажливим

давати потачку

Приїхав голова на поле,
бо за всім має устежити,
бо господар справжній,
тямковитий, нікому не
дасть спуску.
(Ю. Бедзик)

Що ж. Приємно... Хоча й
не зовсім. Бо те, що ви сол-
датам даєте поблажку — це
не зовсім.
(П. Тичина)

383. НЕДАЛЁКО ЛЕЖАТИ // ДАЛЁКО ЛЕЖАТИ

бути дуже подібним до
чого-, кого-небудь

бути зовсім неподібним до
чого-, кого-небудь

Серп від коси недалеко
лежав.
(Нар. творчість)

— Ото придумали машину
— ручну кукурудзосаджал-
ку! — продовжувала моло-
да сіяльниця. — Чи далеко
вона від сапи лежала?
(П. Автомонов)

384. НЕДАЛЁКО ХОДИТИ // НЕ БЛИЗЬКИЙ СВІТ

на невеликій відстані від
когось, чогось

на великій відстані від ко-
гось, чогось

на кид стріли
не за горами
під рукою
під боком
під носом
рукою дістати
як палицею кинути

за тридев'ять земель
на краю світу
у чорта на болоті
у дідька в зубах
де козам роги правлять
де Макар телят пасе
де і перець не росте
куди ворон кісток не заносить
у тридев'ятому царстві

Де ж той чоловік живе?
— хитаючись, пита Яків.
— Та вони тут: **недалеко**
ходити.
(Панас Мирний)

В'яжу і страх як боюся — **не**
близький світ додому іти.
Склала полукіпки вже по-
ночі.
(М. Стельмах)

385. НЕ ДО РЕЧІ, НЕ ДО ЛАДУ // ЯК В ОКО
ВЛІПІВ*

недоречно, невлучно

доречно, влучно

ні в тин ні в ворота
ні пришити ні прилата-
ти

як на лопаті вивезти
як Пилип з конопель

А на уроках він [Вітя]
завжди про щось своє
думає, а як спитають,
завжди скаже **не до речі,**
не до ладу, — як Пилип
з конопель вистрибне.

(Оксана Іваненко)

386. НЕ ЗА ГОРАМИ // НА КРАЮ СВІТУ

на невеликій відстані від
когось, чогось

на великій відстані від ко-
гось, чогось

на кид стріли
недалеко ходити
під рукою
під боком
під носом
рукою дістати
як палицею кинути

за тридев'ять земель
не близький світ
у чорта на болоті
у дідька в зубах
де козам роги правлять
де Макар телят пасе
де і перець не росте
куди ворон кісток не
заносить
у тридев'ятому царстві

Берлін! Ти близько вже...
Ти вже не за горами.
(В. Сосюра)

Найдемо її [Ярину] і на
краю світу! — насварився
арапником на далину Оме-
лян.

(М. Стельмах)

387. НЕ ЗВОДИТИ З ОЧЕЙ // СПУСКАТИ З ОКА

постійно стежити або на-
глядати за ким-небудь

переставати стежити або
наглядати за ким-небудь

Усі три його вірники не
зводили його з очей.

(Б. Лепкий)

Ключар удає, ніби спустив
її з очей, і звертається до
інших.

(Леся Українка)

388. НЕ З ЗАЯЧОГО ПУХУ //
НЕ З ХОРОБРОГО ДЕСЯТКА*

сміливий

боязливий

не з полохливого десят-
ка
сам чорт не брат

Ну от що. Ти мене не ля-
кай. Я не з заячого пуху.

(Г. Тютюнник)

389. НЕ ЗМИКАТИ ПОВІК // ДАВАТИ ХРОПАКА*

не спати

спати

не змикати очей

Цієї ночі він не змикав
повік і до самісінького
ранку писав.

(Н. Рибак)

390. НЕ З НАШОЇ ПАРАФІЇ // ОДНІЄЇ МАСТІ

які відрізняються між собою колом занять, світоглядом

які схожі між собою колом занять, світоглядом

не нашого поля ягода

одного поля ягода
з одного тіста книш
одним ликом шиті
одним миром мазані
на один копил
пташка їхнього польоту
два чоботи на одну ногу
два чоботи пара

Я чомусь відразу відчула, що це людина не з нашої парафії, як ото кажуть.

(Ірина Вільде)

Не звертай уваги на бабські примхи. Всі вони [баби] одної масті.
(З. Мороз)

391. НЕ З ХОРОБРОГО ДЕСЯТКА // НЕ З ПОЛОХЛІВОГО ДЕСЯТКА

боягузливий

сміливий

не з заячого пуху
сам чорт не брат

Хлопець здібний, старанний, але не з хороброго десятка.

(Розм.)

Видно, людина має свою думку і вдачею не з полохливого десятка.

(О. Гончар)

392. НЕ ІГРАШКИ // ЯК ГОРІХИ ЛУЩИТИ*

про складну, непосильну справу про нескладну, посильну справу

горішок не по зубах
не жарти

Не іграшки, не жарти —
В зубах собачих побувати.
(Л. Глібов)

393. НЕ ВВАЖАТИ ЗА ЛЮДИНУ // МАТИ ЗА ЩОСЬ*

не поважати, не цінувати, не зважати на когось поважати, цінувати, зважати на когось

мати за ніщо
дірка від бублика
не мати і за боже пошиття
хвіст собачий

Не тяжкість оцієї єгипетської роботи гнітить його, гнітить те, що за людину тебе не вважають.
(О. Гончар)

394. НЕ МАТИ ХИСТУ // МАТИ КЕБЕТУ

не розумітися на чомусь розумітися на чомусь

мати тяму

На кого не гляну, то всі дурні, хисту не мають ні до чого.
(І. Карпенко-Карий)

Козак Мамай, сам до малювання маючи кебету, встиг визначити руку якогось великого й своєрідного живописця.
(О. Ільченко)

395. НЕМОВ ЧАВУНОМ НАЛИТИЙ // ЯК ПІР'ІНА

дуже важкий

дуже легкий

як свинцем налитий

як пух

Рясний дощ промочив до ниточки. І без того важкий, **немов чавуном налитий**, сак здавався ще важчим.

(Розм.)

Цілими купами зостановлювалися коло них молоді мішаночки, і їх очі горіли, дивлячись на довгі разки доброго намиста, червоних кристалів, легких, **як пір'їна**, шляпок, що, мов метелики, крутилися на довгій, через усе вікно, вірвовочці.

(Панас Мирний)

396. НЕНАЧЕ СТОВП // ЯК НА ШІЛІ*

зовсім непорушний

дуже рухливий

немов з мармуру

виструганий

мов з каменю вибитий

як пень

як у землю вкопаний

як укопаний

Карпо встав з лави і став, **неначе стовп**.

(І. Нечуй-Левицький)

397. НЕ НАШОГО ПОЛЯ ЯГОДА //
ОДНОГО ПОЛЯ ЯГОДА

які відрізняються між собою колом занять, світоглядом

не з нашої парафії

А другий був молодий, високий козак, тільки щось азіатське; зараз і видно, що не нашого поля ягода, бо до Січі сходились бурлаки з усього світу.

(П. Куліш)

які схожі між собою колом занять, світоглядом

два чоботи на одну ногу
два чоботи пара
з одного тіста книш
на один копил
однієї масті
одним ликом шиті
одним миром мазані
пташка їхнього польоту

І той [Йосип], і цей [Яків] — одного поля ягода, одного роду, одного плоду.

(Панас Мирний)

398. НЕ ПО ЗУБАХ // ПО ЗУБАХ

кому-небудь щось не під силу, не вистачає хисту, уміння

На всі питання відповісти не вдалося. Вони виявилися надто складними. Як то кажуть, не по зубах

(А. Крижанівський)

кому-небудь щось під силу, вистачає хисту, уміння

Гарний горішок, тільки шкода — не наш, — кивнув Потьомкін на острів... — Думаю, що Антонові Андрійовичу з його козаками цей горішок буде цілком по зубах

(С. Добровольський)

399. НЕ ПО КИШЕНІ // ДЕШЕВШИЙ ВІД ДІРКИ З БУБЛИКА

дуже дорогий

дуже дешевий

дешевший від грибів
в базарний день красна
ціна — п'ятак
копійка ціна

Ти втрачасш посаду...
Такий секретар тепер
мені **не по кишені**.
(*І. Кочерга*)

Цього року не вродила
картопля. От минулого — її
було хоч відбавляй, і була
вона **дешевша від дірки з
бублика**.
(*Розм.*)

400. НЕПОРОЖНЯ КИШЕНЯ // ЗА ДУШЕЮ НІ ШЕЛЯГА НЕМА

дуже багатий

дуже бідний

розвів мільйони
ворочає мільйонами
повний гаманець
у кишені бражчить

вітер у кишнях свистить
бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
голий, як бубон
голий, як пень
голий, як турецький свя-
тий
з голими руками
ні за плечима ні перед очи-
ма
і в скрині пусто і в ки-
шені не
густо

І дає ж Бог таке щастя
людям! Хоч не пансько-
го роду, зате **непорожня
кишеня**.
(*Панас Мирний*)

Заходьте, заходьте, діду...
Видать з далекої дороги? —
Та повернувся, наче з Си-
біру: **за душею ні шеляга** —
все проїздив.
(*М. Стельмах*)

401. НЕСТІ/ГНАТИ АХІНЕЮ // ГОВОРІТИ ПО СУТІ

висловлюватися недо-
речно, нерозумно, незміс-
товно

висловлюватися доречно,
розумно, змістовно

А то сидить в брилі, ке-
реї, з товстою книжкою
в руках, і всім, бач, го-
нить ахінею і спорить о
своїх правах.

(І. Котляревський)

Доповідач не поспішав.
Говорив переконливо, гар-
но, розумно, одним сло-
вом, **говорив по суті**.

(З газет)

402. НЕСТІСЯ ВГОРУ // ЛИЗАТИ РУКИ

триматися гордовито

принижувати
гідність

власну

високо нести голову
відставляти губу
дерти кирпу
задирати голову
напустити пихи
піднімати носа

валитися в ногах
гнути спину
гнути коліна
гнути шию
скакати на задніх лапах
ламати шапку

Вона забула, що мій
батько був священик, а
лід звенигородський
протопоп. Чи ти ж мені
рівня! А ще й **несеться
вгору**. Задерла кирпу до
стелі, гордовито погля-
дає на мене.

(І. Нечуй-Левицький)

В селі його прозвали Гиц-
лем, бо шкуродером був і
перед панами любив у три
погибелі згинатися та **руки
їм лизати**.

(Л. Дем'ян)

403. НЕ СЇНУТИ НОСА //
ВИТИКАТИ НОСА*

не з'являтися де-небудь з'являтися де-небудь

і в хату не плюнути
наче ногу вломити
не показувати очей

Учнів розпустили раніше. Все одно дощ ллє, як з відра, ніякий чорт з інспекторату носа не суне.
(О. Ткачук)

404. НІ В ТИН НІ В ВОРОТА // ЯК В ОКО ВЛПІВ*
недоречно, невлучно доречно, влучно

не до речі, не до ладу
ні пришити ні прилатати
як на лопаті вивезти
як Пилип з конопель

Складно говориш, що ні
в тин ні в ворота — ні в'язать, ні чоботи шити.
(Є. Гуцало)

405. НІ ЖАРЕНЕ НІ ПАРЕНЕ //
З ЖИВЧИКОМ ТА З ПЕРЧИКОМ

про безхарактерну людину про людину з характером

До гарної чорнобрової дівчини залицявся, як на нього казали, — ні жарене ні парене.
(О. Ковінька)

Як ви там казали? Цей вовка за вухо вхопить? А таки вхопить. Одне слово, з живчиком та з перчиком хлопець, — посміхнувся Валерій Іванович.
(О. Гончар)

406. НІ ЗА ПЛЕЧІМА НІ ПЕРЕД ОЧИМА //
ВОРОЧАЄ МІЛЬЙОНАМИ*

дуже бідний

дуже багатий

бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
вітер у кишнях свистить
голий, як бубон
голий, як пень
голий, як турецький свя-
тий
за душею ні шеляга нема
з голими руками
і в скрині пусто і в ки-
шені не густо

У нього ж [Василя] — ні
за плечима ні перед оч-
ма... приймак — та й годі.
(Панас Мирний)

407. НІ КОЛА НІ ХВОСТА́ // ПОВНА ЧАША*

нема нічого

всього вдосталь

ні кола ні двора

Чого нам шкодувати?
Коло хати того капарни-
ка ні кола ні хвоста.
(Нар. творчість)

408. НІ КУЄ НІ МЄЛЕ //ЯК НА ЖАРІНАХ

поводитися дуже спокійно, не реагувати ні на що

поводитися дуже неспокійно, реагувати на щось

й за вухом не свербить
й у вус не дути

як на гарячому вугіллі
як на голках

Як пишуть у звітах, що вже придбали машини і вже встановлюють, і вже, і вже, вже, а самі ні кують ні мелють.

(П. Загребельний)

Він і сідає похапцем, не дуже-то пережовуючи, і за столом сидить, мов на жаринах, — крутиться, вертиться.

(І. Рябокляч)

409. НІ ОБІЙТИ НІ ОБ'ІХАТИ // ШКІРА (ШКУРА) ТА КОСТІ

про дуже товсту людину

про дуже худу людину

в свою шкуру не
потовпиться
і конем не об'їдеш
трохи не лусне
як барило
як бодня

одні кістки стирчать
живіт присох до спини
аж ребра світяться
аж ребра знати
ходячий мрець
висохлий на тараню
мов жердина

Розпаслася на «казених» харчах — у двері не влазиш. Ні обійти ні об'їхати.

(Л. Мисник)

От назбиралися прохані гості, Бліді намучені — шкура та кості.

(П. Грабовський)

410. НІ ПА́РИ З УСТ НЕ ПУСТІ́ТИ //
ПОДА́ТИ ГО́ЛОС*

змовчати, не видати ні-
яких звуків

сказати щось, видати певні
звуки

анітелень
мовчати, як риба під
крижиною
мов у рот води набрати
ні слова з вуст

«Кієвлянинь» і тепер
ухопився був спершу за
свою звичайну тактику
замовчування й **ні пари з
уст не пустив** про перші
голоси в Думі про
українську справу.
(С. Єфремов)

411. НІ ПРИШІ́ТИ НІ ПРИЛА́ТАТИ //
ЯК В О́КО ВЛІ́ПІВ*

недоречно, невлучно

доречно, влучно

не до речі, не до ладу
ні в тин ні в ворота
як на лопаті вивезти
як Пилип з конопель

Все думає [товариш]... А
часом як що скаже, то **ні
пришити ні прилатати**.
(І. Франко)

412. НІ ПРОЇХАТИ НІ ПРОЙТИ //
ІЗ ЗАЯЧИЙ ХВІСТ

дуже багато

аж кишить
до біса
на воловій шкурі не
списати
хоч греблю гати
хоч лопатою горни
кури не клюють
і свині не їдять
як за гріш маку
як піску морського
як бджіл у вулику

Пишуть з усіх сіл до нас:
— Рятуйте! Баби шепту-
хи заїдають! Розвелось їх
по селах, що ні проїхать
ні пройти.
(Остан Вишня)

дуже мало

не дуже густо
на заячий скік
крапля в морі
котові на сльози нема
кіт наплакав
з горобину душу
на волосину
на макове зерно
як у кота сліз
з наперсток

Добра-то того — із заячий
хвіст, а галасу наробила...
Усе село зібралось.
(Остан Вишня)

413. НІ ТЕ НІ СЕ // НА СЛАВУ

який нічим не виділяється

Не знаєш Юрка? Він же
в нас ні те ні се! Не вміє
показати себе.
(І. Рябокляч)

який чимось виділяється

Голос мав на славу, і читав,
як горохом сипав, — кожне
слово наче виточене.
(А. Свидницький)

414. НОВИЙ СВІТ // СТАРИЙ СВІТ

про Америку, яка була Європа
відкрита пізніше від Європи, Азії, Африки

Тисячі українців назавжди полишили свою батьківщину, шукаючи своє місце під сонцем у Новому світі.
(З газет)

Якби він [американець] не зробив був однієї дурниці, через яку не може тепер стати знову льотчиком, він ніколи б не вернувся в цей клятий Старий світ, у цю гнилу Європу — бодай вона вам була запалась!
(М. Лукаш. Переклад з А. Стіля)

415. НОГА ЗА НОГОЮ //
ОДНА НОГА ТУТ, ДРУГА ТАМ

дуже повільно, не поспішаючи дуже швидко, поспішаючи

крок за кроком
ледве ноги пересуває
наче три дні не їв
як слимак
як черепаха

аж у вухах вітер свистить
з усіх ніг
конем не доженеш
як стріла
як пробка
як на пожежу
як обпечений
мов камінь з праці
летить ковбасою
на всіх парах
семимильними кроками
одним махом

Хлопці поверталися назад шляхом поволеньки, нога за ногою.
(В. Козаченко)

Кукса незадоволено чмихнув, кинув дідові в спину: — Одна нога тут, а друга там! Ясно?..
(В. Кучер)

416. НОГИ НЕ СЛУХАЮТЬ // НОГИ НОСЯТЬ

втрачати здатність норм-
ально рухатися

не втрачати здатності нор-
мально рухатися

Йшли під дощем, по роз-
з'їждженій, грузькій до-
розі, а все ж було краще,
ніж у тих клятих ваго-
нах. Хоч і **не слухають**
ноги, але вільно можна
дихати.

(А. Хижняк)

На селі почався переполох.
Знаючи це, Онохрій Литка
поклявся не кинути Багви,
доки його **носитимуть ноги**.
(Г. Епик)

417. НУДИТИ СВІТОМ // ПИТИ РАДІСТЬ

перебувати в пригнічено-
му настрої

перебувати в піднесеному
настрої

Отоді-то й закохалася
вона [пані] в одного
благородного кавалера
середніх літ, та так пал-
ко, що як удень було йо-
го не побачить, то вночі
аж **світом нудить**.

(М. Лукаш. Переклад
із Дж. Боккаччо)

Їй хотілося не просто жи-
ти, хотілося **пити** невимов-
ну **радість** життя.
(Є. Гуцало)

О

418. ОББИВАТИ ПОРОГИ // ЛИШАТИ В СПОКОЇ

турбувати когось

не турбувати когось

Що це таке повелося: кожен тобі лізе в квартиру. На роботі не відіб'єшся від них, та ще й тут пороги оббивають.
(Іван Ле)

Я лишаю його абсолютно в спокої, аж до покінчення екзаменів.
(Леся Українка)

419. ОБЕРТАТИСЯ/ОБЕРНУТИСЯ ОБЛИЧЧЯМ // ОБЕРТАТИСЯ/ОБЕРНУТИСЯ СПІНОЮ

**сприяти (посприяти) ко-
му-небудь у чомусь**

**переставати (перестати)
сприяти кому-небудь у чо-
мусь**

Сам Пелусовський говорив, що до села треба обернутися обличчям.
(М. Стельмах)

Військове щастя обернулося спиною до німців: через Люботин проходять на захід обози, лазарети, ремонтні майстерні, комендатури покинутих міст.
(Ю. Бедзик)

420. ОБЛИВАТИСЯ ПІТОМ //
НЕ ВЗЯТИСЯ НІ ЗА ХОЛІДНУ ВОДУ

працювати

гріти лоба
гріти чуба
гнути горба
гнути спину
мозолити руки
набивати мозолі
ламати хребта
натирати мозолі

ледарювати

годувати баглаї
бити байди
бити гандри
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити гав
давати горобцям дулі
справляти посиденьки
справляти сім неділь
на тиждень
вигріватися на печі

Наймити та невільники
обливались потом, аж
стогнали від важкої ро-
боти.

(І. Нечуй-Левицький)

Маша не помагала ївзі ні в
чому й не бралась ані за хо-
лодну воду.

(І. Нечуй-Левицький)

421. ОД ВІТРУ ВАЛИТЬСЯ // КРОВ З МОЛОКОМ*

**про людину, яка має хво-
робливий вигляд**

виходці з того світу
лантух з маслаками
мов з хреста знятий
одна тінь залишилася
тільки душа в тілі

Що ти батька рідного
поховав, чи тобі коняка
здохла, що мов непри-
каяний тиняєшся, од
вітру валишся?

(М. Коцюбинський)

**про людину, яка має здоро-
вий вигляд**

422. ОДИН В ЛІС, ОДИН ПО ДРОВА //
ГРАТИ В ОДНУ ДУДУ*

діяти по-різному, незгуртовано діяти однаково, згуртовано

хто куди
хто в луг, а хто у плуг

Говорили б уже в одне.
А то один в ліс, а один по
дрова.
(Д. Ткач)

423. ОДНА ТІНЬ ЗАЛИШИЛАСЯ // КРОВ З
МОЛОКОМ*

про людину, яка має хворобливий вигляд про людину, яка має здоровий вигляд

виходці з того світу
лантух з маслаками
мов з хреста знятий
од вітру валиться
тільки душа в тілі

Антон ледве пізнав си-
на, від якого залишила-
ся одна тільки тінь.
(С. Чорнобривець)

424. ОДНИМ ЛИКОМ ШИТИ // НЕ З НАШОЇ
ПАРАФІЇ*

які схожі між собою ко- які відрізняються між собою
лом занять, світоглядом колом занять, світоглядом

два чоботи на одну ногу
два чоботи пара
з одного тіста книш
на один копил
однієї масті
одного поля ягода
одним миром мазані
пташка їхнього польоту

Ви всі хлопці-парубки
одним ликом шиті.
(М. Старицький)

425. ОДНИМ МАХОМ // КРОК ЗА КРОКОМ*

дуже швидко, поспішаючи дуже повільно, не поспі-
шаючи

конем не доженеш
летіти ковбасою
з усіх ніг
на всіх парах
семимильними кроками
одна нога тут, друга там
мов камінь з праці
як стріла
як пробка
як на пожар
як облечений

До району кіньми, а там
пішки, пароплавом, ру-
ками й ногами, віриш!
Одним махом обернувся.
(П. Куліш)

426. ОДНИМ МІРОМ МА́ЗАНИ //
НЕ З НА́ШОЇ ПАРА́ФІЇ*

які схожі між собою ко- які відрізняються між собою
лом занятъ, світоглядом колом занятъ, світоглядом

два чоботи на одну ногу
два чоботи пара
з одного тіста книш
на один копил
однієї масті
одного поля ягода
одним ликом шиті
пташка їхнього польоту

Були великі приятельки
і, як кажуть, помазані од-
ним миром; вони читали
ті самі наукові книжки.
(І. Нечуй-Левицький)

П

427. ПАЛЕЦЬ ОБ ПАЛЕЦЬ НЕ ВДАРИТИ // ВИДИРАТИ/ВІДРАТИ ЗУБАМИ

не докладати ніяких зу- докладати всіх зусиль для
силь для досягнення мети досягнення мети

і пальцем не ворухнути аж із шкури пнутися
махнути рукою витратити порох

Та які там жарти, грома- Заздрість до Юрія, злість
дянине священику, — на Мірошниченка і Іваши-
враз найжачився Яро- на роздирали його. Він те-
шенко. — Люди он пух- пер **зубами** буде **видирати**
нуть та мруть з голоду, а **видирати** своє щастя.
ви і ваш Бог і **палець об** (М. Стельмах)
палець не вдарили для
порятунку нещасних.
(В. Речмедін)

428. ПАСКІ НЕ ПОСВЯТЯТЬСЯ // ПРИШІЙ КОБИЛІ ХВІСТ*

про когось нав'язливого, про когось, хто є непричет-
хто вважає себе причет- ним до чогось, зайвим
ним до чогось, незайвим

вода не освятиться

— І сюди вскочила [Пара-
сковія]! — А як же! Без неї
й паски не посвятяться.
(П. Куліш)

429. ПАСТИ ЗАДНІХ // ВЕСТІ ПЕРЕД

відставати у чомусь

бути провідним у чомусь

шлутатися у хвості

грати першу скрипку
тримати першість

Колосівці на своїх найкращих конях їхали кілька кілометрів попереду, але незабаром зірчани випередили їх: вони і в цьому не хотіли **пастися задніх**.

(В. Минко)

Мовчки вислухав він рішення у волості, що вже тепер не він, а жінка має **перед вести** в господарстві.
(*Леся Українка*)

430. ПЕРЕБИВАТИСЯ НА ЧОРНОМУ ХЛІБІ // ЖІТИ, ЯК БОБЕР У САЛІ*

жити в нестатках, злиднях

жити в достатках, заможнo

перебиватися з хліба на воду
перебиватися з копійки на копійку
битися, наче птах у клітці
битися, як риба об лід
битися з нуждою
годувати злидні
годувати нужу
грубити в кулак
сухий хліб їсти
жити на воді та біді

Він неохоче брав з собою дружину, бо знав, що вона розкидає всю свою і його платню на всілякі непотрібні речі та ще й боргів наробить, а потім півроку црба буде **перебиватись на чорному хлібі** і сплачувати крмарям за їхні залежалі, браковані товари.

(О. Качук)

431. ПЕРЕВОДИТИ ХЛІБ // НЕДАРОМ ХЛІБ ЇСТИ

не приносити ніякої ко-
ристі

приносити користь

А забирайся лишень,
Чіпко, на завтра в най-
ми, — каже... Мотря. —
Годі вдома сидіти та хліб
переводити — пора й са-
мому заробляти.
(Панас Мирний)

Він аж плечі розправив від
гордощів за сина.., його
син знає, для чого живе,
він **недаром хліб їсть** народ-
ний.
(О. Гончар)

432. ПІД БОКОМ // ДЕ КОЗАМ РОГИ
ПРАВЛЯТЬ

на невеликій відстані від
когось, чогось

на великій відстані від ко-
гось, чогось

на кид стріли
недалеко ходити
під рукою
не за горами
під носом
рукою дістати
як палицею кинути

за тридев'ять земель
не близький світ
у чорта на болоті
у дідька в зубах
на краю світу
де Макар телят пасе
де і перець не росте
куди ворон кісток не заносить
у тридев'ятому царстві

Ось Буковина під боком,
а відти приїздять до
міста на ярмарок попи
такі бородаті, аж ну.
(Л. Мартович)

Я знаю, що якби мій позов
добувся до рук станового,
то він би мене запровадив
туди, де козам роги прав-
лять.
(Панас Мирний)

433. ПІДДАВАТИ ЖАРУ У ВОГОНЬ //
ЗАГЛАЖУВАТИ ГОСТРІ КУТІ*

ускладнювати ситуацію спрощувати ситуацію

докинути хмизу у жар
до печеного вогню
прикладати
підливати масла у вогонь

Володимире, я прошу
тебе! — морщилася шо-
кована тітка Ніна і цим
тільки **піддавала жару у
вогонь.**

(А. Дімаров)

434. ПІДНЕСТІСЯ/ПІДНОСИТИСЯ ДУХОМ //
ЗАНЕПАСТИ/ЗАНЕПАДАТИ ДУХОМ

зберігати почуття опти- втратити почуття оптимізму
мізму

вбити лихом об землю	опустити крила
держати хвіст бубликом	опустити вуха
примати хвіст трубою	опустити руки

Коли з'ясувалося, що
тому не загрожує небез-
пека, заспокоївся і під-
нісся духом.

Горе тим, хто втратить
мужність, **занепаде духом.**
(І. Цюпа)

(С. Добровольський)

435. ПІДНІМАТИ НОСА // ЛАМАТИ ШАПКУ

триматися гордовито

принижувати власну гідність

високо нести голову
дерти кирпу
задирати голову
відставляти губу
напустити пиhi
нестися вгору

валятися в ногах
гнути коліна
гнути спину
гнути шию
скакати на задніх лапах
лизати руки

Від таких розмов з ма-
тір'ю Кирилко... ще
дужче **носа піднімав**.
(Панас Мирний)

Перед ним **ламав шапку**
так, що аж у крижах бо-
лить. Може, змилується
Шемека, борг відстрочить.
(Н. Рибак)

436. ПІДНОСИТИ/ПІДНЕСТІ ДО НЕБЕС //
НАЛАМАТИ ХВОСТА

вихваляти кого-небудь

критикувати кого-небудь

кадити фіміам
співати алілуя
співати дифірамби
співати хвалу

вичитувати мораль
давати нагінку
давати прочухана
змішати з болотом
знімати стружку
милити шию
читати проповідь
протирати з пісочком

Самі звеличували, **під-
носили до небес**, самі ж і
в тінь відіпхнули при
першій нагоді.
(О. Гончар)

Тимко... підганяв його не-
злостиво: — Давай, давай, а
то прийде дядько Прокіп,
він нам за таку оранку **на-
ламає хвоста**.
(Г. Тютюнник)

437. ПІД НОСОМ // КУДИ ВОРОН І КІСТОК
НЕ ЗАНОСИТЬ

на невеликій відстані від
когось, чогось

на великій відстані від ко-
гось, чогось

на кид стріли
недалеко ходити
під рукою
не за горами
під боком
рукою дістати
як палицею кинути

за тридев'ять земель
не близький світ
у чорта на болоті
у дідька в зубах
на краю світу
де Макар телят пасе
де і перець не росте
де козам роги правлять
у тридев'ятому царстві

Дорошук не міг собі прос-
ити, що не він викрив то-
ту халтуру, не помітив то-
го, що робилося у нього
під самісіньким носом.
(М. Тарновський)

Навіть самі глухі закутки,
куди й ворон кісток не зано-
сить, не відставали від
культурного руху.
(С. Єфремов)

438. ПІДНЯТИ/ПІДНІМАТИ ХВОСТА // ПІДІБГАТИ
ХВОСТА

поводитися гонористо,
самовпевнено

поводитися непевнено,
втрачати гонор

приматися гоголем

піджимати хвоста

Був я на вашому складі.
Гі вже занадто хвіст під-
няв. На роботі не сидиш,
я тебе завідуючий облік
продукції веде.
(А. Хижняк)

В сірому тумані тепер усі
бачили, як гайдамаки, піді-
бгавши хвости, давали тягу
до своєї казарми.
(Петро Панч)

439. ПІД РУКОЮ // У ДІДЬКА В ЗУБАХ

близько, на невеликій від-
стані від когось, чогось

на кид стріли
недалеко ходити
під носом
не за горами
під боком
рукою дістати
як палицею кинути

Все це стояло тут же під
рукою в невеликій шафі.
(Ю. Смолич)

далеко, на великій відстані
від когось, чогось

за тридев'ять земель
не близький світ
у чорта на болоті
куди ворон і кісток
не заносить
на краю світу
де Макар телят пасе
де і перець не росте
де козам роги правлять
у тридев'ятому царстві

Бодай вже ти задубів, як
маєш сидіти десь у дідька в
зубах!
(М. Коцюбинський)

440. ПІДСТАВЛЯТИ/ПІДСТАВИТИ ШИЮ В/ПІД
ЯРМО // ВИСУВАТИ ШИЮ З ЯРМА

потрапляти у залежність
від когось

лізти в ярмо
лізти у зашморг

А генерал... не дожидає,
поки піщанська громада
самохіть підставить під
ярмо шию.
(Панас Мирний)

визволятися від чиєїсь за-
лежності

скидати ярмо
рвати кайдани

Коли Остап... здіймав річ
про те, що пора вже **вису-**
нути шию з панського **ярма**,
люди співчували йому, але
далі співчуття діло не
йшло.
(М. Коцюбинський)

441. ПЛИВТІ, КУДІ ВОДА НЕСЕ //
ПЛИВТІ ПРОТИ ТЕЧІЇ*

підкорятися обставинам,
діяти пасивно

не підкорятися обставинам,
діяти активно

пливти за течією

Ні порадою, ні силою не
переможеш нашого то-
вариства. Лучче пливти,
куди вода несе.

(П. Куліш)

442. ПЛИВТІ ПРОТИ ТЕЧІЇ // ПЛИВТІ ЗА ТЕЧІЄЮ

не підкорятися обстави-
нам, діяти активно

підкорятися обставинам, ді-
яти пасивно

пливти, куди вода несе

Я два роки після інститу-
ту... працював чесно. Ну,
якось заступився за одно-
го... пішов проти течії. Й
одразу чотири анонімки.
(Ю. Мушкетик)

Я закохана в свою думку, і
якщо і ця думка не спевни-
ться, тоді опущу руки і поп-
ливу по течії.

(М. Кропивницький)

443. ПЛУТАТИСЯ У ХВОСТІ // ТРИМАТИ ПЕРШІСТЬ

відставати у чомусь

бути провідним у чомусь

пасти задніх

вести перед
грати першу скрипку

Тільки бідолашний Сав-
ка плутається у нас у
хвості, ніяк не може да-
ти більше двохсот про-
центів і через те почав
відставати і в дотепах.

(І. Микитенко)

Порадимо разом успіхові
братів Кличків. Саме їм,
вихідцям із України, вда-
ється тримати першість се-
ред боксерів.

(З газет)

444. ПОБУВАТИ В БУВАЛЬЦЯХ //
МОЛОКО НА ГУБАХ НЕ ОБСОХЛО

багато вже чого знати,
звідати в житті

ще мало що знати, звідати в
житті

зуби з'їсти
собаку з'їсти
пройти крізь вогонь і воду
пройти крізь сито й ре-
шето
пройти і Крим, і Рим, і
мідні труби
бачити види

губи в молоці
мало каші з'їсти
мало пасок з'їсти
мало квасу випив
молоде та зелене
не бачити смаленого вовка
не бачити смаленої сови
не бачити світу

Випадок з аматором
аеродромів, що його
Андрій так добре «пого-
лив», показав, що ця лю-
дина **бувала в бувальцях**.
(І. Багрянний)

Почала з того, що Залуж-
ний, мовляв, молодий,
безвусий, а вже бюрократ,
що в нього ще **молоко на
губах не обсохло**, а він ви-
гадує якусь свою «педа-
гогіку» та «методику».
(П. Загребельний)

445. ПОВНА ЧАША // НІ КОЛА НІ ДВОРА

всього вдосталь

нема нічого

Гріх Бога гнівити, живе-
мо — не тужимо. І люди
нас знають — не цурають-
ся... Слава Богу! Хазяйств-
вечко — **повна чаша!**
(Панас Мирний)

Я ж міг посезонно [батра-
кувати], бо я ... безродний.
Ні кола ні двора. Та, може,
й краще... ніхто не жалку-
ватиме.
(О. Гончар)

446. ПОВНИЙ ГАМАНЕЦЬ //
ВІТЕР У КИШЕНЯХ СВИСТІТЬ

дуже багатий

розвів мільйони
ворочає мільйонами
непорожня кишеня
у кишені бряжчить

Був на селі козак Кирило
Яловець. Щасливий, дя-
куючи долі. Хазяйство
добре мав і повний гама-
нець — всього було доволі.
(Л. Глібов)

дуже бідний

бідний, як мак начетверо
бідний, як церковна миша
голий, як бубон
голий, як турецький святий
з голими руками
за душею ні шеляга нема
і в скрині пусто і в кишені
не густо
ні за плечима ні перед очима

Ви думаєте, що я банк чи
його філія. Хтось, може, й
лічить у моїм гаманці гро-
ші, а насправді там вітер
свистить.
(М. Стельмах)

447. ПОДАТИ ГОЛОС // НІ СЛОВА З ВУСТ

сказати щось, видати
певні звуки

Він лежав якийсь час-
тихо, потім знову подав
голос: — Хіба мені всяка
гармонія потрібна?
(І. Микитенко)

змовчати, не видати ніяких
звуків

мов у рот води набрати
мовчати, як риба під кри-
жиною
ні пари з уст не пустити

Андрій стояв, як ніч — ні
слова з вуст, ні відгомону.
(Ю. Бедзик)

448. ПО ДУДЦІ СТРИБАТИ //
ЖИТИ СВОЇМ РОЗУМОМ*

діяти під чужим впливом діяти на власний розсуд

жити чужим розумом
танцювати під дудку

Коли самі не вміють з
людьми жити, коли самі
трусяться над усім... так
хотять, щоб і всі по їх дуд-
ці стрибали! — жалілася
вона [Параска] людям.
(Панас Мирний)

449. ПОПАЅТИСЯ, ЯК МУХА В ОКРІП //
ВИКРУТИТИСЯ З ХАЛЄПИ*

набратися неприємностей позбутися неприємностей

влипнути в історію
влипнув, як муха в мед
вскочити в нікуди
вскочити вище халяв
вскочити в халепу
попасти на слизьке
убратися по самісінькі
халяви
ускочити по самі вуха

А я попався у ту сварку,
як муха в окріп.
(І. Нечуй-Левицький)

**450. ПОПАСТИ/ПОПАДАТИ В КАПКАН //
ВІСКОЧИТИ/ВІСКАКУВАТИ НА СУХЕ***

потрапити у безвихідну ситуацію знайти вихід із будь-якої ситуації

попасти в лабета
попасти у павутину
попасти в тенета
попасти чорту в зуби

Ой, хлопче, хлопче, —
докірливо каже Роман,
— не грайся з вогнем. І
незчуєшся, як десь у
капкан попадеш.

(О. Гончар)

**451. ПОПАСТИ/ПОПАДАТИ В ТЕНЕТА //
ВІСКОЧИТИ/ВІСКАКУВАТИ НА СУХЕ***

потрапити у безвихідну ситуацію знайти вихід із будь-якої ситуації

попасти в лабета
попасти у павутину
попасти в капкан
попасти чорту в зуби

Все ж ти хоч бігай — не
бігай неволі, А не вте-
чеш неминучої долі! Й я
не втекла її: пісні співа-
ла, а у **тенета**, як сарна,
попала.

(Я. Щоголів)

452. ПОПА́СТИ/ПОПАДА́ТИ НА О́ЧІ //
ЗІЙТИ́/СХО́ДИТИ З ОЧЕ́Й

з'явитися у полі зору

зникнути з поля зору

А дитина після пригоди з Січкарем не дуже охоче **попадала** батькові на **очі**, бо він таки нагримав на неї.

(*М. Стельмах*)

Ох забути трудно... Скажу тобі по правді не забуду і все віддам, аби **зійшла з очей**.

(*Леся Українка*)

453. ПОПА́СТИ/ПОПАДА́ТИ НА СЛИЗЬКЕ́ //
ВІ́КРУТИ́ТИСЯ/ВІКРУ́ЧУВА́ТИСЯ З ХАЛÉПИ*

набратися **неприємностей**

позбутися **неприємностей**

влипнути в історію
влипнув, як муха в мед
вскочити в нікуди
вскочити вище халяв
вскочити в халепу
попався, як муха в окріп
убратися по самісінькі
халяви
ускочити по самі вуха

Мені здалося, що ти, Андраш Потаповичу, **попався на слизьке**, а признатися не хотів, — засміявся Броварник.

(*М. Стельмах*)

454. ПОПАСТИ/ПОПАДАТИ ПАЛЬЦЕМ У НЕБО //
ПОПАСТИ/ПОПАДАТИ У МАСТЬ

зробити щось невлад, помилитися

зробити щось до ладу, не помилитися

дати маху

влучити в саму точку
влучити в саме око
потрапити у ціль

Добродій Немо з іронією своєю **попадає** **прямісенько пальцем у небо**, – правда дуже легко йому це дістається.
(С. Єфремов)

Химочка **попав** якраз у **масть** і поспішив, щоб хтось інший не перейняв цієї уваги до себе.
(Г. Енік)

455. ПОПУСКАТИ ВІЖКИ // ДЕРЖАТИ
У ТІСНІЙ ЖМЕНИ

не утримувати кого-небудь у залежності, не позбавляти волі, свободи дій

утримувати кого-небудь у залежності, позбавляти волі, свободи дій

тримати в лабетах
тримати в кліщах
тримати в кулаці
тримати в пазурах

Мати все переказала синові й радила, щоб він таки держав Олесю в руках і **не попускав віжок**.
(І. Нечуй-Левицький)

Московський уряд **держав** панів у **тісній жмені** грозою народного повстання.
(С. Єфремов)

456. ПОРОХНО СІПЛЕТЬСЯ // У ЦВІТІ

старий, німечний

молодий, повний сил

Він уже підтоптаний,
вже **порохно** з нього **сип-**
леться, — не звертав ува-
ги на його запитання руд-
дий.

(Є. Гуцало)

Шляхом потернованим смі-
ливо йшов він, бо краще
загинути, **В цвіті** померти
за правду скатованим, Аніж
на тебе хоч плямочку ки-
нути.

(П. Грабовський)

457. ПОРОХУ НЕ ВИГАДАЄ/НЕ ВИДУМАЄ //
З ВАРЕНОЇ КРАШАНКИ КУРЧА ВИСИДИТЬпро людину, позбавлену
винахідливостіпро людину, не позбавлену
винахідливості

Він якось виріс неначе і
вилюднів за сей рік, хоч
все-таки, певне, нового
пороху не видумає.

(Леся Українка)

Це він на людях посміха-
ється — хитрий. **З вареної**
крашанки курча висидить.

(М. Зарудний)

458. ПОСВІТЛІШАЛО/СВІТЛІЩАЄ В ГОЛОВІ //
ПОТУМАНІЛО/ТУМАНІЄ В ГОЛОВІнабути (набувати) здат-
ності виразно сприймативтратити (втрачати) здат-
ність виразно сприймати

розвиднілося в голові

туман у голові

Внизу під скелею був
один Хома, а піднявся
на скелею, то це вже
зовсім інший Хома! І ба-
чить далі і чує далі. **І в**
голові наче посвітлішало.

(О. Гончар)

В ньому прокинувся голод,
непогамовний, незбори-
мий голод, від якого темніє
в очах, **туманіє в голові**.

(П. Загребельний)

459. ПОСИДЕНЬКИ СПРАВЛЯТИ // ЛАМАТИ ХРЕБТА*

ледарювати

працювати

годувати баглаї
 бити байди
 бити гандри
 ганяти собак
 м'яти ханьки
 клеїти дурня
 ловити гав
 давати горобцям дулі
 гонити вітер по світу
 справляти сім неділь на
 тиждень
 не взятися ні за холодну
 воду

Чи ми ж такі багаті, щоб
 мені згорнути руки та
посиденьки справляти?
(І. Нечуй-Левицький)

460. ПОСТАВІТИ/СТАВІТИ НА МІСЦЕ //
НАБІТИ/НАБИВАТИ ПІХУ*позбавити можливості бути
зарозумілимдати можливість ще більше
зарозумітися

збити пиху
 втерти носа

Він розумів, що в кожную
 хвилину може **поставити**
 цього зарозумілого юна-
 ка **на місце.**
(Ю. Збанацький)

461. ПОТРАЇТИ/ПОТРАПЛЯТИ В ЛАБЕТА //
ВІСКОЧИТИ/ВИСКАКУВАТИ НА СУХЕ*

потрапити у безвихідну ситуацію знайти вихід із будь-якої ситуації

попасти в капкан
попасти у павутину
попасти в тенета
попасти чорту в зуби

Вимагали б [фашисти]
виявити партизанську
таємницю. А партизан не
має на це права. **Потра-**
пив у лабета — мусив
умерти мовчки.
(Ю. Збанацький)

462. ПОТРАЇТИ/ПОТРАПЛЯТИ У ЦІЛЬ //
ДАТИ/ДАВАТИ МАХУ*

зробити щось до ладу, не помилитися зробити щось невлад, помилитися

влучити у саме око
влучити у саму точку
попасти у масть

Визнаю, що може не тут
мені з вами треба говори-
ти. Натяк її [Ольги] одра-
зу **потрапив у ціль**, поро-
дивши в ньому страх.
(А. Шиян)

463. ПОХІЛЕ ДЕРЕВО //
ЯК НА ПНЮ СТАТИ*

проявити покiрнiсть

проявити непокiрнiсть

і води не замутить
свiчки можна сукати
тихiший вiд води, ниж-
чий вiд трави
хоч у вухо бгай
хоч свiчки лiпи
хоч мотузки крути
як шовковий

Потер сказав: «Насуплене
та якесь вовкувате і ніби
звiркувате княжа привiз
до нас оцей князь, але ж
безлiчнi маєтностi князiв
Вишневецьких... Це кня-
жа — не дуже **похиле дере-
во**, але ж сила грошей».
(І. Нечуй-Левицький)

464. ПРИБИТИЙ НА ЦВІТУ //
З ГОЛОВОЮ*

дурний

розумний

без сьомої клепки у тiм'ї
з дуриркою
макiтра не в порядку
не всi вдома
неповна розуму
наче мiшком з-за рогу
вдарено
не вистачає клепки
у голові й на зяб не орано

Се був чоловiк **прибитий**
ще на цвiту, плохий, по-
хиленький.
(Марко Вовчок)

465. ПРИСТАТИ/ПРИСТАВАТИ ДО БЕРЕГА //
 ВІДБИТИСЯ/ВІДБИВАТИСЯ ВІД БЕРЕГА

знайти своє місце в житті, своє покликання

втратити своє місце в житті, своє покликання

Час тобі, дитино, вже **пристати до якогось берега**, — говорила [мати] доньці спокійно, розважливо, — бо закрутить тебе хвиля, закаламутиє голову і пропадеш.
(М. Тарновський)

Він ніяк не міг зреалізувати себе, знайти роботу до душі: як **від одного берега відбився**, так до іншого і не пристав
(О. Лузян)

466. ПРИШІЙ КОБИЛІ ХВІСТ //
 ВОДА НЕ ОСВЯТИТЬСЯ

про когось, хто є непричетним до чогось, зайвим

про когось нав'язливого, хто вважає себе причетним до чогось, не зайвим

паски не посвятаються

Ви ж такі розумні і вчені, мовляв, люди, то й розміркували б: що цілісінький день ви собі удвох балакаєте, а за вами слідком човгає щось таке, ніби теж скидається на людину, а ви його вважаєте ні за **приший хвіст кобилі** чи за німого.
(М. Кропивницький)

Прийшли такі листи з України, що хтось уже мусить бути з початку липня вдома, бо там без нього **вода не освятиться**.
(Леся Українка)

467. ПРОЙТИ І КРИМ, І РИМ, І МІДНІ ТРУБИ //
МАЛО КАШІ З'ЇСТИ

багато вже чого знати, ще мало що знати, звідати в
звідати в житті житті

зуби з'їсти	губи в молоці
собаку з'їсти	мало квасу випив
побувати в бувальцях	мало пасок з'їсти
пройти крізь вогонь і	молоде та зелене
воду	молоко на губах не обсохло
пройти крізь сито й ре-	не бачити смаленого вовка
шето	не бачити смаленої сови
бачити види	не бачити світу

Берем сюди найтрудні- —А я в бригаду вашу! — Ще
ших, тих, що вже про- мало з'їла каші, і ще рости,
йшли Крим і Рим. рости, Оленко, бо зовсім
(О. Гончар) ти маленька.
 (М. Стельмах)

468. ПРОЙТИ (КРИЗЬ) ВОГОНЬ І ВОДУ //
МАЛО ПАСОК З'ЇСТИ

багато вже чого знати, ще мало що знати, звідати в
звідати в житті житті

зуби з'їсти	губи в молоці
собаку з'їсти	мало квасу випив
побувати в бувальцях	мало каші з'їсти
пройти і Крим, і Рим, і	молоде та зелене
мідні труби	молоко на губах не обсохло
пройти крізь сито й ре-	не бачити смаленого вовка
шето	не бачити смаленої сови
бачити види	не бачити світу

Страх не люблю отих Ще мало, хлопче, ти пасок
«глибокорузumnих», над- з'їв! І, видать, мало гамсе-
то спригнних, що про- лили тебе.
йшли вогонь і воду. (М. Стельмах)
(З. Мороз)

469. ПРОЙТИ (КРИЗЬ) СИТО І РЕШЕТО //
МОЛОДІ ТА ЗЕЛЕНЕ

багато вже чого знати,
звідати в житті

ще мало що знати, звідати в
житті

зуби з'їсти
собаку з'їсти
побувати в бувальцях
пройти і Крим, і Рим, і
мідні труби
пройти крізь вогонь і воду
бачити види

губи в молоці
мало квасу випив
мало каші з'їсти
мало пасок з'їсти
молоко на губах не обсохло
не бачити смаленого вовка
не бачити смаленої сови
не бачити світу

На тракторі їхали, на-
чіплявшись цілою купо-
пою, хлопці, всі старші
за Порфира, веселі, в
чубах, — ці, видно, про-
йшли вже сито й решето.
(О. Гончар)

Назарє Івановичу, ще рано
таку відповідальність на
себе брати, молодий та зе-
лений, як кажуть, мало
каші з'їв.
(Ю. Збанацький)

470. ПРОПУСКАТИ/ПРОПУСТИТИ МІМО ВУХ //
ВУХА НА СТОРՈՋІ*

неуважно слухати щось,
не прислухатися до ска-
заного

уважно слухати щось, при-
слухатися до сказаного

в одне вухо впустити,
в друге випустити

Мертва тиша запала по-
між столами, ніхто ще
не знав, чи слід зважати
на п'яне верзякання
блазневе, чи пустити йо-
го повз вуха.

(П. Загребельний)

471. ПРОСПАТИ ЦАРСТВО НЕБЕСНЕ //
НЕ ЗАСПАТИ/НЕ ПРОСПАТИ ГРУШКИ В ПОПЕЛІ

пропустити щось важли-
ве, не скористатися мож-
ливістю через бездіяль-
ність

не пропустити чогось важ-
ливого, скористатися будь-
якою можливістю

Микола мовчить. — Ба-
чите, проспали царство
небесне, — сміється
чоловік з рушницею. — І
сотню свою проспали, і
вістових, і коні.
(В. Гжицький)

Я десь справді гайнував
цей час, а він не заспав гру-
шок у попелі.
(П. Загребельний)

472. ПТАХ НИЗЬКОГО ПОЛЬОТУ //
ПТАХ ВИСОКОГО ПОЛЬОТУ

про особу, що не має ве-
ликої суспільної ваги

про поважну особу, що має
велику суспільну вагу

невелика птиця
невелика цяця
невелика пані
невелике цабе

велике цабе
велика цяця
важлива птиця
велика пані
велика риба
знатна птиця

— Кажуть, твій батько
нібито високого польоту
птиця. — Високого чи
невисокого, але людина
впливова. — А з ним хто?
— Це? Птах низького по-
льоту! Його водій.
(І. Грач)

Там серед послів сьогодні
якийсь птах високого по-
льоту завітав до нас у коло,
— згадав Шаула, виходячи
на майдан.
(Іван Ле)

473. ПТАШІЙНОГО МОЛОКА НЕ ВИСТАЧАЄ //
ГОДУВАТИ НУЖУ

**жити в достатках, за-
можно**

жити, як бобер у салі
жити, як вареник у маслі
жити, як вареник у сме-
тані
жити, як сир у маслі
жити, як у Бога за пазу-
хою
жити, як у Бога за две-
рима
купатися в золоті
купатися в розкошах

**Жив, як вареник у сме-
тані. Йому хіба що пта-
шиного молока не виста-
чало.**
(Розм.)

жити в нестатках, злиднях

перебиватися з хліба на во-
ду
годувати злидні
битися, наче птах у клітці
битися, як риба об лід
битися з нуждою
перебиватися на чорному
хлібі
жити на воді та біді
трубити в кулак
сухий хліб їсти
перебиватися з копійки на
копійку

**Жило б старе луб'я, коли...
не голодне й не холодне. Та
ні! Ще й кирпу гне... їй
гірше тепер, ніж тоді, коли
нужу годувала.**
(Панас Мирний)

474. ПТАШКА ЇХНЬОГО ПОЛЬОТУ //
НЕ З НАШОЇ ПАРАФІЇ*

які схожі між собою ко-
лом занятъ, світоглядом

які відрізняються між собою
колом занятъ, світоглядом

два чоботи на одну ногу
два чоботи пара
з одного тіста книш
на один копил
однієї масті
одного поля ягода
одним ликом шиті
одним миром мазані

Оскільки всі вони [ше-
фи] мали високі ака-
демичні звання, то й цей,
звісно, був пташкою їх-
нього польоту.
(Є. Гуцало)

475. ПУСКАТИ З ВУХА В ВУХО // ВУХА
РОЗВІЩУВАТИ

не уважно, без цікавості
слухати

уважно, з цікавістю слухати

Так щодня у нашій хаті
Гомонять татусь і мати і
чекають, що Невмій
Візьме все у розум свій.
Це Невмій, бува, й пос-
луха, Та пускає з вуха в
вухо...
(М. Стельмах)

Я [Франко] знов **розвіщу-**
вав вуха, слухаючи їх [Ста-
ніслава та Яська] опо-
відань, жартів, вигадок та
дотепів.
(І. Франко)

476. ПУСКАТИ НА ВІТЕР // МЕСТІ ДО ВОРІТ*

розтринькувати багатство накопичувати багатство

мести від воріт

Як тільки свято — в нього повно гостей, оперету розігрують, як у Відні, де він, бувши молодим, гроші на вітер пускав.

(І. Муратов)

477. ПУСКАТИ/ПУСТИТИ СЛЬОЗИ // ЗАХОДИТИСЯ/ЗАЙТИСЯ СМІХОМ

плакати (заплакати)

сміятися (засміятися)

засміятися на кутні
розсипати кислоти
умиватися сльозами

заводити хихоньки та хохоньки
справляти смішки
скалити зуби
шкірити зуби
продавати зуби
сушити зуби
вибілювати зуби

Іван розчулено схлипнув, **пустив сльозу**, обхопив рвучко за шию Сеспеля, поцілував у худючу вилицю.

(Ю. Збанацький)

Розбіглись ягнята, нема, — знову підкидає котрийсь, і всі **заходяться сміхом**, а найохочіше кидається у вир веселощів сам Порфир.

(О. Гончар)

478. ПУСКАТИ СТРІЛИ // МАЗАТИ МЕДОМ РЕЧІ*

говорити щось неприємне говорити щось приємне

жалити язиком
пускати шпильки
заганяти голку
пришпилити квіткуТритузному тільки й ли-
шається, що час від часу
пускати стріли своїх сар-
казмів.*(О. Гончар)*479. ПУСТИТИ/ПУСКАТИ В ОЧІ ТУМАНУ //
ВІДКРИТИ/ВІДКРИВАТИ ОЧІ***приховати істинну сут-** **показати істинну сутність**
ність чого-небудь **чого-небудь**дурити голову
заговорити зуби
замазати очі
замілювати очіХитрий лис [Крамовий].
Уміє **в очі туману пустити**
і словом, і видимістю
діла та додатковими
планами видирати хліб у
людей.*(М. Стельмах)*

Р

480. РОЗБІТИ/РОЗБИВАТИ ГЛЕЧИК //
СТАТИ/СТАВАТИ НА РУШНИЧОК

розлучитися

одружитися

розбігтися в різні сторони

взяти шлюб
повести до вінця

Наша головиха... Вона
така голова! Одно
тільки біда — чоловік їй
підходящий не знахо-
диться. Років, мабуть, з
вісім як **розбила глечик** з
своїм Іваном, то так і
досі сама.

(О. Левада)

Ми дякували, а він: «Що
мені з такої дяки? Тоді
мені подякуєте, як **на руш-
ничку** з вашою кралею **ста-
ну**».

*(П. Куліш)*481. РОЗБІГТИСЯ В РІЗНІ СТОРОНИ //
ПОВЕСТИ ДО ВІНЦЯ

розлучитися

одружитися

розбити глечик

стати на рушничок
взяти шлюб

Чимало літ сплигло з тих
пір, коли вони **розбіглися**
в різні сторони, однак у
серці жевріє надія на
зустріч і всепрощення.

(З газет)

Скільки-то перегоріло у
його серці огню од того не-
сказанного жалю, що
інший перед його очима
взяв та й **веде її до вінця**.

(П. Куліш)

482. РОЗВИДНІЛОСЯ В ГОЛОВІ //
ТУМАН У ГОЛОВІ

набути здатності виразно
сприймати

втратити здатність виразно
сприймати

посвітлішало в голові

туманіє в голові

Нарешті в голові моїй роз-
виднілось. Чого ж то я досі
розсідаюсь на тому, на чо-
му стою, ще й ноги звисив.
(Є. Гуцало)

Тільки шия вже болить, в
голові туман, думати важко.
(М. Коцюбинський)

483. РОЗВІВ МІЛЬЙОНИ // ЗЛИДНІ ОБСІЛИ

дуже багатий

дуже бідний

Якби вас доля кинула не в
село, а в місто, ви б розвели
мільйони, коли так пад-
ковито беретесь до роботи.
(І. Нечуй-Левицький)

Відколи в нас живе ця відь-
ма, Увесь наш кут обсіли
злидні.
(С. Караванський)

484. РОЗВ'ЯЗАТИ/РОЗВ'ЯЗУВАТИ РҮКИ // ЗВ'ЯЗАТИ/
ЗВ'ЯЗУВАТИ РҮКИ

звільнити кого-небудь від
будь-яких обмежень

обмежити кому-небудь сво-
боду дій

спутати руки й ноги
зв'язати руки й ноги
вкрутити роги
утнути хвоста

Сміливо відривайся від
берега, заглиблюйся в ліс,
виходь на оцю дамбу...
Тоді ти одразу відчуєш се-
бе вільніше, розв'яжеш
собі руки для маневру.
(О. Гончар)

От на цьому й грають про-
вокатори, це вони й нама-
гаються використати в сво-
їх інтересах. А хлопцям же
рук не зв'яжеш.
(М. Лукаш. Переклад
із А. Стіля)

485. РОЗВ'ЯЗАТИ/РОЗВ'ЯЗУВАТИ ЯЗІК //
СКУВАТИ/СКОВУВАТИ ЯЗІК

дати можливість вільно
висловлюватися

позбавити можливості
вільно висловлюватися

Ми, інтелігенти, повинні
вказати народові законні
форми, **розв'язати** йому
язик і старатися пізнати
його потреби.
(І. Франко)

Хвилювання **скувало** мені
язик, заважало правильно
відповідати.
(Розм.)

486. РОЗПУСКАТИ/РОЗПУСТИТИ ГУБУ //
ЗАМКНУТИ/ЗАМИКАТИ РОТА

не виявляти стриманості
в розмовах

виявляти стриманість у роз-
мовах

давати волю язикові
розпустити язика

прикусити язика
придержати язик за зубами

Іноді таке неподобне
сплеше, що й парубкові
соромно слухати. Там як
розпустить губу, так і не
вговтаєш її.
(М. Кропивницький)

Старий Чюрей навчив лю-
дей **рот замикати**.
(М. Черемшина)

487. РОЗПУСТИТИ/РОЗПУСКАТИ ЯЗИКА //
ПРИКУСИТИ ЯЗИКА

не виявити стриманості в
розмовах

виявити стриманість у роз-
мовах

давати волю мові
розпускати губи

придержати мову за губами
замкнути рот

Але ж і ти, Марто, й
справді велика брехуха,
вже дуже **розпустила**
язика! — сказав Мельхи-
шадек до своєї жінки.
(І. Нечуй-Левицький)

Спочатку вона хотіла вста-
вити і свої п'ять копійок,
але вчасно схаменулася і
прикусила язика.
(Г. Тютюнник)

488. РОЗРЯДИТИ АТМОСФЕРУ //
РОЗЖАРИТИ АТМОСФЕРУ

напруження зникло, ста-
новище змінилося на
краще

напруження загострилося,
становище погіршилося

Сев зрозумів, що треба
розрядити атмосферу.
Він голосно засміявся,
дістав з коробки два
сірники, зломив у одно-
го сірку і махнув рукою
в повітрі.
(Ю. Яновський)

За ніч **атмосфера** в домі
Пугала ще більше **розжари-**
лася.
(Петро Панч)

489. РОЗСИПАТИ/РОЗСІПАТИ КИСЛИЦІ //
ПРОДАВАТИ ЗУБИ

плакати

пускати сльози
засміятися на кутні
умиватися слізьми

Яка ж у тебе любов, коли ти покохав гоноровиту панну, а зразу й **кислиці розсипав**, тільки дістав одкоша.
(*О. Ільченко*)

сміятися

заводити хихонько та хахоньки
справляти смішки
заходитися сміхом
скалити зуби
шкірити зуби
сушити зуби
вибілювати зуби

Аж одного дня таки не витримав: він сказав їй, що взяв її не на те, щоб вона **продавала зуби** та реготалась з парубками; що онде городина заростає бур'янами, що в хаті нема ладу.
(*М. Коцюбинський*)

490. РОЗУМУ НЕ ПОЗИЧАТИ //
БЕЗ ЦАРЯ В ГОЛОВІ

про кмітливу, розумну людину про некмітливу, нерозумну людину

бистрий на розум
голова варить
мати голову на плечах
мати розум у голові
мати лій у голові
наче всі розуми поїв
не в тім'я битий
розуму як накладено

Він і освічений, і говорить
красно, та й розуму
їному не позичати.
(С. Добровольський)

туман вісімнадцятий
мати порожню макітру
на розум не багатий
дурний аж світиться
дурний, хоч об дорогу вдар
дурний піп хрестив
голова напхана половою
святий дурень

Сю блискучу, а фальшиву
балаканину, сю справді
анархістичну філософію,
роблену «без царя в голові»
— сього абсолютно не роз-
уміємо.
(І. Франко)

491. РОЗУМУ ЯК НАКЛАДЕНО //
СВЯТИЙ ДУРЕНЬ

про кмітливу, розумну людину про некмітливу, нерозумну людину

бистрий на розум
голова варить
мати голову на плечах
мати розум в голові
мати лій у голові
наче всі розуми поїв
не в тім'я битий
розуму не позичати

туман вісімнадцятий
мати порожню макітру
на розум не багатий
дурний аж світиться
дурний, хоч об дорогу вдар
дурний піп хрестив
голова напхана половою
без царя в голові

Добре, коли голова як маківка, а **розуму** в ній **як накладено**: з такою людиною, як мовиться, краще згубити, ніж із дурною знайти.
(Є. Гуцало)

Вибачте, Андрію Марковичу, треба бути **святим дурнем**, щоб не розуміти того, що...
(С. Васильченко)

492. РОЗСЬОРБУВАТИ КАШУ //
ЗАВАРЮВАТИ/ЗАВАРИТИ КАШУ

вирішувати певні проблеми створювати (створити) певні проблеми

заварити халепу
наварити пива

Це зухвале дівча прийшло сюди дуже недоречно. Заварить кашу та й піде собі, а йому, Сиволапові, доведеться **розсьорбувати**.
(Д. Ткач)

За що ж нам така покута чи кара? — Спитайте в Сагайдака. Він **заварив** цю кашу.
(М. Стельмах)

493. РУКИ НЕ ТУДИ СТОЯТЬ // ЗАВ'ЯЗАТИ КІШЦІ
ВУЗЛОМ ХВОСТА

про когось, хто не вміє
робити нічого

про когось, хто вміє робити
будь-що

Куди ж його приткнуть?
Нездатний ні до якої ро-
боти. У нього й **руки не**
туди стоять.

(О. Підсуха)

Не боявся він ні шляхти, ні
татар, ні турків, ні своїх па-
нів, бо ж був собі чаклун і
характерник... **способний,**
як кажуть, і **кішці вузлом**
хвоста зав'язати.

(О. Ільченко)

494. РУКОЮ ДІСТАТИ //
У ТРИДЕВ'ЯТОМУ ЦАРСТВІ

на невеликій відстані від
когось, чогось

на великій відстані від ко-
гось, чогось

на кид стріли
не за горами
недалеко ходити
під боком
під носом
під рукою
як палицею кинути

за тридев'ять земель
не близький світ
на краю світу
у чорта на болоті
у дідька в зубах
де козам роги правлять
де Макар телят пасе
де і перець не росте
куди ворон і кісток не
заносить

А небо яке там, ех, На-
галонько! Синіє зовсім
ніби над тобою — стань
на стремена і **рукою**
дістанеш!

(О. Гончар)

У тридев'ятому царстві, у
тридесятому королівстві
(так починав Івась свої
казки, бо чув він і читав,
що більшість казок так по-
чинаються).

(Г. Григоренко)

С

495. САМ НЕ СВІЙ // НА СЬОМОМУ НЕБІ*

дуже похмурий, пригніче-
ний, сумний

дуже веселий, задоволений,
радісний

мов у воду опущений
як водою облитий
як у воді намочений
як чорна хмара

Стоїть сам не свій Павло,
дивиться на юрбу веселих,
привітних ковальців, що
самі прийшли, на його
щастя, ніхто ж їх не про-
сив до сільради, тільки на
весілля просили.

(В. Кучер)

496. САМ ЧОРТ НЕ БРАТ //
НЕ З ХОРÓБРОГО ДЕСЯТКА*

сміливий

боягуз

не з заячого пуху
не з полохливого десятка

Щоб жити, треба вміти
вибирати. Бачиш: Петро
вибрав собі наречену і те-
пер **сам чорт** йому **не брат!**
(П. Загребельний)

497. СЕМИМІЛЬНИМИ КРОКАМИ //
КРОК ЗА КРОКОМ*

дуже швидко, поспішаю-
чи

дуже повільно, не поспіша-
ючи

аж у вухах свистить
конем не доженеш
летіти ковбасою
мов камінь з пращі
на всіх парах
одним махом
одна нога тут, друга там
з усіх ніг
як пробка
як стріла
як на пожежу
як обпечений

Якими **семимільними**
кроками йде розвиток
техніки в наші часи.
(Л. Дмитренко)

498. СЕРЦЕ НЕ НА МІСЦІ // ДУША
СТАЛА НА МІСЦЕ*

розхвилюватися

заспокоїтися

душа не на місці

Та скажи ж ти мені, на-
решті, чортів пакіл, —
раптом вибухнув Кочер-
га, — я ж бачу, що в тебе
серце не на місці.

(В. Собко)

499. СИДІТИ НА ШИЇ // СТАТИ/СТАВАТИ НА НОГИ

бути несамостійним, ма-
теріально залежним

бути самостійним, матері-
ально незалежним

вбиратися в силу

Батько хотів спекатися
його [Тимка] чимшвид-
ше з дому, вирядити геть
з хати, щоб він не сидів
на шиї.

(Г. Тютюнник)

Тепер і на корову спроміг-
ся, і коненята купив, і вівці
мешкають на оборі. Гнат
став на ноги, зробивсь ха-
зяїном.

(М. Коцюбинський)

500. СКАКАТИ ЦАПА // І ВОДИ НЕ ЗАМУТИТЬ

проявляти непокірність

проявляти покірність

гопки ставати
 ставати на диби
 ставати цапки
 як на пню стати

похиле дерево
 свічки можна сукати
 хоч свічки ліпи
 хоч у вухо бгай
 хоч мотузки крути
 тихіший від води, нижчий
 від трави
 як шовковий

Та хоч би батько цапа
 скакав, а я таки женюся
 на Мотрі.

(І. Карпенко-Карий)

Вона [жінка] в нього така
 тиха, що і води не замутисть.
 (М. Стельмах)

501. СЛАБКА/СЛАБА ГАЙКА // ДУША
НЕ З ЛОПУЦЬКА*

про несміливу людину

про сміливу людину

кишка тонка
 мотузяна душа

Батько чи старший брат
 в атаку йдуть, життя не
 шкодують, а він прийде
 [на шахту], спробує, а
 коли бачить, що гайка
 слаба, повертає голоблі
 назад.

(М. Ткач)

502. СЛОН НА ВУХО НАСТУПІВ // МАТИ СЛУХ*

про відсутність музикаль-
ного слуху

про наявність музикального
слуху

бик на вухо ратицею
наступив
ведмідь на вухо наступив

Ніякого, брат, у тебе слу-
ху не було, нема і ніколи
не буде. Слон тобі на вухо
наступив.

(Ю. Смолич)

503. СМІЯТИСЯ В ДУШІ // СМІЯТИСЯ В ЖИВІ ОЧІ

приховувати глузування

не приховувати глузування

Але я розскреготалась., а
ви... мовчите. Певне, смі-
ється в душі надо мною що
так безнастанно говорю!

(Л. Мартович)

Так, вона [мати] скупа...
старомодна, але сміятися їй
у вічі грішно.

(В. Собко)

504. СОБАКУ З'ЇСТИ // МАЛО КВАСУ ВИПИВ

багато вже чого знати,
звідати в житті

ще мало що знати, звідати в
житті

зуби з'їсти
пройти крізь сито й ре-
шето
побувати в бувальцях
пройти і Крим, і Рим, і
мідні труби
пройти крізь вогонь і воду
бачити види

губи в молоці
молоде та зелене
мало каші з'їсти
мало пасок з'їсти
молоко на губах не обсохло
не бачити смаленого вовка
не бачити смаленої сови
не бачити світу

Хіба ж Ласієві позичати
того досвіду? Та за стіль-
ки років голодування
він **собаку** на роботі з'їв,
він вже давно встиг за-
бути те, що декому, зе-
леному, доводиться за-
раз тільки вивчати.

(Ю. Збанацький)

Добрим наждаком треба
тебе терти, хлопче... Чуба
на лоба начесав, перстень
носиш, а що з тебе в житті?
Мало ще ти нашого **квасу**
випив.

(О. Гончар)

505. СПАДАТИ/СПАСТИ З ЦІНІ/У ЦІНІ // ПІДСКАКУВАТИ/ПІДСКОЧИТИ В ЦІНІ

дешевшати (подешевшати)

дорожчати (подорожчати)

А пани — все пани —
З **ціни** не спадають!
(С. Руданський)

До всього звикла, із усім
змиралась і від життя схо-
тіла бариша. Бо хто, як я,
намучивсь на війні, тому
життя **підскочило в ціні.**

(Ліна Костенко)

506. СПІВАТИ/ПРОСПІВАТИ АЛІЛУЯ //
ЗМІШУВАТИ/ЗМІШАТИ З БОЛОТОМ

вихваляти (розхвалити)
кого-небудь

критикувати (покритикува-
ти) кого-небудь

кадити фіміам
підносити до небес
співати дифірамби
співати хвалу

знімати стружку
протирати з пісочком
вчитувати мораль
наламати хвоста
читати проповідь
милити шию
давати прочухана
давати нагінку

У нього була одна особ-
лива риса: **співати алілуя**
всім, хто піднімався на
щабель вище по службо-
вій драбині.
(З газет)

Він знав наперед, що пан
мусить чоловіка з **болотом**
змішати, що мусить насмі-
ятися.
(В. Стефаник)

507. СПІВАТИ В ОДИН ГОЛОС //
ХТО В ЛУГ, А ХТО У ПЛУГ

діяти однаково, згуртова-
но

діяти по-різному, незгурто-
вано

грати в одну дудку

хто куди
один в ліс, один по дрова

Турбувався [Лушня]
тільки про одно: коли б
перше Чіпці побачитись
з Петром та Якимом, та
наструнчити їх, щоб уже
в один голос співали.
(Панас Мирний)

Зрозумійте: заморозити це
будівництво не можна...
Ми повинні докласти
спільних зусиль, бо в одній
упряжці ходимо. А не тяг-
ти, хто в луг, а хто у плуг.
(С. Гордієнко)

508. СПІВАТИ ДИФІРАМБИ //
ВИЧИТУВАТИ МОРАЛЬ

вихваляти кого-небудь

кадити фіміам
підносити до небес
співати алілуя
співати хвалу

Твір завжди викликає
запальні суперечки, —
одні не згоджуються з
автором, інші співають
йому **дифірамби**.
(П. Колесник)

критикувати кого-небудь

знімати стружку
протирати з пісочком
змішати з болотом
наламати хвоста
читати проповідь
милити шию
давати прочухана
давати нагінку

Учитель, осміхаючись, хо-
ває перстень в кишеню.
Починає **вичитувати мо-
раль**.
(С. Васильченко)

509. СПІВАТИ/ПРОСПІВАТИ ХВАЛУ //
ПРОТИРАТИ/ПРОТЕРТИ З ПІСОЧКОМ

вихваляти (розхвалити)
кого-небудь

кадити фіміам
підносити до небес
співати алілуя
співати дифірамби

Вона [усмішка] так змі-
нювала Катерину, що
декому здавалось: не так
уже Брага, може, й пе-
ребільшував, **співаючи**
дружині хвалу.
(О. Гончар)

критикувати (розкритику-
вати) кого-небудь

знімати стружку
вичитувати мораль
змішати з болотом
наламати хвоста
читати проповідь
милити шию
давати прочухана
давати нагінку

Я розповідав йому про по-
ведінку викладача мате-
матики Батождчука. — На
конференції треба буде
протерти з пісочком, —
зігнувся над столом Будяк.
(Ю. Збанацький)

510. СПОЧИТИ В БОЗІ // З'ЯВИТИСЯ НА СВІТ*

померти

народитися

віддати Богові душу
 віддати чортові душу
 відкинути ноги
 вильнути наверх денцем
 витягтися вздовж лави
 винесуть вперед ногами
 заснути навіки
 переставитися на той світ

Ось каплиця на дорозі.
 Давно тут спочивав у
 Бозі якийсь-то князь,
 тепер святий, що мес-
 ник вбив його лихий.
 (М. Драй-Хмара)

511. СПРАВЛЯТИ БАЛАЧКУ //
СПРАВЛЯТИ МОВЧАНКУ

не ухилятися від розмов

ухилятися від розмов

Ми, жінки, цікавіші од
 вас і не всі любимо
 тільки справляти балач-
 ку про квіти та виши-
 вання.

(І. Нечуй-Левицький)

Мати розмовляє з Одар-
 кою, а вона сидить — мов-
 чанку справляє.

(Панас Мирний)

**512. СПРАВЛЯТИ СІМ НЕДІЛЬ НА ТИЖДЕНЬ //
ЛАМАТИ ХРЕБТА***

ледарювати

працювати

годувати баглаї
бити байди
бити гандри
ганяти собак
м'яти ханьки
клеїти дурня
ловити гав
давати горобцям дулі
гонити вітер по світу
справляти посиденьки
не братися ні за холодну
воду

Там, у городі, розкіш їм,
воля, страху немає... От
воно і звикне без діла
сидіти, **по сім неділь на
тиждень справляти.**
(Панас Мирний)

**513. СПРОВАДИТИ ДО ПЕ́КЛА //
ВИДЕРТИ З МОГИЛИ***

сприяти загибелі

перешкодити загибелі

відправити на той світ
відправити чортам на
сніданок
спровадити на шибени-
цю

Ой коби я була знала,
яка моя свекра, Я б її
спровадила відтепер до
пекла.
(Нар. творчість)

514. СПУСТИТИСЯ/СПУСКАТИСЯ З НЕБА НА
ЗЕМЛЮ // ВІДІРВАТИСЯ/ВІДРИВАТИСЯ ВІД ЗЕМЛІ

сприймати дійсність ре-
ально

сприймати дійсність нере-
ально

витати в емпіреях
витати в небесах

Це, звичайно, полишаю
йому й не піднімаю тих
камінчиків, якими щед-
ро по дорозі між своїми
«гаданнями» кидається
Донцов. Зауважу лише:
пора би авторові спусти-
тися з теоретичного неба
на грішну землю.
(С. Єфремов)

Чимало живуть без враху-
вання потреб життя.
Літають в небесах, шука-
ють чогось надзвичайного.
Доцент Сухоруков широ
заплевнив: — Професор Ку-
чевич — людина, яка ніко-
ли не відривається від землі.
(Н. Рибак)

515. СПУТАТИ РУКИ Й НОГИ //
РОЗВ'ЯЗАТИ РУКИ*

обмежити кому-небудь
свободу дій

звільнити когочу-небудь від
будь-яких обмежень

зв'язати руки
зв'язати руки й ноги
вкрутити роги
утнути хвоста

Вдова лежить недужа:
тяжка слабість спутала
руки й ноги, прикувала
до постелі.
(М. Коцюбинський)

516. СТАВАТИ НА ДИБИ // ТИХІШИЙ
ВІД ВОДИ, НИЖЧИЙ ВІД ТРАВИ

проявляти непокірність

гопки ставати
скакати цапа
ставати цапки
як на пню стати

Тут стала на дибі й Ори-
ся. Вона категорично від-
мовлялася грати дівчину,
подружку Оксани.
(І. Вільде)

проявляти покiрність

похиле дерево
свічки можна сукати
хоч свічки ліпи
хоч у вухо бгай
хоч мотузки крути
і води не замутиць
як шовковий

Присмирів відтоді Віктор.
Став тихіший від води, ниж-
чий від трави.
(В. Речмедін)

517. СТАВАТИ ЦАПКИ // ХОЧ У ВУХО БГАЙ

проявляти непокірність

гопки ставати
скакати цапа
ставати на дибі
як на пню стати

Вона [зима] не хотіла
скоритися: ставала цап-
ки, мела лютою хурде-
лицею.., передчуваючи
свій неминучий кінець.
(Г. Енік)

проявляти покiрність

похиле дерево
свічки можна сукати
хоч свічки ліпи
тихіший від води, нижчий
від трави
хоч мотузки крути
і води не замутиць
як шовковий

Диво дивне сталося з Йо-
сипом: то, бувало, нікому
на світі не вступить, не по-
слухає нікого, а то хоч у ву-
хо бгай.
(Панас Мирний)

518. СТАВИТИ ПІДНІЖКУ // БРАТИ НА БУКСИР*

перешкоджати кому-небудь у досягненні мети допомагати кому-небудь у досягненні мети

встромляти палиці в колеса

Бракоробам, заробітчанами, тим, хто **ставить підніжку** колективу, треба оголосити нещадну війну.
(З газет)

519. СТАРИЙ ЛИС // СВЯТА ПРОСТОТА

підступна, лукава, хитра людина непідступна, нелукава, щира людина

хитрий лис

свята наївність

В серці її все аж кипіло від гніву. В таку мить цей **старий лис**... тікає від роботи.
(В. Собко)

О, **свята простота!** — Ігор звів очі до стелі. — Ти й досі, мов дитина, наївний.
(Ю. Шовкопляс)

520. СТАТИ/СТАВАТИ НА ДОРОЗІ // ВІДКРИТИ/ВІДКРИВАТИ ДОРОГУ

створити несприятливі умови для існування створити сприятливі умови для існування

зживати зі світу

давати стежку
давати зелену вулицю

Чи **стати** мені синові на дорозі, чи ні? Шкода й сина, шкода й себе... Треба людей попитати, чи не лиха, чи робоча Соломія.
(М. Коцюбинський)

Російська держава від XVII ст. представляє суспільний організм, який мало-помалу, але стало йде поперед і розширює права осіб, **відкриває дороги** їх освіті.
(М. Драгоманов)

521. СТАТИ/СТАВАТИ У ВАЗІ // ХОДИТИ
ВПОРОЖНІ*

бути вагітною

не бути вагітною

ходити важкою

На третій годочок я ста-
ла у вазі.

(Ганна Барвінок)

522. СТІЛЯНИЙ ГОРОБЕЦЬ //
ЖОВТОДЗЬОБЕ ГОРОБЕНЯ*

про досвідчену людину

про недосвідчену людину

битий жак
битий жук
старий вовк
стріляна птиця

Сам біс дець не злякає
мене, — стріляний я вже
горобець.

(М. Стельмах)

523. СУХИЙ ХЛІБ ЇСТИ // ЖІТИ, ЯК БОБЕР У САЛІ*

жити в нестатках, злиднях жити в достатках, заможню

битися, наче птах у клітці
битися, як риба об лід
битися з нуждою
годувати нужу
годувати злидні
жити на воді та біді
перебиватися на чорно-
му хлібі
перебиватися з хліба на
воду
перебиватися з копійки
на копійку
трубити в кулак

Побачимо, що ти зробиш на тій фермі. — А тобі все мало! — обзивався Павло... — Не мало, а люди зі своєї роботи щось мають, а ти весь вік **сухий хліб їси.**

(Г. Тютюнник)

524. СУШИТИ ЗУБИ // УМИВАТИСЯ СЛЬОЗАМИ*

сміятися

плакати

вибілювати зуби
заводити хахоньки та
хіхоньки
заходитися сміхом
продавати зуби
справляти смішки
скалити зуби
шкірити зуби

Одчинив [Безбородько]
ворота і вдоволено засмі-
явся... — Чого це ти, чо-
ловіче, **зуби сушиш**, — обі-
звалась із городця Марія.
(*М. Стельмах*)

Т

525. ТЕМНИЙ ЛІС // СЛІПОМУ ВІДНО

про щось незрозуміле,
заплутане

про щось зрозуміле, неза-
плутане

як на долоні

Справді, надруковані в різні часи і різними мовами... — ті карти являли собою темний ліс. Проте Хома зухвало пускався в той ліс, міряючи масштаби до Берліна.

(О. Гончар)

Сліпому видно, як валиться їхній [фашистський] картковий будиночок, а вони вдають з себе переможців.
(Ю. Бедзик)

526. ТЕМНИМИ ФАРБАМИ // У РОЖЕВИХ ФАРБАХ

сприймати щось неіде-
алізовано, гіршим, ніж є
насправді

сприймати щось ідеалізова-
но, у кращому вигляді

у рожевому світлі

Навіщо ж автор надає їй якийсь хист зводниці? Та й далі він малює її темними фарбами.

(Панас Мирний)

Підбадьорений обіцянками Потьомкіна, Головатий все малював у рожевих фарбах, передбачаючи, що й сам матиме можливість дослужитися до високого чину.

(С. Добровольський)

527. ТІЛЬКИ ДУША В ТІЛІ // КРОВ З МОЛОКОМ*

про людину, яка має хворобливий вигляд

про людину, яка має здоровий вигляд

виходець з того світу
лантух з маслаками
мов з хреста знятий
од вітру валиться
одна тінь залишилася

Отак увесь вік свій прожила, — думала далі баба Сикліта, — **тільки душа в тілі**... все вдома сиділа, діло робила, а долі своєї не діждала.

(Г. Григоренко)

528. ТОНКЕ ВУХО // ТУГЕНЬКИЙ НА ВУХО

про гарний слух

про поганий слух

Він, як завжди, поспішав похвастатися своїм гострим оком та **тонким вухом**.

(О. Мисик)

Оце я до вас художника привів з міста, — сказав Сашко голосно, бо дідусь, мабуть, був **тугенький на вухо**.

(Ю. Бедзик)

529. ТРИМАТИ В ЛАБЕТАХ // ПОПУСКАТИ ВІЖКИ*

утримувати кого-небудь у залежності, позбавляти волі, свободи дій не утримувати кого-небудь у залежності, не позбавляти волі, свободи дій

держати у тісній жмені
тримати в кліщах
тримати в кулаці
тримати в пазурах

Мене, як човен
На мілкому дні,
Тримає у лабетах
Неможливість.
(Ганна Світлична)

530. ТРИМАТИ В КЛІЩАХ // ПОПУСКАТИ ВІЖКИ*

утримувати кого-небудь у залежності, позбавляти волі, свободи дій не утримувати кого-небудь у залежності, не позбавляти волі, свободи дій

держати у тісній жмені
тримати в лабетах
тримати в кулаці
тримати в пазурах

Тримав він [панський управитель] цілу службу в **кліщах**, пильнував усього, запобігав і шадив.
(І. Франко)

531. ТРИМАТИ В КУЛАЦІ // ПОПУСКАТИ ВІЖКИ*

утримувати кого-небудь у залежності, позбавляти волі, свободи дій	не утримувати кого-небудь у залежності, не позбавляти волі, свободи дій
---	---

держати у тісній жмені
тримати в їжаккових рукавицях
тримати в кліщах
тримати в пазурах

Позичками-боргами, дайками-віддайками хитромудра Мартоха всю Яблунівку тримає в кулаці.
(Є. Гуцало)

532. ТРИМАТИ В ПАЗУРАХ // ПОПУСКАТИ ВІЖКИ*

утримувати кого-небудь у залежності, позбавляти волі, свободи дій	не утримувати кого-небудь у залежності, не позбавляти волі, свободи дій
---	---

держати у тісній жмені
тримати в їжаккових рукавицях
тримати в кліщах
тримати в кулаці

Так усе смішно переплуталось, що й невідомо, хто кого тримав у пазурах: чи вони мене, чи я їх.
(Д. Бузько)

533. ТРИМАТИ В ТІНІ // ТРИМАТИ НА ВИДУ

не давати кому-небудь виявляти свої здібності, можливості

Йому не давали можливості розправити крила, злетіти у височінь... його сховали за ширму, тримали в тіні.
(З газет)

давати кому-небудь виявляти свої здібності, можливості

Що йому, здавалося б, із Савки Гаркуші, з оцього гречкосія, сіряка, що дьогтем пахне, що реверансів не вміє? Одначе цінує, тримає на виду.
(О. Гончар)

534. ТРИМАТИ В ЧОРНОМУ ТІЛІ // НОСИТИ НА РУКАХ

не потурати кому-небудь, бути вимогливим стосовно до когось

Тримав [Юхим] її в найчорнішому тілі і водночас тремтів і божеволів від однієї думки, що хтось зазіхне на єдине його багатство — на вроду дружини.
(В. Речмедін)

потурати кому-небудь, бути вимогливим стосовно когось

гладити по голові

Дядько ж носив свою Мальвочку на руках, не давав узятися їй за студену воду.
(В. Земляк)

535. ТРИМАТИСЯ ГОГОЛЕМ //
ПІДЖИМАТИ/ПІДЖАТИ ХВОСТА

поводитися гонористо,
самовневнено

поводитися невпевнено,
втратити гонор

підняти хвоста

підібгати хвоста

[Вадим] **тримався гоголем**, бо завважив, з якою цікавістю на їхній гурт оглядаються: кільканадцять дівчат і він один поміж ними.

(Н. Кащук)

Скоро ми, Василю, такого перцю фашистам всиплемо, що вони **хвости підіжмуть** і аж до самого Берліна тікатимуть без оглядки.

(І. Цюпа)

536. ТРИМАТИ ХВІСТ ТРУБОЮ //
ОПУСКАТИ/ОПУСТИТИ РУКИ

зберігати почуття оптимізму

втрачати почуття оптимізму

держати хвіст бубликом
бити лихом об землю
підвестися духом

опустити крила
опустити вуха
занепадати духом

Навіть в шахту принагідно Він спускається... солідно: З провожатим, як турист, і **трима трубою хвіст**.

(С. Олійник)

Зовсім занепав духом, **опустив руки** і хтозна, як повівся б Іван, коли б щаслива думка не освітила мозок.

(Ю. Збанацький)

537. ТРОХИ НЕ ЛУСНЕ //
АЖ РЕБРА СВІТЯТЬСЯ

про дуже товсту людину про дуже худу людину

в свою шкіру не
потовпиться
і конем не об'їдеш
ні обійти ні об'їхати
як барило
як бодня

аж ребра знати
висохлий на тараню
живіт присох до спини
мов жердина
одні кістки стирчать
ходячий мрещь
шкіра та кості

— Чого ви колись були
сухі, аж ребра на вас бу-
ло знать, а тепер от ситі,
трохи не луснете? — пи-
тає кішечка в собак.
(І. Нечуй-Левицький)

Худий, **аж ребра світяться...**
У поліській Борзні бачили
його [Хому] худющим, аж
хребет можна промацати
через живіт.
(Є. Гуцало)

538. ТЯГНУТИ/ПОТЯГНУТИ ЗА ЯЗІК //
ЗАТУЛЯТИ/ЗАТУЛИТИ РОТА

примушувати (примуси-
ти) кого-небудь говори-
ти, давати (дати) змогу
висловитися

примушувати (примусити)
кого-небудь замовкнути, не
давати (не дати) змоги ви-
словитися

зав'язати рота
загородити пельку
замазати рота
замурувати уста
засупонити пащу

Конотоп зачудовано по-
дивився на Татьяніна, —
мовляв, хто тебе **за язик**
тягнув.
(З газет)

Ти що мені **рота затуляєш,**
диктатура? — втягуючи го-
лову у плечі, враз охижі-
лий, обернувся він до Бар-
жака.
(О. Гончар)

539. ТЯЖКИЙ ХЛІБ // ЛЕГКИЙ ХЛІБ

щось здобуде великими
зусиллями

щось здобути без великих
зусиль

лежаний хліб

Тепер вірю, що буде в
нас школа, хоч і **тяжкий**
ваш [учителя] хліб.
(М. Стельмах)

Бач – не зробив для держа-
ви добра ні на копійку,
прожив життя, хитрун та-
кий, при колгоспі на **лег-**
ких хлібах, а тепер йому
пенсію.
(Ю. Збанацький)

У

540. УБРАТИСЯ НА ВСЕ ГОТОВЕ // ПОЧИНАТИ
З НУЛЯ

мати попередню основу,
певне забезпечення

не мати нічого, без поперед-
ньої основи

на голому місці

Стала докоряти [сестра]
йому, що він **убрався на
все готове** та й останні
зlidні пропиває.
(Панас Мирний)

Стародуб поволі вбивався
в пір'я, самотужки зводив-
ся на ноги, докладаючи ве-
ликих зусиль.., бо **починати**
довелося з нуля.
(З газет)

541. УБРАТИСЯ ПО САМІСІНЬКІ ХАЛЯВИ //
 ВІКРУТИТИСЯ/ВИКРУЧУВАТИСЯ З ХАЛЄПИ*

набратися неприємностей позбавитися неприємностей

влипнути в історію
 влипнув, як муха в мед
 вскочити вище халяв
 вскочити в нікуди
 вскочити в халепу
 потрапити на слизьке
 потрапити, як муха в окріп
 ускочити по самі вуха

Таки вислідкувала... Ну
 та й **убрався** ж оце я по
 самісінькі халяви, — ду-
 мав Мишун.

(І. Нечуй-Левицький)

542. У ВІЧІ // ЗА ОЧІ

у присутності кого-небудь за відсутності кого-небудь

Не бійся вітру летючого,
 піску сипучого, стере-
 жися дами жирової. **В**
очі добра — поза очі
 відьма.

(Г. Тютюнник)

Судові сміялися над Іва-
 ном Трохимовичем. Смія-
 лися у вічі, сміялися **за очі**.
 (Панас Мирний)

543. У ГОЛОВІ Й НА ЗЯБ НЕ ОРАНО // З РОЗУМОМ*

дурний

розумний

без сьомої клепки у тім'ї
 з дуринкою
 макітра не в порядку
 не всі вдома
 несповна розуму
 наче мішком з-за рогу
 вдарено
 не вистачає клепки
 прибитий на цвіту

Притворяюсь дурень
 дурнем, у кого в бороді
 гречка цвіте, а в голові й
 на зяб не орано.

(Є. Гуцало)

544. У ДІДІ ГОДІТЬСЯ // У СИНІ ГОДІТЬСЯ

набагато старший

набагато молодший

Василько побачив його,
 біжить із криком «Та-
 тусь», а він, виходить, в
 діди йому годиться.

(М. Стельмах)

Юрія, який годився у сини
 своєму вчителю, по сіль-
 ському звичаю він називав
 на «ти».

(М. Томчанин)

545. УЗЯТИ/БРАТИ В ШОРИ //
 ДІСТАТИ/ДІСТАВАТИ НАГІНКИ*

гостро покритикувати бути гостро покритикованим
 (критикувати) кого-небудь (критикованим) ким-небудь

брати в обмолот
 брати в роботу
 давати березової каші
 задавати гарту
 давати перцю
 давати чортів

Як приїхав з дідом секретар,
 та як викликав Гаркушу
 прямо з постелі в контору,
 та як узяв його в шори.
 (І. Рябокляч)

546. У КИШЕНІ БРЯЖЧИТЬ // БІДНИЙ,
 ЯК ЦЕРКОВНА МИША

дуже багатий

розвів мільйони
 непорожня кишеня
 повний гаманець

дуже бідний

вітер у кишенях свистить
 бідний, як мак начетверо
 голий, як бубон
 голий, як пень
 голий, як турецький святий
 і в скрині пусто і в кишені
 не густо
 за душею ні шеляга нема
 з голими руками
 ні за плечима ні перед очима

А селяни, хто вже без свитини,
 Йдуть до Гершка
 смикнуть по чарчині,
 А у Гершка в кишені бряжчить.
 (В. Самійленко)

І нащо він [Дзвонар] тобі
 здався? Він же бідний, як
 церковна миша.
 (М. Стельмах)

547. УМИВАТИСЯ СЛЪОЗАМИ //
СПРАВЛЯТИ СМІШКИ/СМІХИ ТА РЕГОТИ

плакати

сміятися

засміятися на кутні
пускати сльози
розсипати кислиці

заходитися сміхом
вибілювати зуби
продавати зуби
скалити зуби
сушити зуби
шкірити зуби
хихоньки та хахоньки
заводити

Мабуть, не раз умива-
лась слізьми, що така
гірка доля випала.
(І. Цюпа)

Москалі... лабузнилися до
Явдохи, а Явдоха справля-
ла з ними сміхи та реготи.
(Панас Мирний)

548. У РОЖЕВОМУ СВІТЛІ // ТЕМНИМИ
ФАРБАМИ*

сприймати щось ідеалізо-
вано, у кращому вигляді

сприймати щось неідеалізо-
вано, гіршим, ніж є на-
справді

у рожевих фарбах

Новий комуністичний
побут ніяк не пасував до
романтичної натури
Миколи Хвильового,
більше того, уявлення
письменника-комуніста
про революцію, що по-
ставали не в занадто ро-
жевому світлі, суперечи-
ли дійсності.
(М. Чабан)

549. УСКОЧИТИ ПО САМІ ВУХА //
ВІКРУТИТИСЯ З ХАЛЄПИ*

набратися неприємностей позбавитися неприємностей

влипнути в історію
влипнув, як муха в мед
вскочити вище халяв
вскочити в нікуди
вскочити в халепу
попасти на слизьке
попасти, як муха в окріп
убратися по самісінькі
халяви

Ускочив Хома по самі ву-
ха, таки влучив батька
по колінах.
(Е. Гуцало)

550. УТНУТИ / УТИНАТИ ХВОСТА́ //
РОЗВ'ЯЗАТИ РУ́КИ*

обмежити кому-небудь звільнити кого-небудь від
свободу дій будь-яких обмежень

вкрутити роги
зв'язати руки
зв'язати руки й ноги
спутати руки й ноги

— Чухаетесь, Кириле
Остаповичу? — прохо-
дячи поблизу, насміш-
кувато кинув якийсь
чаплинський гольтіпа-
ка. — Хочуть і вам хвос-
та утнути, га?
(О. Гончар)

551. У ЦВІТІ ЛІТ // НА СХІЛІ ЛІТ

у молоді роки

у старості

на заході літ
на крайнім порозі життя

Годі, матусю! — О жаж!
Умерти в цих джунглях
у цвіті літ? О-о! — мліла
вона від страху.
(Г. Тютюнник)

Уже зайшли серпневі
темні ночі. На схилі літ, в
ясний ранковий час, Ко-
ли роса мої зволожить
очі, Я осміхнусь і прига-
даю вас.
(Л. Первомайський)

552. У ЧОРТА НА БОЛОТІ // ПІД НОСОМ*

на великій відстані від
когось, чогосьна невеликій відстані від ко-
гось, чогось

за тридев'ять земель
у тридев'ятому царстві
на краю світу
не близький світ
у дідька в зубах
де козам роги правлять
де Макар телят пасе
де і перець не росте
куди ворон і кісток
не заносить

Мені вдалося все-таки
розшукати його [Юхи-
ма], хоч це і виявилось
місце забуте Богом і
людьми, так би мовити
— у чорта на болоті.
(Ю. Боцвінок)

Х

553. ХВІСТ СОБАЧИЙ // МАТИ ЗА ЩОСЬ*

не поважати, не цінувати, не зважати на когось поважати, цінувати, зважати на когось

дірка від бублика
мати за ніщо
не мати і за Боже по-
шиття
не мати за людину

Влада — гетьман. А гетьман, що ви собі думаєте — хвіст собачий? Гетьман — монарх.
(*Остан Вишня*)

554. ХИТРИЙ ЛИС // СВЯТА НАІВНІСТЬ

підступна, лукава, хитра людина невідступна, нелукава, щира людина

старий лис свята простота

Вовк зі своїм одвертим хижацтвом не такий страшний, як хитрий лис з м'якими рухами та в'юнкою натурою.
(*С. Єфремов*)

Не вдавайте, отче, з себе святу наївність. Все ви добре знаєте.
(*М. Стельмах*)

555. ХИХОНЬКИ ТА ХАХОНЬКИ ЗАВОДИТИ //
УМИВАТИСЯ СЛЬОЗАМИ*

сміятися

плакати

заходитися сміхом
вибілювати зуби
продавати зуби
скалити зуби
справляти смішки
сушити зуби
шкірити зуби

Чоловік цілу ніч не спав,
а він хихоньки та хахонь-
ки починає заводити.
(М. Стельмах)

556. ХОДИТИ ВПОРОЖНІ //
ХОДИТИ ВАЖКОЮ/ТЯЖКОЮ

не бути вагітною

бути вагітною

стати у вазі

Думала: сей дуб, мохна-
тий, старенький, по-
криє мій сором від лю-
дей лучче зеленого яво-
ра. Ні, як глянув, так і
грякнув: — Ти не моя
дитина, не моя хрещена!
Моя дитина упорожне
ходила б.
(Ганна Барвінок)

Тяжкою я ходжу, Свириде
Яковлевичу.
(М. Стельмах)

557. ХОДИТИ У ПЕРЕДОВИКАХ //
ХОДИТИ У СЕРЕДНЯКАХ

мати високі показники у
роботі

не мати високих показників
у роботі

Чула, як дівчата до
війни своїм льоном на
всю країну прослави-
лись?.. А тітка Одарка —
її тільки слухай, вона са-
ма до війни в передови-
ках ходила.

(П. Козланюк)

Павло в Новій Греблі ходив
у середняках. З ним більше
зжилися, звиклися. Бо зна-
ли гірших.

(Ю. Мушкетик)

558. ХОЧ ВОВК ТРАВУ ЇЖ //
БРАТИ БЛИЗЬКО ДО СЕРЦЯ*

бути байдужим до чогось,
не переживати ні за що

не бути байдужим до чогось,
переживати за щось

не гріє і не знобить
хоч трава не рости

То ти, значить, налигав-
ся так, що посеред ночі
приплуганився додому,
кинув Дармограїху, бо
тобі хоч вовк траву їж.

(Є. Гуцало)

559. ХОЧ В ОКО СТРЕЛЬЬ // ХОЧ ГОЛКІ ЗБИРАЙ*

дуже темно

дуже світло

хоч око виколи
хоч оком світи

Вечір, дощ, темно, хоч в
око стрельь, — тому й зби-
лися з рівного шляху.

(Р. Чумак)

560. ХОЧ ГОЛКИ ЗБИРАЙ //
ХОЧ ОКО ВИКОЛИ

дуже світло

дуже темно

хоч в око стрель
хоч оком світи

Вони сіли вечеряти на
призьбі. Місяць уже ви-
соко підбився вгору, і бу-
ло ясно, хоч голки збирай.
(Б. Грінченко)

Хоч око виколи! Не видно!
Ніч, мов сажа, чорна.
(І. Франко)

561. ХОЧ ГОЛОВОЮ ОБ СТІНКУ ТОВЧІ //
ХОЧ МОТУЗКИ КРУТІ*

проявляти непокірність

проявляти покірність

хоч кіл на голові теши
гопки ставати
скакати цапа
ставати на диби
як на пню стати

Хіба ж можна було роз-
мовляти з таким чоло-
віком, як Коритник?
Нічого не тямить. Хоч ти
головою товчи об стіну, а
він — своє
(М. Тарновський)

562. ХОЧ ГРЄБЛЮ ГАТІЙ //
ЯК У КОТА СЛІЗ

дуже багато

аж кишить
до біса
і свині не їдять
кури не клюють
на воловій шкурі
не списати
ні проїхати ні пройти
як за гріш маку
як піску морського
хоч лопатою горни
як бджіл у вулику

дуже мало

не дуже густо
котові на сльози нема
кіт наплакав
як заячий хвіст
на заячий скік
з горобину душу
на макове зерно
крапля в морі
на волосину
з наперсток

Лисенків на Україні хоч
греблю гати. Прізвище в неї
Лисенко, от вона й вигада-
ла, щоб набити собі ціну.
(П. Загребельний)

Українських шкіл там [в
Австро-Угорщині] стільки,
як у ката сліз.
(Ф. Бурлака)

563. ХОЧ З ЛИЦЯ ВОДУ ПИЙ //
ГЛЯНУТИ ГІДКО*

**про дуже гарну, приваб-
ливу людину**

любо оком глянути
ні в казці сказати ні пе-
ром написати
очей не одведеш
хоч картину малюй
хоч у рамку вправ
як лялечка
як намальований

**про дуже погану, огидну лю-
дину**

Та ти ж його [жениха]
ще не бачила, подивися
перше: з лиця хоч воду
пий. Бова Королевич.
(І. Карпенко-Карий)

564. ХОЧ КАРТИНУ МАЛЮЙ // ГЛЯНУТИ ГИДКО*

про дуже гарну, привабливу людину

про дуже погану, огидну людину

любо оком глянути
ні в казці сказати ні пером написати
очей не одведеш
хоч з лица воду пий
хоч у рамку вправ
як лялечка
як намальований

Йому [Вараві] подобається і їхня [братів Щербин] ніяковість, і їхня упертість, і молода сила, що проглядає навіть крізь незграбну нужденну одягу. «Одягни їх по-людськи — і хоч картину малюй».
(М. Стельмах)

565. ХОЧ КІЛ НА ГОЛОВІ ТЕШІ // ХОЧ
ДО РАНИ КЛАДИ

проявляти покірність

хоч головою об стіну
товчи
гопки ставати
скакати цапа
ставати на диби
як на пню стати

Як упреться [Безбородь-
ко]..., хоч кіл на голові те-
ши.

(*М. Стельмах*)

проявляти покірність

похиле дерево
свічки можна сукати
хоч свічки ліпи
тихіший від води, нижчий
від трави
хоч мотузки крути
і води не замутиль
як шовковий

— Авжеж, що не дознав [зне-
ваги], — обізвався Санчо, по-
близу стоячи. — Моя пані та-
ка м'якенька, що хоч її у вухо
бгай, хоч до рани клади.

(*М. Лукаш. Переклад із
М. де Сервантеса*)

566. ХОЧ ЛОПАТОЮ ГОРНІЙ (ГРЕБІЙ) // КОТОВІ
НА СЛЬОЗИ НЕМА

дуже багато

аж кишить
до біса
кури не клюють
на волівій шкурі
не списати
ні проїхати ні пройти
хоч греблю гати
як за гріш маку
як піску морського
і свині не їдять
як бджіл у вулику

Отоді Клим і приглянувся
до Онисьчиного зали-
цяльника. Дуже привабли-
вий, працьовитий... А куль-
тури — хоч лопатою гребі.
(М. Рудь)

дуже мало

не дуже густо
кіт наплакав
із заячий хвіст
на заячий скік
з горобину душу
як у ката сліз
на макове зерно
крапля в морі
на волосину
з наперсток

В них там орної землі і ко-
тові на сльози нема, єдиний
заробіток біля колії.
(І. Муратов)

567. ХОЧ МОТУЗКІ/МОТУЗІЯ КРУТІ //
ЯК НА ПНЮ СТАТИ*

проявити покiрнiсть

проявити непокiрнiсть

і води не замутиє
похиле дерево
свiчки можна сукати
хоч свiчки лiпи
хоч у вухо бгай
тихiший вiд води, ниж-
чий вiд трави
як шовковий

Та поїдемо, дiду, бо я спі-
шу... Губи її витягувалися
в шворочку або ж зав'язу-
валися вузликом, і така
вона була свята та божа,
що **хоч мотузця з неї крути.**
(Є. Гуцало)

568. ХОЧ ОКОМ СВІТІ // ХОЧ ГОЛКІ ЗБИРАЙ*

дуже темно

дуже свiтло

хоч в око стрель
хоч око викולי

Нiяк не можна було ви-
братися на якусь дорогу.
Хаші не погустiшали, а
теминь була така, що **хоч**
оком свiти.
(Р. Чумак)

569. ХОЧ ПРОТИ ШЕРСТІ ГЛАДЬ //
ПАЛЬЦЯ У РОТ НЕ КЛАДІ

про спокійну, неагресив-
ну людину

про неспокійну, агресивну
людину

мухи не зачепить

пальця на зуби не клади

Розумний парубок! І та-
кий вже тихоня: хоч про-
ти шерсті гладь, не вку-
сить.

(М. Кропивницький)

Сагайдак ніяково глянув
на доярку і одійшов набік.
«Зубаста тітка, — подумав,
— цій пальця в рот не кла-
ди».

(С. Добровольський)

570. ХОЧ У РАМКУ ВПРАВ // ГЛЯНУТИ ГІДКО*

про дуже гарну, приваб-
ливу людину

про дуже погану, огидну лю-
дину

любо оком глянути
ні в казці сказати ні пе-
ром написати
очей не одведеш
хоч з лица воду пий
хоч картину малюй
як лялечка
як намальований

Зате в Степана Семено-
вича дочки — кожна хоч
у рамку вправ.

(Панас Мирний)

Ц

571. ЦЕЙ СВІТ // ТОЙ СВІТ

про земне життя

Ще забила вона [Горлина] собі в голову, що вже не побачить на **цім світі** сина.

(Г. Григоренко)

про потойбічне, загробне життя

Якби хто глянув на нього в ту пору, то, певно, подумав би, що то упир прийшов з **того світу** і от-от шезне, лише заспівають треті півні.

(М. Коцюбинський)

Ч

572. ЧÉРЕЗ ПЕНЬ-КОЛОДУ // КОМАР НОСА
НЕ ПІДТОЧИТЬ*

робити щось зовсім не- робити щось дуже якісно
якісно

на галай-балай
стук-грюк, аби з рук
тяп-ляп

Відмінники дивилися на
свого вчорашнього побра-
тима співчутливо, а ті, хто
вчився **через пень-колоду**,
з радістю чекали на те, що
їхнього полку прибуде.
(Г. Тютюнник)

573. ЧЕРЕЗ ПЕНЬ-КОЛОДУ // ЯК ПО ПИСАНОМУ

за непродуманою схемою, не так, як слід

за продуманою схемою, так, як слід

як по нотах

Чоловік тоді правильний, коли своє місце знаходить на землі. Дивись, інший і не дурний, і учений, а все в нього через пень-колоду виходить, бо свого не знайшов.

(М. Стельмах)

Одімкнув [заступник коменданта] хвіртку в огорожі корівника. За цим, як по писаному, рудий Цункер відчинив, нарешті, двері «салону смерті».

(В. Козаченко)

574. ЧЕРЕЗ ХАТУ ПЕРЕХИЛИТЬСЯ І МОРКВУ
ВІРВЕ // ВІД ГОРШКА ДВА ВЕРШКА*

про дуже високу на зріст людину

про дуже низьку на зріст людину

великий аж до неба
верства келебердянська
саженного росту

— Не малий уже, — сердився бригадир, — через хату перехилиться і моркву вирве.

(О. Гончар)

575. ЧИН ЧИНОМ // ДОГОРІ ДНОМ

так, як слід, як повинно
бути

не так, як слід, як повинно
бути

догори дригом
догори ногами

І Хома запевняв майора,
що канат лежить у нього
чин чином у передку.
(*О. Гончар*)

У кімнаті стояв невгамов-
ний галас, все ходило хо-
дором, «стояло на вухах» і
переверталось **догори дном**.
(*С. Добровольський*)

576. ЧИТАТИ ПРОПОВІДЬ //
СПІВАТИ ДИФІРАМБИ*

критикувати кого-небудь

вихваляти кого-небудь

вичитувати мораль
давати нагінку
давати прочухана
змішати з болотом
знімати стружку
милити шию
накручувати хвоста
протирати з пісочком

— Нащо ти мені **проповідь**
читаєш, — примирливо
озвався Петро, — що ж
тут лихого, як дівчина
трохи покаталася?
(*В. Лисенко*)

Ш

577. ШКІРИТИ ЗУБИ // УМИВАТИСЯ СЛІЗОЗАМИ*

сміятися

плакати

заходитися сміхом
вибілювати зуби
продавати зуби
скалити зуби
сушити зуби
справляти смішки
хихоньки та хахоньки
заводити

І чого б я ото зуби
шкірив? Он в газетах пи-
шуть, що озимина підгу-
ляла, що шкідник насу-
вається.

(Остап Вишня)

Я

578. ЯЗІК БЕЗ КІСТОК // НЕ ВИДАВИШ НІ СЛОВА*
 говіркий, балакучий неговіркий, небалакучий

проворний на язик

— Яка там робота в біса?
 Коси, а сам поглядай,
 чи бомба не летить. — А
 ти ззаду снопи по-
 прив'язуй... — Мели.
Язык без кісток.
(Г. Тютюнник)

579. ЯЗІК ДУБІЄ // ЯЗІК РОЗВ'ЯЗУЄТЬСЯ*

втрачати здатність під- набувати здатності підтри-
 тримувати розмову мувати розмову

язик приріс до піднебіння
 язик став колом
 язик став рубя

Вона була така гарна і
 така смілива, що в її
 присутності в Йоньки
дубів язик і він не міг ви-
 мовити й слова.
(Г. Тютюнник)

580. ЯЗІК ПІДВІШЕНИЙ //
ДВОХ СЛІВ НЕ ЗВ'ЯЖЕ

бути спроможним вільно
і влучно висловитися

бути неспроможним вільно і
влучно висловитися

До столу вихопився
Тихін Фіялко. Сход на-
сторожився. Ну, цей
щось скаже. Язик у
нього підвішений добре.
(В. Речмедін)

Сахно... довго не могла
опанувати свого хвилю-
вання й зв'язати два слова
для відповіді.
(Ю. Смолич)

581. ЯЗІК РОЗВ'ЯЗАВСЯ //
ЯЗІК ПРИРІС ДО ПІДНЕБІННЯ

набути здатності підтри-
мувати розмову

втратити здатність підтри-
мувати розмову

язик дубіє
язик став колом
язик став рубя

Я більше слухав, як го-
ворив... Але це було так
лише зразу, потім роз-
в'язався й мені язик, як
напитку до голови при-
було.
(Л. Мартович)

Сполохано глянула в очі,
опустила довгі вії. У мене
язик мов приріс до підне-
біння.
(Ю. Збанацький)

582. ЯЗІК СТАВ КОЛОМ // ЯЗІК РОЗВ'ЯЗАВСЯ*

втратити здатність підтримувати розмову набути здатності підтримувати розмову

язик дубіє
язик приріс до піднебіння
язик став руба

Люблять у Січовому по-
ляскати. І ляскають, до-
ки **язик не стане колом.**
(*М. Рудь*)

583. ЯЗІК СТАВ РУБА // ЯЗІК РОЗВ'ЯЗАВСЯ*

втрачати здатність підтримувати розмову набувати здатності підтримувати розмову

язик дубіє
язик приріс до піднебіння
язик став колом

Хочу поспитати, де вона
[Марія], що з нею, а
язик став руба, так і не
ворухнеш ним.
(*М. Коцюбинський*)

584. ЯК БАРИЛО // АЖ РЕБРА ЗНАТИ

про дуже товсту людину

про дуже худу людину

в свою шкуру не потов-
питься
і конем не об'їдеш
ні обійти ні об'їхати
трохи не лусне
як бодня

аж ребра світяться
висохлий на тараню
живіт присох до спини
мов жердина
одні кістки стирчать
ходячий мрець
шкіра та кості

Опухлі очі, як в сови, і
весь обдувся, **як барило**.
(І. Котляревський)

За останні роки він дуже
змінився, подався, став та-
ким худющим, що **аж ребра**
було знати.
(Іван Ле)

585. ЯК БАТІГ НА МОТОВІЛО // ЯК ДВІ КРАПЛІ ВОДИ

зовсім неподібний, несхо-
жий

дуже подібний, схожий

як свиня на коня
як макогін на ночви

як викапаний
як з ока випав
волос у волос
крапля в краплю

Тепер уже всі глянули на
Миколу, вишкірили зу-
би, сміються. Справді ж
бо — схожий Микола на
вихователя, **як батіг на**
мотовило.

(Ю. Збанацький)

А в цей час літак «СО-95»,
схожий на «СО-90» **як дві**
краплі води, зайняв перше
місце в змаганні пасажир-
ських літаків, яке відбуло-
ся в Каннах.

(М. Лукаш. Переклад
із А. Стіля)

586. ЯК БДЖІЛ У ВУЛИКУ // З НАПЕРСТОК

дуже багато

як піску морського
аж кишить
до біса
кури не клюють
на волівій шкурі не
списати
ні проїхати ні пройти
хоч греблю гати
хоч лопатою горни
як за гріш маку
і свині не їдять

Приходжу до клубу кол-
госпного, а там людей,
як бджіл у вулику.
(І. Сочивець)

дуже мало

з горобину душу
не дуже густо
кіт наплакав
із заячий хвіст
на заячий скік
як у kota сліз
котові на сльози нема
на макове зерно
крапля в морі
на волосину

Узяв-то й усього з напер-
сток, а розмов було...
(Розм.)

587. ЯК БІЛЬ // ЯК СМОЛА

надзвичайно білий

На ній була обідрана по-
ганенька спідничка та
чорна сорочка, а схудле
чепурне обличчя було як
біль біле.
(Б. Грінченко)

надзвичайно чорний

З десять скирт хліба пала-
ло, а до їх піднімався гус-
тий дим, то чорний, як
смола, то білий, як осінній
туман.
(І. Нечуй-Левицький)

588. ЯК БОДНЯ // ХОДЯЧИЙ МРЕЦЬ

про дуже товсту людину

про дуже худу людину

в свою шкуру не потов-
питься
і конем не об'їдеш
ні обійти ні об'їхати
трохи не лусне
як барило

аж ребра світяться
висохлий на тараню
живіт присох до спини
мов жердина
одні кістки стирчать
аж ребра знати
шкіра та кості

Сама [Олена] товста, як
бодня, а шия хоч обіддя
гни.

(І. Нечуй-Левицький)

Хіба це людина? Скелет,
обтягнутий шкірою! Ходя-
чий мрець!

(І. Цюпа)

589. ЯК В ОКО ВЛІПИВ //
ЯК НА ЛОПАТІ ВІВІЗ/ВІВЕЗТИ

доречно, влучно

недоречно, невлучно

ні в тин ні в ворота
ні пришити ні прилатати
не до речі, не до ладу
як Пилип з конопель

— Навіть за могилу на
цвинтарі треба було за-
платити, — несміливо
обізвався Дмитро. — Як
в око вліпив, — задоволе-
но відказав Тимофій.

(М. Стельмах)

Ха-ха-ха! Ти, Хомо Хомо-
вичу, говориш, мов на ло-
паті вивозиш.

(Є. Гуцало)

590. ЯК ГОРІХИ ЛУЩИТИ // ГОРІШОК
НЕ ПО ЗУБАХ

про нескладну, посильну
справу

про складну, непосильну
справу

взяти голими руками

не жарту
не іграшки

— Подумаєш, — запально
но відповідає Вітя, — ці
задачки мені — що горіхи
лущити.

(Оксана Іваненко)

Взявся Григорій за них
[рахунки] охоче, та швидко
запал пропав: горішок вия-
вився не по зубах.

(З газет)

591. ЯК ГРИБИ ПІСЛЯ ДОЩУ //
ЯК ВІТРОМ ЗДУЛО

дуже швидко з'являтися

дуже швидко зникати

як з води

як водою вмило
як корова язиком злизала
як хап ухопив
як язиком злизало

Товариства виникали
тоді по селах, букваль-
но, як гриби після дощу.

(В. Минко)

Мене з печі як вітром здуло,
босоніж вскакую в чоботи,
в клуню.

(М. Стельмах)

592. ЯК ЗАВЕДЕНИЙ // БЕЗ ВОГНИКА*

енергійно, з піднесенням

неенергійно, без піднесення

з вогником
як на пружині

Хтось підкинув жарт.
Хвиля сміху прокотилася
по юрбі. І знову тиша...
Працювали енергійно, з
піднесенням, як заведені.

(С. Журахович)

593. ЯК ЗА ГРІШ МАКУ // НА МАКОВЕ ЗЕРНО

дуже багато

аж кишить
до біса
кури не клюють
на волівій шкурі
не списати
ні проїхати ні пройти
хоч греблю гати
хоч лопатою горни
як піску морського
як бджіл у вулику
і свині не їдять

Повиправляйте тільки
собі друкарські помилки,
бо їх там як за гріш
маку.

(М. Коцюбинський)

дуже мало

не дуже густо
кіт наплавав
із заячий хвіст
на заячий скік
з горобину душу
як у ката сліз
котові на сльози нема
крапля в морі
на волосину
з наперсток

Ніхто на цілому світі не міг
би закинути моему другові,
що він десь, колись збрехав,
а саме отам-то й тоді-то
збрехав, хоч на макове
зерно.

(І. Микитенко)

594. ЯК ЗА СМЕРТЮ // З ВІСКОКОМ

робити щось неохоче, без
радісті

— Догралися, — пробурмотів
Йонька і став збиратися в
дорогу. Але збирався він, як за
смертю: довго шукав рукавиці,
батіг.

(Г. Тютюнник)

робити щось охоче, з
радістюз вибриком
з вистрибом

Молодших не треба було
умовляти, їм тільки скажи,
що збирається гурт, щоб
поспівати, — з вискоком
побіжать.

(В. Речмедін)

595. ЯК З ВОДИ // ЯК ВОДОЮ ВМІЛО

дуже швидко з'являтися дуже швидко зникати

як гриби після дощу як вітром здуло
як корова язиком злизала
як хап ухопив
як язиком злизало

Аж ось Марко... Він, здавалось, зник був зовсім з наших очей, тепер не витримав — виринув в гостро цікавий момент, як із води.
(С. Васильченко)

Нарешті купив [Левко] чорну тернову хустку, згорнув її, всунув у кишеню, і не встигли брати отямитись від цього дива, як Левка наче водою вмило.
(М. Стельмах)

596. ЯК З МІСЯЦЯ ВПАСТИ // БУТИ В КУРСІ

не обізнаний з тим, що відоме для всіх обізнаний з тим, що відоме для всіх

бути в курсі

Та він що, з місяця впав?
(А. Головка)

Медсестра була в курсі складного родинного життя головного хірурга.
(Л. Дмитренко)

597. ЯК З ОКА ВІПАВ // ЯК СВИНІЯ НА КОНЯ*

дуже подібний, схожий зовсім неподібний, несхожий

як викапаний
як дві краплі води
волос у волос
крапля в краплю

— Ось не балакайте, — переконувала тітка, — на матір воно схоже, як з ока випало.
(О. Донченко)

598. ЯК КАМІНЬ ПІД ГОРУ КОТИТИ //
ЯК ДУРНÓМУ З ГОРІ БІГТИ

дуже важко, докладаючи
зусиль

дуже легко, не докладаючи
зусиль

як раз плюнути
як Сірку муху з'їсти

Та ви ж у нас упертий,
як віслук. Затялися: ні
та й ні. З вами говорити
— все одно що камінь під
гору котити.
(О. Левада)

— Ти, батьку, просто скарб.
Я колись фейлетон про те-
бе напишу, їй-богу напи-
шу. — А чого ж, тобі це —
як дурному з гори побігти.
(О. Левада)

599. ЯК КОРОВА ЯЗИКОМ ЗЛИЗАЛА //
ЯК ГРИБІ ПІСЛЯ ДОЩУ*

дуже швидко зникати

дуже швидко з'являтися

як вітром здуло
як водою вмило
як хап ухопив
як язиком злизало

І де вона [книжка]
поділася? Щойно лежа-
ла на столі і... як корова
язиком злизала.
(С. Васильченко)

600. ЯК МАКОГІН НА НОЧВИ // КРАПЛЯ В КРАПЛЮ

зовсім неподібний, не- дуже подібний, схожий
схожий

як батіг на мотовило
як свиня на коня

як дві краплі води
як викапаний
як з ока випав
волос у волос

Їх син подібний на бать-
ка точно, як макогін на
ночви.

(Нар. творчість)

Ні його сила, ні його прос-
ті риси обличчя не переда-
лися дітям — обоє, крапля
в краплю, пішли в матір.

(М. Стельмах)

601. ЯК НА ГОЛКАХ // ЯК У ЗЕМЛЮ
ВКОПАНІЙ

дуже рухливий

непорушний

як на шилі
як на шпильках
як на шпичках

неначе стовп
немов з мармуру виструга-
ний
мов з каменю вибитий
як пень
як укопаний

А коли повернулась —
сиділа коло брата, як на
голках, з лукавою таєм-
ничою міною.

(І. Багрянний)

Катерина не привітала йо-
го, не кинулась, як завжди,
йому назустріч, стоїть, як у
землю вкопана.

(О. Стороженко)

602. ЯК НА ДОЛОНІ // ТЕМНИЙ ЛІС*

про щось зрозуміле, не- про щось незрозуміле, за-
заплутане плутане

сліпому видно

Навіть Тимошак, кот-
рий завжди кепкував з
доморошених стратегів,
раптом загорівся при-
страстю пророкування.
— Тут же все, як на до-
лоні!.. Ось побачиш,
знімемось ще цієї ночі.
(Н. Тихий)

603. ЯК НА ДОЛОНІ // ЯК У ТУМАНІ

дуже добре, чітко, вираз- дуже погано, нечітко, неви-
но різно

Вийшовши на гору, я
озирнувся: далеко в ни-
зині, за Артилярщиною,
мов на долоні, мріло в
мареві моє село.
(Г. Тютюнник)

Мигається мені та Орлиха,
мов у тумані, — висока, у
червоному очіпку, все чор-
ні брови здвигає.
(Марко Вовчок)

604. ЯК НАМАЛЬОВАНИЙ // ГЛЯНУТИ ГІДКО*

про дуже гарну, приваб-
ливу людину

про дуже погану, неприваб-
ливу людину

любо оком глянути
ні в казці не сказати ні
пером написати
очей не одведеш
хоч з лиця воду пий
хоч картину малюй
хоч у рамку вправ
як лялечка

А з виду [Василь] як на-
мальований: очі йому як
зірочки.

(Г. Квітка-Основ'яненко)

605. ЯК НА ПНЮ СТАТИ // ХОЧ СВІЧКИ ЛІПІ

проявити непокірність

проявити покірність

гопки ставати
скакати цапа
ставати на диби
ставати цапки

і води не замутиль
похиле дерево
свічки можна сукати
хоч у вухо бгай
хоч мотузки крути
тихіший від води, нижчий
від трави
як шовковий

От же як стара одмага-
лась! А внучечка як на
пню стала: лікаря та й
лікаря.

(Марко Вовчок)

Було видно: не характер в
Антоніни Никонівни —
віск. З неї хоч свічки ліпи.

(Ю. Збанацький)

606. ЯК НА ПРУЖИНІ // БЕЗ ВОГНИКА*

енергійно, з піднесенням неенергійно, без піднесення

з вогником
як заведенийЩе раз крутнувся перед
дзеркалом, він [Яків],
мов на пружинах, ви-
йшов з хати.
(М. Стельмах)

607. ЯК НА ШІЛІ // ЯК УКОПАНИЙ

дуже рухливий

непорушний

як на голках
як на шпильках
як на шпичкахненаче стовп
немов з мармуру виструга-
ний
мов з каменю вибитий
як пень
як у землю вкопанийІ що цікавого? Крутить-
ся, як на шилі. І штов-
хається.
(Остан Вишня)А Ярошенко стояв на
місці, як укопаний, і до чо-
гось уже прислухався.
(С. Васильченко)

608. ЯК НА ШПІЛЬКАХ //
МОВ З КАМЕНЮ ВІБИТИЙ

дуже рухливий

як на голках
як на шилі
як на шпичках

Усе те так налякало студента, що він сидів, **як на шпильках**.
(І. Нечуй-Левицький)

непорушній

неначе стовп
немов з мармуру виструганий
як укопаний
як пень
як у землю вкопаний

За другою огорожею з комендантського будинку виходить на подвір'я один унтер. Але ми не хочемо зараз бачити його, не помічаємо і стоїмо, **мов з каменю вибиті**.
(В. Козаченко)

609. ЯК/МОВ НА ШПІЧКАХ // НЕМОВ
З МАРМУРУ ВІСТРУГАНІЙ

дуже рухливий

як на голках
як на шилі
як на шпичках

Один грає лукавими очима і сидить, **мов на шпичках**, — так хочеться йому зареготати, другий дивиться строго.
(П. Колесник)

непорушній

неначе стовп
як укопаний
як пень
як у землю вкопаний
мов з каменю вибитий

Довго вона сиділа так німа, мовчазна, нерухома, **наче з мармуру вистругана**.
(Панас Мирний)

610. ЯК ОБПЕЧЕНИЙ // ЯК ЧЕРЕПАХА*

дуже швидко, поспішаючи дуже повільно, не поспі-
шаючи

аж у вухах вітер свистить
конем не доженеш
летіти ковбасою
з усіх ніг
на всіх парах
одна нога тут, друга там
мов камінь з праці
одним махом
семимильними кроками
як стріла
як на пожежу
як пробка

Єремія схопився з дзиг-
лика, **наче обпечений**, і
неначе зашкварчав, як
вишкварка на сковороді.
(І. Нечуй-Левицький)

611. ЯК ПАЛИЦЕЮ/ПАЛКОЮ КІНУТИ //
ДЕ І ПЕРЕЦЬ НЕ РОСТЕ

на невеликій відстані від
когось, чогось

на великій відстані від ко-
гось, чогось

на кид стріли
не за горами
недалеко ходити
під боком
під носом
під рукою
рукою дістати

за тридев'ять земель
у тридев'ятому царстві
не близький світ
на краю світу
у дідька в зубах
у чорта на болоті
де козам роги правлять
де Макар телят пасе
куди ворон кісток не заносить

До хутора зовсім палкою
кинути. Гонів п'ять, ма-
буть, буде.
(І. Цюпа)

Якби моя воля, то я б сьо-
годні пана не то що з партії
вигнала, а загнала б туди,
де вже й перець не росте.
(Леся Українка)

612. ЯК ПЕНЬ // ЯК НА ШИЛІ*

непорушний

дуже рухливий

неначе стовп
немов з мармуру вистру-
ганий
мов з каменю вибитий
як укопаний
як у землю вкопаний

Гнат не пручався: він сто-
яв, як покірна дитина, або,
краще, як пень, з котрим
можна все зробити.
(М. Коцюбинський)

613. ЯК ПИЛІП З КОНОПЕЛЬ //
ЯК В ОКО ВЛПІВ*

недоречно, невлучно

доречно, влучно

не до речі, не до ладу
ні в тин ні в ворота
ні пришити ні прилатати
як на лопаті вивезти

Копії і фотографії доку-
ментів та портретів, що я
надсилав, мені повернуто
з припискою: «Не можуть
бути використані». А чо-
му? Що я — вискочив, як
Пилип з конопель?
(Л. Смілянський)

614. ЯК ПІСКУ МОРСЬКОГО //
З ГОРОБИНУ ДУШУ

дуже багато

дуже мало

аж кишить
до біса
кури не клюють
на воволій шкурі не
списати
ні проїхати ні пройти
хоч греблю гати
хоч лопатою горни
як за гріш маку
і свині не їдять
як бджіл у вулику

не дуже густо
кіт наплакав
із заячий хвіст
на заячий скік
з горобину душу
як у kota сліз
котові на сльози нема
на макове зерно
на волосину
з наперсток

Він хазяїн, з усього видно,
худоби має силу-силенну,
а що вже птиці всякої — як
піску морського.
(Г. Хоткевич)

Там у нього [утурка] війська
було з горобину душу.
(С. Добровольський)

615. ЯК ПО НОТАХ // ЧЕРЕЗ ПЕНЬ-КОЛОДУ*

за продуманою схемою, за непродуманою схемою,
так, як слід не так, як слід

як по писаному

Все вийшло, як слід.
З'єднала всіх, зміцнила
всіх робота. Все добре
йшло. Сказать не гріх,
як у пісні, як по нотах.
(П. Дорошенко)

616. ЯК ПРОБКА // ЯК СЛИМАК*

дуже швидко, поспішаючи дуже повільно, не поспіша-
ючи

аж у вухах вітер свистить
з усіх ніг
конем не доженеш
летіти ковбасою
на всіх парах
мов камінь з пращі
одним махом
одна нога тут, друга там
семимильними кроками
як на пожежу
як облечений
як стріла

Вадик, як пробка, вилетів
на поверхню, зовсім не в
тому місці, де його чека-
ли, а майже на другому
березі ставка.
(Ю. Збанацький)

617. ЯК РАЗ ПЛІЮНУТИ // ЯК КАМІНЬ ПІД ГОРУ*

дуже легко, не докладаю-
чи зусиль

дуже важко, докладаючи зу-
силь

як дурному з гори бігти
як Сірку муху з їсти

Пожар, небезпека, згорі-
ти можна, загинути — **раз**
пліюнути, а ми, незважаю-
чи на це все, в огонь,
мовляв, підемо, щоб
свиснути покров і Богові
в дар принести.

(*Остан Вишня*)

618. ЯК/МОВ СВИНЦЕМ НАЛИТИЙ // ЯК ПУХ

дуже важкий

дуже легкий

немов чавуном налитий

як пір'їна

Довге волосся акуратно
сплетене в косу, тугу,
товсту, важку, **мов нали-**
ту свинцем.

(*Розм.*)

По плечах розсипалось
пишно-кучеряве волосся, і
здавалося легким-легким,
як пух.

(*І. Брагінець*)

619. ЯК СВИНЯ НА КОНЯ // ЯК ВИКАПАНИЙ

зовсім неподібний, не-
схожий

дуже подібний, схожий

як батіг на мотовило
як макогін на ночви

як дві краплі води
як з ока випав
волос у волос
крапля в краплю

Ми читали, як [маршал]
писав про Петлюру: він
такий схожий на Гарі-
бальді, **як свиня на коня**
(*М. Стельмах*)

Всі сходились на тому, що
маленький Гайворон, **як**
викапаний, схожий на сво-
го батька
(*В. Собко*)

620. ЯК СВІЧКА // ЯК КОЧЕРГА

рівний

кривий

Незабаром прибув дипломат. Сухорлявий і рівний, як свічка.
(С. Олійник)

Ой ти, діду, дідуган, ізогнувся, як дуга, стан прямий, як кочерга.
(Нар. творчість)

621. ЯК СІРКУ МУХУ З'ЇСТИ // ЯК КАМІНЬ ПІД ГОРУ КОТИТИ*

дуже легко, не докладаючи зусиль

дуже важко, докладаючи зусиль

як раз плюнути
як дурному з гори бігти

На Божому світі усього досхочу — не бракує теж і молодців-брехунів, що збрехати їм за превеликі ласощі, а забожитися — як Сірку муху з'їсти.
(Марко Вовчок)

622. ЯК СЛИМАК // БИСТРИЙ НА НОГУ*

повільний, нешвидкий у ходьбі

рухливий, швидкий у ходьбі

як черепаха

Ми тут, як слимаки, Попереду усе жінки. До зла баби йдуть, як на мед — На тисячу ступнів вперед.
(М. Лукаш. Переклад із Й.-В. Гете)

623. ЯК СЛИМАК // ЯК НА ПОЖЕЖУ (ПОЖАР)

дуже повільно, не поспішаючи дуже швидко, поспішаючи

крок за кроком
ледве ноги пересуває
наче три дні не їв
нога за ногою
як черепаха

аж у вухах вітер свистить
з усіх ніг
конем не доженеш
летіти ковбасою
мов камінь з пращі
на всіх парах
одним махом
одна нога тут, друга там
семимильними кроками
як обпечений
як пробка
як стріла

Ах, мій Боже! Лізе, як
той слимак! — думала
Софія, ведучи свою
пані.
(*Леся Українка*)

Голуб жінку б'є! — дзвонить чутка від хати до хати, і люди біжать, немов на пожеар.
(*Панас Мирний*)

624. ЯК У СЕБЕ ВДОМА // НЕ В СВОЇЙ ТАРІЛЦІ*

почуватися впевнено,
зручно

почуватися невпевнено, незручно

як у власній кишені

Горбань хазяйновито,
наче в себе вдома, подався до хлівця., а невдовзі з'явився, перегнувшись під вагою стовпця.
(*С. Гуцало*)

625. ЯК ХАП УХОПИВ // ЯК ГРИБИ
ПІСЛЯ ДОЩУ*

дуже швидко зникати

дуже швидко з'являтися

як вітром здуло
як водою вмило
як корова язиком злизала
як язиком злизало

Антін як пішов зранку
десь на гору, та як хап його
ухопив, і до хати не йде.
(С. Чорнобривець)

626. ЯК ЧЕРЕПАХА // ЯК СТРІЛА

дуже повільно, не поспішаючи

дуже швидко, поспішаючи

крок за кроком
ледве ноги пересуває
наче три дні не їв
нога за ногою
як слимак

аж у вухах вітер свистить
з усіх ніг
конем не доженеш
летіти ковбасою
мов камінь з праці
на всіх парах
одним махом
одна нога тут, друга там
семимильними кроками
як обпечений
як на пожежу
як пробка

Хоч би швидкості були,
я б зманеврував, а то
йдеш, як черепаха.
(Ю. Яновський)

Вона, як стріла, вилетіла з
кабінету, уся аж побіліла
від злості.
(О. Лузан)

627. ЯК ШОВКОВИЙ //
ЯК НА ПНЮ СТАТИ*

проявити покiрнiсть

проявити непокiрнiсть

І води не замутиє
похиле дерево
свiчки можна сукати
хоч свiчки лiпи
хоч у вухо бгай
хоч мотузки крути
гiхiший вiд води, ниж-
чий вiд трави

Пiдождiть трохи, буде во-
на в мене, як шовкова: й
говоритиме, й спiватиме,
ще й танцювати буде.
(С. Васильченко)

628. ЯК ЯЗИКОМ ЗЛИЗАЛО //
ЯК ГРИБИ ПIСЛЯ ДОЩУ*

дуже швидко зникати

дуже швидко з'являтися

як вiтром здуло
як водою вмило
як корова язиком злизала
як хап ухопив

Рiк, другий – і хату, по-
вiтку, бичкiв та кобилу
як язиком злизало.
(Любов Яновська)

ПОКАЖЧИК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ АНТОНІМІВ

аби день до вечора	1	без року три дні	226
абсолютний нуль	2	без серця	19
аж вага з грудей спала	3	без сьомої клепки у тім'ї	20
аж горить під руками	4	без тижня день	225
аж до неба	5	без толку	21
аж до ніг	5	без царя в голові	490
аж до хмар	6	берегти свої нерви	83
аж душа вгору росте	7	бик на вухо ратицею наступив	22
аж душа радіє	8	бистрий на ногу	23
аж жаль бере	7	бистрий на розум	24
аж із шкіри пнутися	269	бити байди	143
аж кипить у руках	9	бити гандри	326
аж кишить	10	битий жак	25
аж ребра знати	584	битий жук	201
аж ребра світяться	537	бити лихом об землю	26
аж танцює	11	битися з нуждою	199
аж у вухах вітер свистить	365	битися, наче птах у клітці	195
акції падають	11	битися, наче риба об лід	198
акції підвищуються	12	бідний, як мак начетверо	109
ані приступу	13	бідний, як церковна миша	546
ані телень	14	брати близько до серця	27
бачити види	15	брати в обмолот	28
бачити далеко	16	брати в роботу	29
без вогника	17		
без діла	18		
без оглядки	250		
без року тиждень	224		

брати на буксир	30	виграти бій	51
буде толк	31	виграти козиря	52
будуть люди	35	виграти справу	53
бути в курсі	596	вигріватися на печі	358
бути в курсі справи	32	видерти з могили	54
бути за бортом	33	видирати зубами	427
бути за сімома замками	298	вийти в люди	55
бути на коні	34	вийти на дорогу	56
бути під конем	34	вийти сухим із води	57
важкий на підйом	36	викинути з голови	58, 59
важлива птиця	372	викладати карти	60
валлятися в ногах	72	викрутитися з халепи	61
ваш брат	366	вилетіти з голови	62
в базарний день красна ціна — п'ятак	37	вильнути наверх денцем	63
вбити в голову	44	віносити сміття з хати	64
вбиратися в силу	38	випадати з думки	65
вдмідь на вухо наступив	316	випускати з поля зору	66
велика пані	371	вирватися з кігтів	67
велика риба	39	вирватися з лап	68
велика цяця	373	вискочити на сухе	69
велике цабе	374	вислизнути з рук	158
великий аж до неба	40	високої проби	70
верства келебердянська	89	високо літати	71
вершкового зросту	41	високо нести голову	72
вести перед	429	висохлий на тараню	73
взяти голими руками	42	висувати шию з ярма	440
взяти гріх на душу	99	витати в емпіреях	74
взяти шлюб	43	витати в небесах	75
вбити з голови	44	витикати носа	76
вбити з сідла	45	витрачати порох	318
вбитися з колії	46	витрішки купувати	77
вбитися з мочі	47	витрішки продавати	77
вбитися з сил	333	вотягти з болота	78
вбілювати зуби	48	вотягтися вздовж лави	79
внести кінці	49	виходець з того світу	80
вподити з рівноваги	50	виходити з берегів	81
		виходити з рівноваги	82

виходити з ролі	120	волос у волос	108
виходити з себе	83	ворочати мільйонами	109
вичитувати мораль	508	впасти в пам'ять	110
відбитися від берега	465	вперед ногами	
відвертати від себе	84	винесуть	111
відвести душу	85	впиватися очима	87
відводити зір	86	в свою шкуру	
відводити очі	87	не потовпиться	112
відводити погляд	88	вскочити вище халяв	113
від горшка два вершка	89	вскочити в нікуди	114
віддати Богові душу	90	вскочити в халепу	61
віддати чортові душу	91	встромляти палки	
відірватися від землі	514	в колеса	30
відкинути ноги	92	втерти носа	115
відкривати душу	93	втоптати в bagno	116
відкрити дорогу	520	втоптати в болото	78
відкрити очі	94	втратити довіру	118
відправити на той світ	95	втрачати форму	122
відправити чортам		вуха насторожі	117
на сніданок	96	входити в довір'я	118
відривати очі	97	входити в колію	46
відставляти губу	98	входити в норму	119
відходити від гріха	99	входити в роль	120
вітер у кишнях		входити в русло	121
свистить	446	входити в форму	122
вкинути в рот	100	ганяти вітер по світу	123
вкрутити роги	101	ганяти собак	331
власними руками	102	гладити за шерстю	124
влізати в голову	62	гладити по голові	125
влипнути, як муха в мед	103	гладити проти шерсті	124
влипнути в історію	104	глянути гидко	126
влучити у саму точку	149	гнути горба	127
влучити у саме око	105	гнути коліна	211
вода не освятиться	466	гнути спину	128
водити за ніс	106	гнути шию	98
в одне вухо впустити —		говорити по суті	401
в друге випустити	117	говорити різними	
водою не розлити	107	мовами	246

годувати баглаї	142	давати стежку	241
годувати злидні	194	давати хропака	154
годувати нужу	473	давати чортів	155
голий, як бубон	129	далеко лежати	383
голий, як пень	130	дасть Бог	156
голий, як турецький святий	131	дати маху	157
голки не підточиш	132	датися в руки	158
голова варить	133	два чоботи на одну ногу	159
голова з вухами	134	два чоботи пара	160
голова напхана половою	312	двері відчиняти	161
гопки ставати	135	двері зачиняти	161
гора звалилася з плечей	136	двох слів не зв'яже	580
горішок не по зубях	590	де і перець не росте	611
горшка не зліпиш	137	де козам роги правлять	432
грати в одну дудку	138	держати слово	294
грати першу скрипку	139	держатися берега	162
грати у відкриті карти	140	держати у тісній жмені	455
грати у власну дудку	141	держати хвіст бубликом	163
грати у закриті карти	140	держати язик за зубами	307
гріти лоба	142	дерти кирпу	164
гріти чуба	144	дешевший від грибів	165
губи в молоці	260	дешевший від дірки з бублика	399
давати березової каші	144	дешево відбутися	181
давати відсіч	170	дивитися б не захотів	166
давати волю	145	дивитися в сто очей	167
давати волю язикові	146	дивитися крізь пальці	167
давати горобцям дулі	147	дивитися у корінь	168
давати зелену вулицю	148	дірка від бублика	169
давати нагінку	149	діставати відсіч	170
давати перцю	150	діставати нагінки	171
давати поблажку	382	до біса	172
давати по руках	151	доводити, що моє сонце кругом мене ходить	168
давати потачку	152	догори дном	575
давати прочухана	153	догори дригом	173
давати спокій	50	догори ногами	174

до гробової дошки	175	жити, як сир у маслі	197
до діла	18	жити, як у Бога	
до домовини	176	за дверима	198
докинути хмизу у жар	177	жити, як у Бога	
до лица	178	за пазухою	199
до осикового кілка	179	жити, як у Христа	
до останнього подиху	352	за пазухою	200
до печеного вогню		жовтодзьобе горобеня	201
прикладати	180	жовтороте пташеня	202
дорогою ціною	181	забувати про все	
доходити згоди	279	на світі	203
доходити ладу	182	заварити кашу	492
дубова голова	183	заварити халепу	204
дурити голову	184	зав'язати кішці	
дурний аж світиться	313	вузлом хвоста	493
дурний піп хрестив	359	зав'язати рота	205
дурний, хоч об дорогу		заганяти голки	206
вдар	380	загладжувати гострі	
душа в душу	185	кути	207
душа не з лопуцька	186	заглядати у чарку	208
душа не на місці	187	заговорити зуби	209
душа стала на місце	187	загородити пельку	210
душа ятриться	8	задавати гарту	171
душі не чути	188	задирати голову	211
є де розгорнутися	189	за душею ні шеляга	
жалити язиком	190	нема	400
живіт присох до спини	267	задушити в пузі комара	212
живого ума	191	за комір ллється	227
жити на воді та біді	290	закритися в собі	85
жити своїм розумом	192	замазати очі	213
жити чужим розумом	192	замазати рота	214
жити, як бобер у салі	193	заманити в свої сіті	215
жити, як вареник		замилювати очі	94
у маслі	195	замкнути рота	486
жити, як вареник		заморити гробачка	216
у сметані	196	заморити черв'ячка	217
жити, як горох при		замурувати уста	218
дорозі	196	занепасти духом	434
		за очі	542

запасти в непам'ять	110	з горобину душу	614
записати на лобі	219	з дуринкою	191
зарубати на носі	59	з душі верне	239
засміятися на кутні	220	землі не чує під собою	240
заснути навіки	221	зживати зі світу	241
засупонити пашу	222	з живчиком та	
затаїти зло	223	з перчиком	405
за тридев'ять земель	346	зійти з очей	452
затулити рота	538	зі щитом	242
заходитися сміхом	477	злазити зі свого коника	243
за царя Гороха, як було		з легким серцем	230
людей трохи	224	з легкою душею	244
за царя Панька, як була		змішати з болотом	506
земля тонка	225	знайти спільну мову	137
за царя Хмеля, як була		знатна птиця	245
людей жменя	226	знаходити спільну мову	246
за шию не лле	227	з наперсток	586
збити з глузду	336	зникнути з горизонту	262
збити пиху	332	знімати стружку	277
збити з пуття	356	зняти камінь з душі	247
збити з розуму	335	зняти маску	248
збитися з дороги	56	знятися з місця	249
збитися з путі	228	з оглядкою	250
збитися на манівці	229	з одного тіста книш	251
з важким серцем	230	з пелюшок	179
звалити з ніг	231	зривати личину	252
звалитися на плечі	232	зривати маску	253
з вареної крашенки		зривати машкару	254
курча висидить	457	зробити гендель	255
з вибриком	233	зробити з лемеша	
з вискоком	594	пшик	256
з вистрибом	234	зробити з лемеша	
з вогником	17	швайку	255
зв'язати руки й ноги	235	з розумом	257
зв'язати руки	484	з серцем	19
з голими руками	236	зслизнути з очей	258
з головою	237	з толком	259
з горем пополам	238	зуби з'їсти	260

з усіх ніг	261	крапля в морі	338
з'явитися на горизонті	262	кривити душею	284
з'явитися на світ	263	крихти в роті не мати	280
і в гадці не мати	308	кров з молоком	285
і вдень і вночі	264	кров з носа	286
і в рот не брати	208	крок за кроком	287
і в скрині пусто		куди ворон і кісток	
і в кишені не густо	265	не заносить	436
і в хату не плюнути	266	кум королю	288
із заячий хвіст	412	купатися в золоті	289
і калачем		купатися в розкошах	290
не заманити	268	кури не клюють	291
і конем не об'їдеш	267	курча пухнасте	292
і ладаном не викурити	268	лавровий вінок	293
і медом не заманити	270	ламати слово	294
і не приступайся	339	ламати хребта	295
і пальцем не ворухнути	269	ламати шапку	435
і сіркою не викурити	270	лантух з маслаками	285
іти в ногу	271	легкий на підйом	36
іти второваною		легкий хліб	539
дорогою	273	ледве ноги пересуває	296
іти слідом	274	лежаний хліб	297
й за вухом не свербить	275	лежати на поверхні	298
й у вус не дути	276	летіти ковбасою	287
кадити фіміам	277	лизати руки	402
капустяна голова	278	лишати в спокої	418
каші не звариш	279	лізти в ярмо	299
кинути на зуб	280	лізти на рожен	300
кинути якір	249	лізти у зашморг	301
кишка коротка	281	ловити гав	295
кіт наплакав	291	лупити очі	97
клеїти дурня	127	любо оком глянути	302
комар носа		ляпати язиком	303
не підточить	282	мазати медом речі	304
конем не доженеш	296	макітра не в порядку	237
копійка ціна	283	мало каші з'їсти	467
котові на сльози нема	556	мало квасу випив	504
крапля в краплю	600	мало пасок з'їсти	468

мати Бога в животі	306	мороз пробіг	329
мати голову на плечах	305	мотузяна душа	186
мати довгий язик	307	мухи не зачепить	330
мати думку	308	м'яти ханьки	128
мати за ніщо	309	набивати мозолі	331
мати за щось	310	набити пиху	332
мати зуба	188	набити черево	217
мати камінне серце	311	набратися сил	333
мати кебету	394	на вагу золота	2
мати лій у голові	312	наварити пива	334
мати м'яке серце	311	навертати на розум	335
мати порожню макітру	133	навести на розум	336
мати розум в голові	313	навести на слід	337
мати свій розу		на воловій шкурі	
у голові	314	не списати	338
мати серце	315	на всі боки	
мати слух	316	приступний	339
мати тяму	317	на всіх парах	340
махнути рукою	318	на галай-балай	341
мести від воріт	319	на голому місці	342
мести до воріт	319	надягати машкару	343
метикована голова	134	на заході літ	344
милити шию	320	на заячий скік	172
мов жердина	321	наїстися від пуза	345
мов з каменю вибитий	608	на кид стріли	346
мов з хреста знятий	322	на короткій нозі	347
мов камінь з праці	323	на крайнім порозі	
мов у воду опущений	240	життя	348
мов у рот води набрав	324	на краю світу	386
мовчати, як риба		наламати хвоста	436
під крижиною	325	на лихо	349
мозолити руки	326	на макове зерно	593
молоде та зелене	469	намотати на вус	350
молоко на губах		на один копил	351
не обсохло	444	на перших порах	352
морозець пробіг		напустити пихи	353
по спині	327	напхати пельку	212
мороз йде поза шкірою	328		

народитися		не буде пуття	31
без сорочки	354	невелика пані	371
народитися в сорочці	354	невелика птиця	372
народитися під щасливою		невелика цяця	373
зіркою	355	невелике цабе	374
на розум не багатий	305	не взятися	
на славу	413	ні за холодну воду	420
наставляти на пуття	356	не видавиш і слова	375
на схилі літ	551	не вистачає клепки	376
на сьомому небі	357	не в ладах	377
натирати мозолі	358	не в своїй тарілці	378
наче бабка пошептала	360	не всі вдома	379
наче всі розуми поїв	359	не в тім'я битий	380
наче гедзь укусив	360	не гріє і не знобить	381
наче камінь давить		не давати спуску	382
душу	136	не давати ходу	145
наче камінь скотився		недалеко лежати	383
з душі	361	недалеко ходити	384
наче мішком з-за рогу		недаром хліб їсти	431
вдарено	362	не доведи Господи	156
наче на світ народився	363	не до речі, не до ладу	385
наче ногу вломити	364	не дуже густо	10
наче три дні не їв	365	не жарти	42
наче хто камінь		не за горами	386
на душу навернув	3	не зводити з очей	387
на чолі	367	не з заячого пуху	388
наш брат	366	не змикати очей	154
на щастя	349	не змикати повік	389
на щиті	242	не з нашої парафії	390
не бачити далі свого		не з полохливого	
носа	16	десятка	391
не бачити нічого, крім		не з хороброго десятка	391
свого носа і живота	368	не іграшки	392
не бачити смаленого		не йти з думки	58
вовка	369	не мати і за Боже	
не бачити смаленої		пошиття	310
сови	370	не вважати за людину	393
не близький світ	384	не мати серця	306
не буде добра	32		

не мати хисту	394	ноги не слухають	416
немов з мармуру		ноги носять	416
виструганий	609	носити камінь	
немов чавуном налитий	395	за пазухою	247
неначе стовп	396	носити личину	252
не нашого поля ягода	397	носити маску	253
не по зубах	338	носити на руках	534
не показувати очей	76	нудити світом	417
не по кишені	399	оббивати пороги	418
не покладати рук	1	обдало жаром	329
непорожня кишеня	400	обертатися обличчям	419
не проспати грушку		обертатися спиною	419
в попелі	471	обливати речі медом	190
несповна розуму	257	обливатися потом	420
нести ахінею	401	обминати гострі кути	300
нестися вгору	402	од вітру валитися	412
не сунути носа	403	один в ліс, один	
низько сісти	71	по дрова	422
низької проби	70	одна нога тут, друга	
ні вдень ні вночі	264	там	415
ні в казці сказати		одна тінь залишилася	423
ні пером написати	126	одним ликом шиті	424
ні в тин		одним махом	425
ні в ворота	259, 404	одним миром мазані	426
ні жарене ні парене	405	однієї масті	390
ні за плечима ні перед		одні кістки стирчать	112
очима	406	одного поля ягода	397
ні кола ні двора	445	опустити вуха	26
ні кола ні хвоста	407	опустити крила	163
ні кує ні меле	408	опустити руки	536
ні обійти ні об'їхати	409	очей не одведеш	166
ні пари з уст не пустити	410	палець об палець	
ні пришити		не ударити	427
ні прилатити	411	пальця на зуби	
ні проїхати ні пройти	412	не клади	330
ні слова з вуст	447	пальця у рот	
ні те ні се	413	не клади	569
новий світ	414	пам'ятати про все	
нога за ногою	415	на світі	203

паски не посвятаються	428	по дудці стрибати	448
пасти задніх	429	по зубах	448
пасти очима	88	попасти в капкан	450
перебиватися з копійки на копійку	197	попасти в тенета	451
перебиватися з хліба на воду	193	попасти на очі	452
перебиватися на чорному хлібі	430	попасти на слизьке	453
переводити хліб	431	попасти пальцем у небо	454
переставитися на той світ	263	попасти у масть	454
пити радість	417	попасти у павутину	69
під боком	432	попасти чорту в зуби	57
піддавати жару у вогонь	433	попастися, як муха в окріп	449
піджимати хвоста	535	попускати віжки	455
підібгати хвоста	438	порожно сиплеться	456
пійматися в лабети	67	пороху не вигидає	457
пійматися у лапи	68	посвітлішало в голові	458
підливати масла у вогонь	207	посиденьки справляти	459
піднести духом	434	поставити на місце	460
піднімати носа	435	поставити на ноги	231
підносити до небес	436	потрапити в лабета	461
під носом	437	потрапити на очі	258
підняти хвоста	438	потрапити у ціль	462
під рукою	439	похиле дерево	463
підставляти шию в ярмо	440	починати з нуля	540
пливти за течією	442	прибитий на цвіту	464
пливти, куди вода несе	441	привертати до себе	84
пливти проти течії	442	пристати до берега	465
плутатися у хвості	443	прикусити язика	487
побувати в бувальцях	444	приший кобилі хвіст	466
повести до вінця	481	проворний на язик	375
повна чаша	445	програти парі	52
повний гаманець	446	програти справу	53
подати голос	447	продавати зуби	489
		пройти і Крим, і Рим, і мідні труби	467
		пройти крізь вогонь і воду	468

пройти крізь шито й решето	469	руки не туди стоять	493
промазати справу	51	рукою дістати	494
промовляти з медом та маком	206	садовити на покуті	45
пропускати мимо вух	470	саженного росту	41
протирати з пісочком	509	сам не свій	495
прясти очима	86	сам чорт не брат	496
птах високого польоту	472	світла голова	183
птах низького польоту	472	свічки можна сукати	135
пташиного молока не вистачає	473	свята наївність	554
пташка їхнього польоту	474	свята простота	519
пускати з вуха в вухо	475	семимильними кроками	497
пускати на вітер	476	серце не на місці	498
пускати сльози	477	сідити на шиї	499
пускати стріли	478	сідати на свого коника	243
пускати шпильки	304	скакати на задніх лапах	353
пустити в очі туману	479	скакати цапа	500
пуститися берега	162	скалити зуби	220
ряти кайдани	301	скидати ярмо	299
рісочки в роті не було	100	скинути з плечей	232
розбити глечик	480	скинути машкару	343
розбігтися в різні сторони	481	скотитися униз	55
розвиднілося в голові	482	скувати язик	485
розвів мільйони	483	слабка гайка	501
розв'язати руки	484	сліпому видно	525
розв'язати язик	485	слон на вухо наступив	502
розжарити атмосферу	488	сміятися в душі	503
розкрити карти	106	собаку з'їсти	504
розпускати губу	486	спадати з цини	505
розпустити язика	487	співати алілуя	506
розрядити атмосферу	488	співати в один голос	507
розсипати кислці	489	співати дифірамби	508
розуму не позичати	490	співати хвалу	509
розуму як накладено	491	сплутати сліди	337
розшорбувати кашу	492	спочити в Бозі	510
		справляти балачку	511
		справляти мовчанку	511

справляти сім неділь		тонке вухо	528
на тиждень	512	тримати в лабетках	529
справляти смішки	547	тримати в кліщах	530
спровадити до пекла	513	тримати в кулаці	531
спровадити		тримати в пазурах	532
на шибеницю	54	тримати в полі зору	66
спускати з ока	387	тримати в тіні	533
спуститися з неба		тримати в чорному тілі	534
на землю	514	тримати на виду	533
спутати руки й ноги	515	тримати першість	443
ставати на диби	516	тримати себе	83
ставати цапки	517	триматися гоголем	535
ставити підніжку	518	тримати хвіст трубою	536
старий вовк	292	тримати язик	
старий лис	519	за зубами	64, 146
старий світ	414	тримати язик	
стати на дорозі	520	на заціпці	303
стати на ноги	499	трохи не лусне	537
стати на рушничок	480	трубити в кулак	289
стати у вазі	521	тугелький на вухо	528
стріляна птиця	202	туман вісімнадцятий	24
стріляний горобець	522	туманіє в голові	458
стук-грюк, аби з рук	282	туман у голові	482
сухий хліб їсти	523	тягнути за язик	538
сушити зуби	524	тяжкий хліб	539
сховати кінці в воду	49	тяп-ляп	132
сховатися у шкаралушу	93	убратися на все готове	540
танцювати під дудку	314	убратися по самісінькі	
танцювати під чужу		халяви	541
дудку	141	у вічі	542
твереза голова	278	у голові й на зяб	
темний ліс	525	не орано	543
темними фарбами	526	у діди годиться	544
терновий вінок	293	у дідька в зубах	439
тихіший від води,		узяти в шори	545
нижчий від трави	516	у кишені бряжчить	546
тільки душа в тілі	527	укласти в копи	216
той світ	571	у ладу	377

умиватися сльозами	547	хоч оком світи	568
у рожевих фарбах	526	хоч проти шерсті гладь	569
у рожевому світлі	548	хоч свічки ліпи	605
у сини годиться	544	хоч трава не рости	27
ускочити по самі вуха	549	хоч у вухо бгай	517
утнути хвоста	550	хоч у рамку вправ	570
у тридев'ятому царстві	494	цей світ	571
у цвіті	4456	через пень-колоду	572, 573
у цвіті літ	551	через хату перехилиться	
у хвості	367	і моркву вирве	574
у чорта на болоті	552	чин чином	575
хвіст собачий	553	читати проповідь	576
хитрий лис	554	чужими руками	102
хихоньки та хахоньки		шкіра та кості	409
заводити	555	шкірити зуби	577
ходити важкою	556	язик без кісток	578
ходити впорожні	556	язик дубіє	579
ходити довкола	60	язик підвішений	580
ходити по різних		язик приріс	
стежках	272	до піднебіння	581
ходити у передовиках	557	язик розв'язався	581
ходити у середняках	557	язик став колом	582
ходячий мрець	588	язик став руба	583
хто в луг, а хто у плуг	507	як барило	584
хто куди	138	як батіг на мотовило	585
хоч вовк траву їж	558	як бджіл у вулику	586
хоч в око стрель	559	як біль	587
хоч голки збирай	560	як Бог дасть	286
хоч головою об стіну		як бодня	580
товчи	561	як вітром здуло	591
хоч греблю гати	562	як водою вмило	595
хоч до рани клади	565	як водою облитий	357
хоч з лица воду пий	563	як в око вліпив	589
хоч картину малюй	564	як горіхи луштити	590
хоч кол на голові теши	565	як гриби після дощу	591
хоч лопатою горни	566	як дурному з гори бігти	598
хоч мотузки крути	567	як заведений	592
хоч око виколи	560	як за гріш маку	593

як за смертю	594	як Пилип з конопель	613
як з води	595	як пір'їна	395
як з місяця впасти	596	як піску морського	614
як камінь ліг на душу	361	як полум'ям огорнуло	328
як камінь під гору котити	598	як по маслу	238
як кип'ятком обдало	327	як по нотах	615
як кішка з собакою	107	як по писаному	573
як корова язиком злизала	599	як пробка	616
як корові сідло	178	як пух	618
як кочерга	620	як раз плюнути	617
як лялечка	239	як свинцем налитий	618
як мерзле горить	4	як свиня на коня	619
як мокро горить	9	як свічка	620
як на гарячому вугіллі	275	як Сірку муху з'їсти	621
як на голках	276, 601	як слимак	622
як на долоні	284, 602, 603	як смола	587
як на жаринах	408	як стріла	626
як на лопаті вивезти	589	як у власній кишені	378
як намальований	604	як у воді намочений	363
як на ножах	347	як у землю вкопаний	601
як на пню стати	605	як укопаний	607
як на пожежу	623	як у ката сліз	562
як на пружині	606	як у себе вдома	624
як на шилі	607	як у тумані	603
як на шпильках	608	як хап ухопив	625
як на шпичках	609	як черепаха	626
як обпечений	610	як чорна хмара	11
як палицею кинути	611	як шовковий	627
як пень	612	як язиком злизало	628

ЗМІСТ

Явище фразеологічної антонімії	3
Будова словника	8
Словник фразеологічних антонімів	13
Показчик фразеологічних антонімів . .	334

Довідкове видання
Словники України

КАЛАШНИК Володимир Семенович
КОЛОЇЗ Жанна Василівна

**СЛОВНИК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ АНТОНІМІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Видання третє, доповнене

Коректура *О. В. Романенко*
Комп'ютерна верстка *В. В. Ждан-Пушкіна*

Підписано до друку 28.03.06. Формат 70х90 1/32.
Папір офсетний №1. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 12,87. Умовн. фарбовідб. 13,02.
Обл.-друк. арк. 12,77. Тираж 5000 прим.
Замовлення 6-70.

ТОВ «Видавництво «Довіра»
вул. Кіквідзе, 2/34, Київ-103, 01103
За довідками з питань реалізації
звертатися за тел. (044) 284-65-39

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
серія ДК № 669 від 14.11.2001 р.

ЗАТ «Книга»
вул. Артема, 25, Київ-53, 04053

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
серія ДК № 2325 від 25.10.2005 р.

Калашник В. С.

- К17** Словник фразеологічних антонімів української мови / Калашник В. С., Колоїз Ж. В. — 3-є вид., допов. — К.: Довіра, 2006.— 349 с. — (Словники України). — Книга-«переверт». В спіл. опр. з кн.: Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови.

ISBN 966-507-191-2

ББК 81.2УКР-4